TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
A Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HETVENHARMADIK KÖTET
2000/1–2. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MM

E számunk szerzői

Gömbös Tamás, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke
Harmath Arisztid Sándor, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkárhelyettes
Horváth Lajos, ny. levéltáros, Veresegyháza
Kováts Ferenc, grafikus
Kristó Gyula, egyetemi tanár (Szeged)
Makra Zsigmond dr., tudományos kutató, (Budapest)
Nagybákay Antal Zelmos dr., tudományos kutató (Budapest)
Nyulásziné Straub Éva dr., a MOL főosztályvezetője (Budapest)
Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Geneaológiai Társaság főtitkára
Rainer Pál, régész-muzeológus (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)
Sey Gábor tanár, helytörténész (Pécs)
Somogyi Gábor, ny. mérnök (Budapest)
Vajay Szabolcs dr., a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének tiszteletbeli elnöke

---

E számunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült

TURUL
LXXIII. évfolyam
2000/1–2. füzet
Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL
Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.
Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.
A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat
Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai előkészítő munkák: Garai Péter
Nyomdai kivitelezés: Neotipp Bt, 1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor
ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

Kristó Gyula: Joghatóság Somogy felett Szent István korában 1
Berényi László: Az Esterházy-Hallwyl grófok. A fraknói Esterházyak francia ágának története 6
Nagybákay Antal Zelmos: A Várady alias Szabó családtörténete és leszármazása 22
Sey Gábor: Pécs szabad királyi város polgárlevele és annak tulajdonosa 35
Somogyi Gábor: Adalékok a Kossuth-címer eredetéhez 41
Gömbös Tamás: Címerek az egyházban. Az egyházi címerek eredete és rövid története Magyarországon 45
Raýman János: Egy pécsi sárgarézöntő pecsétje 53

2. Kisebb rovatok

Horváth Lajos: Kis heraldikai válasz a griffmadár nemi szervéről 55
Kováts Ferenc: Egy pécsi kettős címerről 57
Berényi László: Hozzászólás B. Szabó János: A Nádasdy huszárezred Betléren c. tanulmányához 57
Nyulásziné Straub Éva: Címereslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban 58

Könyvismertetés

Gerd Scharfenberg–Ulrich Fach–Herbert B. Blank: Die Anhaltischen Schützenmedaillen. Ein Katalog. (Ism.: Pandula Attila) 63
Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540. (Ism.: Pandula Attila) 64
Martinus Zeiler: A magyar királyság leírása. (Szerk.: Kollega Tarsoly István) (Ism.: Pandula Attila) 64
Késmárky István (szerk.): Családfák és családi krónika. Késmárky és a vele rokon Vissy, Vojnits, Zákó, Domonkos és más családok. (Ism.: Makra Zsigmond) 65
Kozics János: 1848-as zászlók. (Időszaki kiállítás: 1999. október 8-tól. A kiállítást rendezte, a katalógust szerkesztette Szakál Aurél) (Ism.: Rainer Pál) 65

Gömbös Tamás (1933–2000) 67

Deutschsprachige Zusammenfassung (Ress Imre) 68

JOGHATÓSÁG SOMOGY FELETT SZENT ISTVÁN KORÁBAN

E dolgozat annak felderítésére tesz kísérletet, hogy Somogy (e Balatontól délre elterülő vidék) világi és egyházi értelemben milyen joghatóság alá tartozott a 11. század első évtizedeiben. A világi közigazgatási egységet, Somogy megyét száz év óta – az utolsó néhány évet leszámítva – valamennyi, a kérdéssel érdemben foglalkozó kutató Szent István korából, többnyire uralkodása elejéről eredeztette,[1] vagyis akként foglalt állást, hogy Somogy önálló világi joghatósággal rendelkezett. A közelmúltban azonban Somogy megye létrejöttéről új elképzelések láttak napvilágot. 1995-ben Bóna István arra hívta fel a figyelmet, hogy a somogyvári Kupavár belsejének 18 éven át tartó teljes feltárása, amely 200 ezres számú leletanyagot eredményezett, egyetlen 10. századi cserepet vagy fémet sem hozott felszínre, „a 11. századi réteg közvetlenül a bronzkori szinten található". Bóna arra a következtetésre jutott, hogy „a Kupa nem a Cupan/Koppány névből származik, s noha Koppány 997 előtt biztosan Somogy ura volt, szállása nem lehetett a későbbi Somogyváron, mivel az emberi megtelepedés nyoma soha nem enyészik el... 10–11. századi sírok sem ismertek a várból vagy környezetéből, csak a monostor 12. században nyitott temetője létezik". (Bóna művének második kiadásában Koppány szállását a ma Tolna megyei Törökkoppányon kereste.) Szerinte nem bizonyult hitelesnek Somogyvárott sem egy 10. századi vörössánc, sem egy 11. századi gerenda-föld várfal létére vonatkozó megfigyelés, s „bár a kérdés még csak mintegy 80%-ban dőlt el, mégis úgy látszik: a somogyi civitas (a második kiadásban: az urbs Sumich, ahogyan a monostor alapítólevele nevezi) a 11. században még nem volt érdemlegesen megerősítve, csak az 1091-ben felszentelt hatalmas monostor területe kap majd – valószínűleg a 12. században – kőfal kerítést". Végső következtetése: „Somogy ispánját 1061-ben említi először oklevél..., s ez a székhelye a régészet tanúsága szerint ennél legfeljebb egy emberöltővel létesülhetett korábban, talán a késői Szent István-i megyeközpontok közé tartozott. Nem mond ennek ellent a vár területén talált legkorábbi pénz, I. András (1046–1061 [!]) verete sem". Bóna megállapításai alapján tehát régészetileg igazoltnak tekinthető, hogy a megkutatott Kupahegyen nem állhatott Koppány szállása, ugyanakkor ez a megállapítás nem zárja ki, hogy Koppány szállása Somogyváron lett volna, csak éppen nem a Kupahegyen, hanem másutt, amelyet még nem bolygatott régész ásója. Ha valóban így lenne, ez igazolná Bóna figyelmeztetésének jogosságát: „a 10. századi fejedelmi és vezéri szállásokat nem szabad magától értetődően azonosnak tartani a 11. századi királyi és ispáni várakkal".[2] Ami viszont a régészeti leletekkel való pontos (évtizednyi pontosságú) keltezést illeti, joggal támadhat kétely. A 11. századi leletekről e pillanatban igen nehéz megmondani földbe kerülésük évtizedét, így tehát nincs abszolút korhatározó értéke annak a feltételezésnek, hogy Somogy csak az 1030-as évektől számított megyeszékhelynek. Azon régészeti megfigyeléssel, miszerint Somogyvár (a Kupahegy) csak a 12. században jut érdemi megerősítéshez, a somogyvári bencés monostor 1091. évi alapítólevelének *Sumich nobilissima urbium terre* kifejezése[3] (Somogy, a föld várainak legnemesebbike) helyezhető szembe. Ez ugyanis magyarra Somogy*vár*ként fordítandó, mivel a korai időszakban a magyarországi latinságban az *urbs* szónak vár a jelentése.[4] A 11. század végi szemlélet – és nyilván a valóság is – Somogyot váras helynek minősítette. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a 11. század első évtizedeire erősen átmeneti állapotok jellemzők. Attól még Somogy (a későbbi Somogyvár; jellemzően a latinban mindkettő neve *Simi-*

gium) lehetett akár 1001-ben megye- (illetve várispánsági) központ, ha erőssége (az *urbs*) csak egy-három évtizedes késéssel készült is el. Az átmeneti állapotot éppen az jelenti, hogy előbb létezett az uralkodói szándék, s utána következett a várépítés (már ahol erre szükség volt), vagyis kellett lennie olyan köztes időnek, amikor megye (várispánság) már létezett, de vár még nem. Bóna egyébként nem tért ki arra a kérdésre, hogy ha Somogy megye csak Szent István uralkodásának végén létesült, milyen világi joghatóság alá tartozott az ezt megelőző évtizedekben.

Amennyiben Somogy megye kialakulását az írott források alapján kíséreljük meg bemutatni, csakis a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele lehet a kiindulópont. Ekkor a veszprémi egyházmegye négy várra *(civitas)* terjedt ki – Veszprém, Fehérvár, Kolon és Visegrád várakra – határaikkal *(terminis et finibus)* együtt.[5] A veszprémi püspökség területén a 13. században öt megye (Veszprém, Fejér, Zala, Pilis és Somogy) és hat főesperesség (veszprémi, fehérvári, zalai, szentendrei vagy budai, somogyi és segesdi) osztozott. Mivel Veszprém és Fejér az egész Árpád-korban változatlan néven szerepelt akár várispánságként, akár főesperességként, továbbá mivel a somogyi és a segesdi főesperesség együtt Somogy megye kései Árpád-kori területét tette ki, nem okozott gondot Kolont Zalával, Visegrádot pedig Pilissel – és Esztergommal? – (illetve a szentendrei vagy budai főesperességgel) kapcsolatba hozni, egyszersmind azt megállapítani, hogy az 1009. évi oklevélben Somogy hiányzik.[6] E hiánynak elméleti úton két okát adhatjuk. Az egyik lehetséges magyarázat szerint Somogy 1009-ben nem tartozott a veszprémi püspökséghez, a másik szerint pedig Somogy nem létezett 1009-ben önálló várispánságként (megyeként). Az utóbbi nézet mellett kötelezte el magát legfrissebben Zsoldos Attila és Solymosi László. Zsoldos 16. századi forrásokra – Laskai Osvátra és a Karthauzi Névtelenre – támaszkodva felvetette annak lehetőségét, hogy Tar Szerénd és fia, Koppány „territóriuma nem csak Somogyra, hanem Zalára is kiterjedt", és „az óriási Kolon vármegye területén idővel több vármegye, illetve ispánság jött létre: a Drávától északra eső területeken Somogy és Zala vármegye, továbbá Segesd ispánsága. Ez a fejlemény a 11. század közepén következhetett be", mivel 1061-ben már somogyi ispánnal találkozunk. „Somogy vármegye tehát, a maga középkori formájában, a 11. század derekán született meg."[7] Hasonló kiindulópontról más eredményre jutott Solymosi. Szerinte Somogynak Veszprémmel fennálló rövid közös határa fontosságban messze felülmúlta a Kolonnal fenntartott hosszú határt. „Rajta keresztül vezetett az út az ország középső része és az ott található központok felé, míg a Kolonnal közös hosszú határszakasz a perifériával kötött össze. Veszprém Kolonnál nagyobb jelentősége: központi fekvése a Dunántúlon, valamint fejedelmi és királynéi kapcsolatai valószínűbbé teszik, hogy a somogyi régió átmenetileg hozzá tartozott. Eszerint a lázadás leverése után Koppány uralmi körzetét 997-ben, nevét és integritását megtartva Veszprémhez csatolták." Az önálló Somogy „vármegye megszervezése 1009 és 1061 között..., még Szent István uralkodása idején következett be".[8] Ha merőben formálisan tekintenénk az interdiszciplinaritásra, akár meg is nyugodhatnánk a két tudomány által produkált végeredményt illetően: a régészet (Bóna István) kormeghatározása szerint Somogy István uralkodásának vége felé, azaz 1030 táján lett megyeszékhely, a történettudomány (Zsoldos Attila és Solymosi László) szintén hasonló időpontra (1009–1061 közé, Solymosi pedig ezen belül István korára) tette Somogy megye (várispánság) megszületését. Ám alig hiszem, hogy ezzel Somogy megye létrejöttét a megnyugtatóan megoldott kérdések közé lehetne sorolni. Bóna keltezésének pontosságát fentebb már általában kritikával illettem, a következőkben a történeti megfontolásokhoz fűzök megjegyzéseket.

Zsoldos okfejtésének kiindulópontját tévesnek gondolom. Egyrészt azért, mert kései középkori kútfők aligha szolgálhatnak tüzetes vizsgálat, okadatolás nélkül fél évezreddel korábbi esemény forrásául. Ezt Zsoldos is világosan látta, amikor leírta: „Ahhoz, hogy Laskai és a Karthauzi Névtelen forrásait illetően világosabban lássunk, alapos és körültekintő további kutatásokra lenne szükség". Már jóval lanyhább az egyetértésem az erre következő mondattal: „Addig azonban, míg ezek határozottan meg nem cáfolják az említett feltételezést, nem látom akadályát annak, hogy Laskai és a Karthauzi Névtelen tudósításának önálló forrásértéket tulajdonítsunk".[9] Bár magam (is) azt vallom, hogy minden *forrás* egészen addig hiteles, amíg hamis voltát be nem bizonyítják, itt azonban terminológiainak látszó, de messzebb vezető, forrástani kérdésről van szó: 16. század eleji munkák lehetnek-e 10. század végi események koronatanúi? Egyáltalán forrás-e Laskai és a Karthauzi Koppányra, avagy már interpretáció, „történettudósi" állásfoglalás, kutatói véleménynyilvánítás? Úgy gondolom, ilyen esetekben magát a forrássá minősítést meg kell(ene) előzniük „alapos és körültekintő további kutatások"-nak. Másrészt – és ezt még fontosabbnak

ítélem, mint az iménti aggályt – nagy súllyal esik a latba, hogy Zsoldos szerint mind Tar Szerénd, mind Koppány territóriuma Somogyra és Zalára egyaránt kiterjedt. Több forrásból[10] tudjuk, hogy Koppány leverése után népének tizedeit István Pannonhalmának adta. Ha Koppány népe Somogyban és Zalában élt volna, a somogyi és a *zalai* tizedek kerültek volna Pannonhalma birtokába. Későbbi (13. század eleji) adatok azonban teljesen egyértelművé teszik, hogy *csak* a somogyi tizedeket élvezte az apátság,[11] vagyis Koppány népét *kizárólag* Somogyban kell keresnünk. Ezt megerősíti a pannonhalmi alapítólevél, amely a meg nem nevezett lázadó – Koppány – „hazájául" Somogy megyét *(comitatus... Sumigiensis)* említi, valamint a 14. századi krónikakompozíció, amely szerint Koppány somogyi vezér *(dux Symigiensis)* volt.[12] Vagyis bizton elháríthatjuk azt a feltevést, hogy Koppány uralma Somogyon kívül Zalára is kiterjedt volna, illetve hogy Somogy kezdetben Zalával együtt Kolon megye részét képezte volna. Jóval nehezebb állást foglalni Solymosi László feltevésével kapcsolatban. Itt a nehézséget az okozza, hogy neki semmiféle – még kései – adat sem állt rendelkezésre, csupán általános megfontolásból következtetett arra, hogy Somogy a 11. század elején Veszprém megyéhez tartozott. Ennélfogva tárgyszerű cáfolatról szó sem lehet.

Viszont mind Zsoldos, mind Solymosi kiindulópontjával szemben – hogy ti. Somogy azért nem szerepel az 1009. évi veszprémi oklevélben, mivel ekkor más megyéhez számították – egyaránt felvethető a másik lehetőség, miszerint „Somogy egyházi joghatóság szempontjából 1002 óta Pannonhalmához és nem Veszprémhez tartozott".[13] Legújabban Solymosi László vetette fel, hogy a tizedszedési jog, így „a pannonhalmi apát tizedszedési joga nem azonosítható a püspöki joghatósággal"[14] (amivel Zsoldos is egyetértett[15]), illetve gazdagon dokumentált adatsorral igyekezett bizonyítani, hogy „a XI. században a pannonhalmi apát Somogy felett nem rendelkezett egyházi fennhatósággal, területén püspöki jogokat nem gyakorolt. Egyedül tizedszedési joga volt".[16] Ezt igazoló vagy igazolni hivatott adatai 1102-ből, 1091-ből, 1083 körülről, végül 1061-ből valók,[17] vagyis kivétel nélkül az 1061 utáni időből. Ez természetesen aligha jogosíthatja fel Solymosit arra, hogy az ezen időszakra érvényes adatait a század első hat évtizedére is kiterjessze. Főleg akkor nem, amikor maga is hangsúlyozta, hogy az 1009. évi veszprémi oklevél „igen rövid ideig tartó átmeneti állapotot örökített meg",[18] amit ő úgy értelmezett: Veszprém fogalmába Somogy is beletartozott. Lehet azonban az „igen rövid ideig tartó átmeneti állapotot" akként is értelmezni, hogy Somogy kezdetben (1002 után) Pannonhalma joghatósága alá tartozott, s csak utóbb került Veszprémhez, de az apátság tizedszedési jogát Somogyban megtartotta. Ha azonban ennek ugyanúgy nem lenne semmiféle forrásos megalapozottsága, miként annak ténylegesen nincs, hogy Somogy területe kezdetben Veszprém megye részét képezte, talán kár is lenne az ötletre szót vesztegetni. Úgy tűnik azonban, vannak adatok és megfontolások, amelyek amellett szólhatnak, hogy Pannonhalma egy rövid ideig egyházi fennhatóságot élvezett Somogyban, 1009-ben bizonyosan, s ezért maradt ki a veszprémi oklevél felsorolásából a veszprémi püspökség joghatósága alá tartozó várak és területek közül Somogy neve.

Célszerű onnan kiindulni, hogy Somogy már 997 előtt önálló névvel bíró régió lehetett, hiszen a magyar hagyomány megőrizte annak emlékét, hogy Koppány somogyi vezér volt. Összecseng ezzel az, hogy a magát 1001-ről keltező (de valójában 1002. évi) interpolált pannonhalmi kiváltságlevél ugyancsak Somogy megyét említi, mint amelyik ki akarta őt vetni atyai székéből. A 14. századi krónikakompozíció e tudósítása legkorábban a 11–12. század fordulójáról származhat,[19] a kiváltságlevél e hírt tartalmazó, egyes szám első személyben fogalmazó részéről legújabban Érszegi Géza azt vetette fel, hogy alkalmasint az eredeti fogalmazványt őrizte meg.[20] Ha e két adat – a krónikáé és az oklevélé – egymástól független (aminek nagy a valószínűsége), az megnöveli a bizalmat információik hitelét illetően. Ha viszont Somogy megye említése 1001-ből (vagyis 1002-ből) való, kétségtelen, hogy Somogy megye nem tartozhatott sem Kolonhoz, sem Veszprémhez, hanem kevéssel Koppány legyőzését követően, azaz már a 11. század legelején megvolt. Későbbi analógia is azt mutatja: amint István legyőzte valamelyik ellenségét, ott haladéktalanul vármegyét (várispánságot) szervezett (legtisztábban az Ajtony leverése és Csanád vármegye létesítése közti szoros időbeli egymásutániság mutatja ezt[21]). Mivel azonban az 1001. évi pannonhalmi kiváltságlevél többszörös átdolgozáson esett át, ennélfogva ebből nem lehet biztos információt szerezni az apátság és Somogy kapcsolatáról. Jellemző, hogy ma ismert szövegéből különböző következtetésekre lehet jutni, méghozzá nem alaptalanul. Zsoldos Attila szerint „nyilvánvaló, hogy a veszprémi püspökséget csak abban az esetben kellett kárpótolni a Pannonhalmának adott somogyi tizedekért, ha Somogy a püspökség egyházmegyéjéhez tartozott az adomány időpontjában, ill.

azt megelőzően".[22] Solymosi László azt vetette fel, hogy Pannonhalma Somogy feletti joghatóságának feltevésétől még „az sem tartott vissza, hogy a pannonhalmi alapítólevél szerint a szerzeteseknek szentelési ügyekben püspökhöz kellett fordulniok. Az egyházi rendeket tehát püspöktől, nem pedig – úgymond – püspöki jogokat gyakorló apátjuktól kapták meg".[23] Ezzel szemben Érszegi Géza úgy látta: a pannonhalmi oklevélben „alávetésről, leigázásról *(subiugarem)* van szó, s talán magyarázza is az oklevél fogalmazójának szóhasználatát. Ennek értelmében talán szerencsésebb e sorokat oly módon értelmezni, hogy első királyunk Somogy megyét Pannonhalmának vetette alá, s ezért jónak látta, hogy dézsma tekintetében se tartozzék a megyés püspökhöz".[24] Ha nem vállaljuk azt, hogy prekoncepció alapján válogatjuk ki azt, mit tekintünk a pannonhalmi oklevél eredeti szövegállományába tartozónak, tudomásul kell vennünk: a jelen szöveg abszolút biztos megoldást nem ad, de nem is adhat, hiszen az eredeti állapotot tükröző szövegre újabb és újabb állapotokat tükrözni hivatott szövegegységek rakódtak rá, megbomlott az oklevél eredeti szerkezete, jelentékenyen módosult az elsődleges oklevéladó valóságos szándéka.

Mindamellett van két olyan forrásunk, amely mintha megőrizte volna annak emlékét, hogy Somogy felett Pannonhalmának a tizedeken túlmenő joghatósága volt. Az egyik a 14. századi krónikakompozíció. Eszerint István Koppány legyőzése után „a Koppány vezér tartományában levő összes népet, a szabadok, a gabonafélék és a nyájak tizedeit örök jogon Szent Márton monostorának rendelte adni".[25] E helyütt az összes nép *(universus populus)* Pannonhalmának történő adományozása mutatja, hogy az apátságnak a tizedeken kívüli, a tizedeken túli joghatósága is volt Somogy felett. A másik forrás a kisebbik István-legenda. Eszerint István a meg nem nevezett legyőzöttek – Somogy népe – birtokaiból „önnön hasznára semmit meg nem tartott, hanem eltávozván Szent Mártonnak ajánlotta fel, akinek tiszteletére templomot is emelt. Azokat pedig és utódaikat mind a mai napig az egyház szolgájává tette. Később főembereinek közbenjárására fontolóra vette, hogy javaikból csupán *(tantum)* tizedet adjanak, nehogy nyomorúságukban a föld színéről is kivesszenek".[26] E kútfő világosan utal arra, hogy Somogy és Pannonhalma viszonyában az eredeti Szent István-i szándékhoz képest utóbb *(postea)* módosulás történt, csökkent Pannonhalma joghatóságának mértéke Somogy és népe felett. Magam adatok híján természetesen nem vállalkozhatom annak meghatározására, hogy Pannonhalma milyen mértékben, mely területeken gyakorolt földesúri és egyházi joghatóságot a 11. század első évtizedében Somogy felett. E tekintetben megbízom István 1009. évi állásfoglalásában, aki azzal, hogy – a véleményem szerint ekkor már szinte bizonyosan önálló megyeként (várispánságként) létező – Somogyot nem említette a veszprémi püspökséghez tartozó várak és területek között, úgy ítélte meg: Somogy Pannonhalmához tartozik és nem Veszprémhez, de legalábbis úgy: Pannonhalmának erősebbek a jogai Somogy felett, mint Veszprémnek. Pannonhalma eredeti jogai Somogy felett Veszprém ellenében abban lelhetik magyarázatukat, hogy a bencés apátság alapítása korábbi lehet, mint a veszprémi püspökségé. Ezt a körülményt némileg torz módon (997-re vonatkoztatva) a pannonhalmi alapítólevél is említi.[27] A következő évtizedekben viszont a Somogy feletti egyházi joghatóság tekintetében a helyzet módosult. Veszprém 1061-ben – a tizedeket leszámítva – már püspöki joghatóságot gyakorolt Somogyban. Azt is lehet mondani, ezzel az új helyzettel Somogy jogállása az európai sztenderdhez igazodott. Hogy Somogy és Pannonhalma kapcsolatában a 11. század elején volt egy rövid, rendhagyónak mondható időszak, azzal az átmeneti állapottal van kapcsolatban, amely oly sok téren jellemezte István államát.

Kristó Gyula

JEGYZETEK

[1] Összefoglalóan l. *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Nemzet és emlékezet. Bp., 1988. 202., 254.

[2] *Bóna István*: Az Árpádok korai várairól. 11–12. századi ispáni várak és határvárak. Debrecen, 1995. 31–32.; *Bóna István*: Az Árpádok korai várairól. Második, bővített kiadás. Debrecen, 1998. 40–41. L. még *Magyar Kálmán*: István király somogyi államszervezése. *Somogy* 27 (1999) 560.

[3] Diplomata Hungariae antiquissima. I. Edendo operi praefuit *Georgius Györffy*. Budapestini 1992. (a továbbiakban: DHA. I.) 267.

[4] *Kristó Gyula*: A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig. *Irodalomtörténeti füzetek*. 135. Bp., 1994. 121–122.

[5] DHA. I. 52.

[6] Kristó Gyula: az 1. jegyzetben i. m. 239–262. Vö. *Zsoldos Attila*: Visegrád vármegye és utódai. *Történelmi Szemle* 40 (1998) 1–17.

[7] *Zsoldos Attila*: Somogy vármegye kialakulásáról. In: A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. II. konferencia. Somogyfajsz, 1998. Szerk. *Stamler Imre*. Dunaújváros, 1998. 42–43., 48–49.

[8] *Solymosi László*: (LXX. évfolyam/3–4. füzet) Püspöki joghatóság Somogyban a XI. században. *Turul* 72 (1999) 104.

[9] *Zsoldos Attila:* a 7. jegyzetben i. m. 43.

[10] DHA. I. 39–40., 334.; Scriptores rerum Hungaricarum. I–II. Edendo operi praefuit *Emericus Szentpétery*. Budapestini 1937–1938. (a továbbiakban: SRH.) I. 314., II. 383–384., 395., 409–410. stb.

[11] Erre l. A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I. Szerk. *Erdélyi László*. Bp., 1902. 150–177.

[12] DHA. I. 39.; SRH. I. 313.

[13] *Kristó Gyula:* az 1. jegyzetben i. m. 254. A további irodalmat l. Solymosi László: a 8. jegyzetben i. m. 105.

[14] *Solymosi László*: Veszprémi püspökség története. In: Korai magyar történeti lexikon. Főszerk. *Kristó Gyula*. Szerk. *Engel Pál–Makk Ferenc*. Bp., 1994. 728.

[15] *Zsoldos Attila:* a 7. jegyzetben i. m. 45.

[16] *Solymosi László:* a 8. jegyzetben i. m. 104.

[17] Uo. 100–104.

[18] Uo. 104.

[19] *Kristó Gyula:* a 4. jegyzetben i. m. 113–114.

[20] *Érszegi Géza:* Szent István pannonhalmi oklevele (Oklevéltani-filológiai kommentár). In: Mons sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk. *Takács Imre*. Pannonhalma, 1996. 73., 75.

[21] SRH. II. 489–492.

[22] *Zsoldos Attila:* a 7. jegyzetben i. m. 46.

[23] *Solymosi László:* a 8. jegyzetben i. m. 101.

[24] *Érszegi Géza:* a 20. jegyzetben i. m. 53.

[25] SRH. I. 314.

[26] SRH. II. 395. Magyar fordítása Tóth Klára tollából: in: Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. *Kristó Gyula*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. 15. Szeged, 1999. 305–306. Értelmezésére l. *Gerics József*: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 22. Bp., 1961. 9–17.

[27] DHA. I. 40.

ÉRTESÍTÉS

Értesítjük tagtársainkat, hogy az elkövetkező időszakban az alábbi rendezvényeket tartjuk:

Szeptember 28. csütörtök, 17 óra
Előadó *Szende László:* Idősebb Erzsébet Királyné
Az ülést vezeti: *DR. Bertényi Iván* elnök

Október 26. csütörtök, 17 óra
Előadó *Soós Ferenc:* Családi címerek a középkori magyar pénzeken
Az ülést vezeti: *Dr. Pandula Attila* főtitkár

November 30. csütörtök, 17 óra
Előadó *Evva Margit:* Csoma József a heraldikus
Az ülést vezeti: *Nyulásziné Dr. Straub Éva* alelnök

December 14. csütörtök, 17 óra
Előadó *Nyulásziné Dr. Straub Éva:* Önkormányzatok címeralkotása 1990 után
Az ülést vezeti: *DR. Bertényi Iván* elnök

Január 25. csütörtök, 17 óra
Előadó *Karacs Zsigmond:* Lapok a Medgyesi család történetéből
Az ülést vezeti: *Dr. Harmath Arisztid* főtitkár-helyettes

Február 22. csütörtök, 17 óra
Előadó *Hörcsik Lajos:* A Ruszkay család története
Az ülést vezeti: *Dr. Pandula Attila* főtitkár

Összejöveteleink helye a Zászlómúzeum, Budapest, VIII. ker. József krt. 68.–Nap u. sarok.

Felhívjuk kedves tagtársaink figyelmét, hogy aki még nem fizette be a tagsági díjat, az szíveskedjék rendezni. Évi tagsági díj: 600 Ft

Budapest, 2000. május

a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság vezetősége

AZ ESTERHÁZY-HALLWYL GRÓFOK

A fraknói Esterházyak francia ágának története

Eltekintve Thaly Kálmán csaknem egy évszázada megjelent hiányos cikkétől[1], az Esterházy grófok francia ágának több szempontból is igen érdekes történetét, ha egyáltalán szóba került, a szakirodalom a Rákóczi-felkelést követő emigráció, illetve a Franciaországba telepedett Bercsényiek történetének függelékeként tárgyalta, s mindeddig nem került sor a téma részletes, hiteles forrásokra támaszkodó feldolgozására.

A Franciaországba szakadt Bercsényiek és Esterházyak életpályái azonban lényegesen különböznek egymástól. Bercsényi László, bár elérte a lehető legmagasabb francia katonai rangot, választott hazája udvari és közéletében nem játszott szerepet. Ezzel szemben Esterházy Bálint László magas katonai rangja mellett jelentős közéleti tisztségeket is viselt. Tagja volt a királyi haditanácsnak és az uralkodó pár legszűkebb környezetének, sőt a forradalom kezdetén a politikában is jutott neki szerep. Egyrészt integrálódott a választott haza rangjához illő társadalmi rétegébe, másrészt gondosan ápolta kapcsolatait ősei hazájával és családja otthon élő tagjaival. Jóllehet francia föld és anya szülötte, egyénisége, mint látni fogjuk, mégis ősei hazájának és hagyományainak befolyása alatt fejlődik. Megtanul valamennyire magyarul is, hiszen erről nevelőapja, Bercsényi László lelkiismeretesen gondoskodott. A nyelvtudásnál azonban maradandóbb összekötő kapocsnak bizonyul, hogy megismeri ősei hazájának történetét és abban családja történelemalkotó szerepét, mely felébreszti benne az ambíciót, hogy származásának megfelelő helyet biztosítson a választott haza társadalmában maga és leendő családja számára.

Az ág Esterházy Antal tábornagytól, Miklós nádor unokájától vette eredetét. Antal – Ferenc gróf kamarás, királyi tanácsos, Zala és Somogy vármegyék főispánja, semptei és pápai főkapitány és második felesége, Thököly Katalin grófnő elsőszülött fia – a család pápai várában született 1676. február 3-án. Apja korai halála után (†1683), hétesztendős korában nevezte ki az uralkodó a pápai vár főkapitányává.[2]

Fivéreivel ellentétben, nem volt „könyves ember", és már kora ifjúságában a katonai pályát választotta. Huszonkét éves korában, mint a „Pállfy Huszárok" kapitánya, egy félresikerült rajtaütés alkalmából, 1698. szeptember 19-én, sebesülten került török fogságba Nagybecskerek közelében.[3] A hírhedt konstantinápolyi „Héttorony"-ban (Jedikule) raboskodott egy évig, amikor a békekötést követően kiszabadult. Hazatérte után, 1700-ban kapta meg a kamarási kulcsot, és 1701-ben, mint újonnan kinevezett alezredes, a „Kollonich regiment" parancsnoki tisztét.[4] Még ugyanez év júniusában nevezte ki a Haditanács ezredessé.[5]

A Rajna menti hadszíntéren, 1702-ben vett részt Nádasdy hadtestének kötelékében Landau ostromában, majd 1703-ban lett Komárom megye főispánja, és a „Freiherr v. Loos Huszárok" vezénylő ezredese.[6] A franciák ellen, Savoyai Eugen herceg hadjáratában Neustadt-an-der-Haart-nál tüntette ki magát.[7] Antal gróf tehát szép pályafutásnak nézhetett elébe úgy a közéletben, mint a hadsereg kötelékében.

Vagyoni helyzete is több, mint előnyösnek mondható. A Pápa-ugod-devecseri domínium mellett, Pozsony megyében is terjedelmes birtokok ura volt, és a bécsi udvarnál is szívesen látták a tehetős, jó megjelenésű,[8] jó hírnevet szerzett fiatal ezredest, Miklós nádor unokáját és Pál herceg unokaöccsét. Ekkor már királyi tanácsos is volt. Özvegyen maradt anyja, Thököly Kata – már, mint harmadik férje, Johann Jacob Gr. v. Löwenburg tábornok felesége –, nagy házat vitt Sopronban, Köpcsényben és Bécsben, ahol Antal gróf a társaság javával érintkezett.

Közben kétszer is megnősült. Előbb 1695. június 9-én, Vépen vezette oltárhoz Erdődy Júliát (1678–1696), Sándor gróf és Csáky Krisztina leányát, majd ennek korai halála után Bártfán, 1701. január 20-án tartotta esküvőjét Nigrelli Marianna grófnővel (1683–1712), Octavian gróf tábornagy, felső-magyarországi főkapitány és Lodron-Laterano Mária Ursula grófnő leányával, ki egyetlen felnőttkort megért fiúk anyja lett.

Azért vázoltam talán a kelleténél nagyobb részletességgel Antal grófnak a magyar történetírás által ritkán részletezett korai pályafutását, hogy ezzel is aláhúzzam azt a nem várt, mindmáig megmagyarázhatatlan drámai fordulatot, mellyel egy briliáns karriert félredobva, 1704. június 13-án, minden jól felfogott érdekével ellentétben, a II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem vezette felkelők oldalára állt. Mint a felkelő hadsereg tábornoka tette le ugyanezen a napon hűségesküjét a fejedelem kezébe. Ezután 1705-ben a Kormányzótanács tagja, 1706-ban pedig, már mint tábornagy, dunántúli, majd érsekújvári főkapitány lett, és változó szerencsével harcolt a fegyverletételig.

Ha Antal gróf közvetlen környezetére, családjára gondolunk, ott semmiképpen sem találunk kielégítő magyarázatot döntésének okaira. József öccse papnak tanult Rómában, Ferenc pedig a császári hadseregben volt alezredes. Anyja, jóllehet a rebellis fejedelem nővére, mint Jörger zu Tollet, majd Löwenburg grófné, messzemenően integrálódott az udvari életbe. Apósa, Nigrelli Octavian gróf, felső-magyarországi főparancsnok személyében még kevésbé adódik alkalmas magyarázat elhatározására. De személyes okai sem lehettek, hiszen nem szenvedett mellőzést, sőt bőven jutott neki elismerés a legmagasabb fórumoktól is.

A tények ismeretében Bercsényi Miklósnak, a felkelő hadsereg főparancsnokának a befolyására lehet leginkább gondolni. A Bercsényiek, hogy ezt a kifejezést használjam, az Esterházy család szárnyai alatt emelkedtek főnemesi sorba. Már Bercsényi (I.) László damasdi kapitány (†1655) és fivére id. Miklós (†1689) is Esterházy Miklós nádor közvetlen környezetéhez tartoztak, sőt az utóbbi fia, a felkelők későbbi vezére, Pál nádor kismartoni udvarában nevelkedett, mint nemes apród, így nyilván személyesen ismerte Antalt kora fiatalságától kezdve. De tulajdoníthatnánk némi szerepet az erélyes Bercsényiné Csáky Krisztinának is, ki mint első férje, Erdődy Sándor özvegye, Antal anyósa volt első házassága folyamán.

Arra, hogy Antal gróf mit várt, vagy remélt politikai állásfoglalásától és hogyan mérte fel a felkelés esélyeit a győzelemre, ugyancsak hiányzik a kielégítő válasz. Mint jól informált úrnak, tisztában kellett lennie a török megszállás alól nemrég felszabadult ország tragikus gazdasági helyzetével, illetve a felkelés sikeréhez elengedhetetlen anyagi fedezet hiányával. Mint tapasztalt katonának, szintén tudnia kellett, hogy egy amatőr tisztek által vezetett, képzetlen felkelő sereg nem remélhet tartós eredményeket a hivatásos tisztek által szakszerűen vezetett császári hadsereggel szemben. Ami pedig a felkelők által remélt francia segítséget illeti, egyrészt tisztában kellett lennie azzal, hogy a franciák által ígért segítségek eddig sosem feleltek meg a magyar elvárásoknak, másrészt szemtanúja lehetett annak a megsemmisítő vereségnek is, melyet a Marlborough és Savoyai Eugen hercegek vezette angol és birodalmi seregek mértek a franciákra. De az sem lehetett titok előtte, hogy Erdély minimális lelkesedéssel nézett elébe egy újabb „kalandos hajlamú" fejedelemnek a Rákóczi-házból.

Mindezek mellett nem marad más választás, mint arra gondolni, hogy kezdetben Antal gróf ugyanolyan mértékű naivitással ítélhette meg a franciák által ígért támogatás értékét, mint egy évtizeddel később, egy az orosz cár által nyújtandó katonai segítség esélyeit. Olyannyira bízott még a felkelő hadsereg fegyverletétele után is a győzelem lehetőségében, hogy mindenét hátrahagyva, a legnagyobb nyomorral küzdve vesztegelt családjával a lengyelországi Jaworo mocsaras vidékén, az orosz segítséget várva.[9] Itt esett áldozatul felesége – 1712 augusztusában – az egészségtelen klímának.[10] Antal gróf csak az orosz segítségbe vetett remény elvesztése után követte tizenöt esztendős fiával együtt az időközben Párizsból Rodostóba telepedett Rákóczit és udvarának néhány tagját, a törökországi emigrációba.

Antal gróf egyetlen fia, Bálint József – az Esterházy család francia ágának alapító őse – Kassán született, 1705. február 20-án. Ekkor már egy nővére és két idősebb fiútestvére elhalálozván, legalábbis a kérdéses Anna nevű húga születéséig, ő volt szüleinek egyetlen gyermeke. Hanyattatott gyermekkora volt. Anyjával már karonülő korában a császáriak foglya volt Kassán, majd onnan kiszabadulva, a család szinte állandóan változtatta lakhelyét a felkelők, illetve az apa hadiszerencséjétől függően.

Amint ezt Mikes Kelemen Rodostóból írott leveleiből tudjuk, Esterházy Antal 1721 elején, harmadmagával érkezett Törökországba. Fia és egy szláv származású nő volt vele, kit Mikes Antal gróf elhalt felesége társalkodónőjének mond, és kit később – ugyancsak Mikes szerint – zavaros körülmények között feleségül is vett az emigránsok megbotránkozására.[11] Érdekes módon sem Mikes, sem más nem említ egy 1710/11-ben, vagy később, esetleg a harmadik házasságból született leánygyermeket.[12] Így Bálint József ritkán említett Anna nevű húga – ki néhány forrás szerint a franciaországi Nimes-ben, a La Port du Ciel nevű kolostorban lett apáca – valószínűleg mint postuma született a harmadik házasságból, és később kerülhetett Franciaországba, nem tudjuk mikor, s milyen módon.

Ugyancsak Mikes leveléből tudjuk, hogy Antal grófnak sok gondot okozott immár serdülőkorú fiának neveltetése és jövendő életpályája. Így érthetően kapva kapott az alkalmon, melyet Bercsényiék László fiának rodostói látogatása szolgáltatott 1721 júliusában, hogy fia elkerülhessen a reménytelen környezetből. Az ekkor harminckét éves Bercsényi László (1689–1778) már fiatal ezredesként szép karriert futott be a francia hadseregben, és szívesen vállalta, hogy magával viszi fiatal rokonát,[13] hogy gondoskodjék neveltetéséről. Így került a tizenhat esztendős Esterházy Bálint József Franciaországba.[14]

Néhány évi tanulás után, tizennyolc éves korában lett kornétás (zászlós) a francia „Bercsényi Huszárezred"-ben, majd kapitány, és 1727. június 15-én már alezredes. Az elszászi Hagenauban állomásozó 2. sz. Huszárezred vezénylő ezredesévé pedig 1733. április 4-én léptették elő, mikor ezredével részt vett Lotharingia megszállásában, Berwick herceg hadjárata folyamán. Végül 1734. január 25-én kapta kézhez azt a Versailles-ban kelt királyi brevet, mely felhatalmazta saját ezredének a 2. sz. *„Valentin Joseph Cte. D'Esterházy Hussards"* regimentnek felállítására. Az ezred első állomáshelye Vigan volt, egy kisváros a La Garde kerületben.

Ezrede élén részt vett a rövid életű francia–porosz szövetség időszakában, az ún. örökösödési háború folyamán, Prága 1741-es ostromában, ahol különösen kitüntette magát. Súlyosan sebesült meg 1743. június 27-én egy Dillingen melletti csatában, ahol lova ráesett, és sokáig feküdt az elhagyott csatatéren, majd néhány nap múlva belehalt sérüléseibe. (Nem szenvedett tehát fagyhalált 1742-ben Csehországban, mint egyes források állítják.) A közeli Diebourgban (Aschaffenburg és Dillingen között fekvő kisváros) temették el a Kapucinusok templomában, amint erről özvegyének Pál Antal herceghez, mint családfőhöz intézett leveléből értesülünk.[15] Brigadérosi kinevezése és a Szent Lajos Rend lovagkeresztje már csak halála után érkezett meg özvegyéhez. Az Esterházy-huszárokat pedig feloszlatták, és századaikat a Dávid-, a Turpin- és a Chamborant-ezredekbe osztották be.[16]

Felesége volt Philippine de la Garde (sz. Vigan, Cevennes, 1718. február 21., † Ibid. 1792. április 30.), Jean Louis de la Garde Baron de la Nougarde és Marie Anne Lautat de Roqua lánya, akit 1740. február 9-én vezetett oltárhoz, amikor ezrede Viganban állomásozott.[17] Rövid ideig tartó házasságukból két gyermek született: Bálint László Fülöp (sz. Vigan, 1740. október 22.) és Marianne (Vigan, 1741. október 9.).

Az özvegy ősrégi, patinás, de jelentősebb vagyon nélküli, sokgyermekes katonacsalád lánya volt, ki szerény hozománya (10 000 livres) nagy részét férje legénykori adósságainak rendezésére fordította. Így férje korai halálát követően mindössze egy brigadéros özvegyének kijáró félnyugdíjra számíthatott, s a kis család gondterhelten nézett elébe a jövőnek. Bercsényi Lászlónak sikerült ugyan elérnie, hogy a sovány nyugdíjhoz a király egy külön a Szent Lajos Rend lovagjainak indokolt esetben kijáró kegydíj fizetését engedélyezze, de ez sem segített lényegesen nyomasztó anyagi gondjaikon. A fiatal özvegy először Párizsban próbált megtelepedni, majd mikor ez szerény anyagi körülményeihez képest túl drága életmódnak bizonyult, egy rokona, Jean André Marquis de Ginestous[18] házába költözött gyermekeivel, ahol a háziasszonyi tisztet látta el.

A pár évvel apja halála után iskolás korba kerülő Bálint Lászlót keresztapja, Bercsényi László vette magához, hogy mint egykor apját, őt is taníttassa, és ezzel is könnyítsen az anya gondjain. Később Bálint László mindig nagy szeretettel és tisztelettel emlékezett kereszt- és nevelőapjára, jóllehet ennek francia felesége és zsugori sógornője, kik a maguk limitált anyagi körülményei között nem kimondottan örültek még egy gyermeknek, nem egyszer okoztak neki keserűséget.

Tizedik életévébe lépve, 1749-ben, Bálint László a francia király (XV. Lajos) apósa, Leszczinszki Szaniszló volt lengyel király és lotharingiai herceg lunéville-i udvarába került, mint nemesi apród, ahol elsőrendű nevelésben részesült, ami – mint látni fogjuk – ké-

sőbb ugyancsak előnyére szolgált. A jó nevelőapa, kinek magának is csak szerény vagyona és sok gyermeke volt, zsebpénzről is gondoskodott nevelt fia számára, amikor 1752. április 11-én, az akkor még mindössze tizenkét esztendős gyermeket kineveztette tiszteletbeli kornétásnak a Bercsényi-huszárezredhez. Pár évvel később Párizsban, a Bercsényi gyerekekkel kezdte meg felsőbb tanulmányait. Memoire-jaiban[19] említi, hogy Bercsényi nem csak a magyar nyelvre tanította meg, de hazája történelmének alapfogalmait is megismertette vele. Erre az időre esik első szerelme is, Bercsényiék Adelaide nevű, Mlle de Lusancy címet viselő lányával.

A tényleges katonai szolgálatot a fiatal Esterházy ugyancsak a Bercsényi huszárok kötelékében, mint másodkapitány kezdte[20], és az 1758. évi hadjáratban a Rajna alsó vidékén harcolt d'Estres, Richelieu, majd Broglie marsallok alatt. Regimentje Köln mellett táborozott, amikor nem kis bátorságot igénylő felderítő tevékennységgel hívta fel magára Broglie marsall figyelmét.

1760 telén, Párizsban töltött szabadsága alatt találkozott unokanővérével, Esterházy Mária Antóniával és férjével, Paar herceggel,[21] kik Starhemberg gróf, császári követ vendégei voltak. Először ők próbálták rábeszélni, hogy kíséreljen meg kegyelmet kérni, és visszaszerezni nagyapja magyarországi birtokait. Ekkor Paarék mindenhová magukkal vitték, és bemutatták unokaöccsüket a párizsi társaság elitjének, mely végleg megalapozta Bálint László gróf társadalmi állását Franciaországban.

Mint a Turpin-huszárok másodkapitánya és szállásmestere *(mestre de camp)* sebesült meg 1761-ben Kettlemburgnál, ahol egy az angol Elliot-ezred által védett fontos hidat foglalt el. Kitüntette magát Göttingen körülzárásánál is. Nemsokára őrnagy, azután a Bercsényi huszárok másod-alezredese, majd Broglie marsall téli hadjárata folyamán, a Chamborant-huszárok vezénylő alezredese lett.

Az 1762. év tavaszán és nyarán Ellarnál csatázott, ahol foglyokat ejtett és a német nyelvtudását kihasználva kihallgatta őket, hogy az így szerzett értékes információkat Broglie marsall tudomására hozta. Ekkor bízta rá a marsall, hogy hadserege pénztárát Marburgból Schweinsburgba kísérje. Még a hadjárat folyamán léptették elő ezredessé, és 1762. április 12-én érte a megtiszteltetés, hogy mint *„colonel en second"*, az elit *Legion Royal* lovasezredet vezényelhesse.

Ugyanezen évben látogatott el először Bécsbe azután, hogy ezrede októberben téli szállására vonult. Bécsben magyar rokonai örömmel fogadták, és különösen mély barátság szövődött közte és Esterházy Pál Antal herceg özvegye, Maria Lunati-Visconti márkinő között. Eltekintve a közös anyanyelvtől, talán azért is, mivel tulajdonképpen „földiek" voltak, hiszen a hercegné szűkebb pátriája ugyanaz a Lunéville volt, ahol Bálint László gyermekkorának egy részét töltötte.[22]

De megismerkedett a család új fejével „Fényes" Miklós herceggel, Ferenc kancellárral, Imre gróf nyitrai püspökkel és József Ádám unokabátyja özvegyével, Pállfy Mária Antóniával is. Többen, de különösen Ferenc kancellár és Imre püspök igyekeztek rábeszélni, hogy repatriáljon, sőt azt is felajánlották, – mint maga írja memoire-jaiban, – hogy visszajuttatják neki nagyapja birtokait.[23] Mária Terézia királynő azonban, tekintet nélkül családja egyébként nagy befolyására az udvarnál, érthetetlen módon nem volt hajlandó beleegyezni birtokai visszaadásába, s mindössze annyit ajánlott, hogy jelenlegi rangjával állhat át a „Gróf Esterházy Imre Huszárezred" állományába.

Bálint László mentorához, du Châtelet grófhoz[24] (akkor) bécsi francia követhez fordult tanácsért, ki elsősorban arra hívta fel figyelmét, hogy igen rossz benyomást keltene, ha egy háború közben hagyná el a szolgálatot. Továbbá valószínűleg helyesen mérlegelte a helyzetet, amikor azt mondta fiatal barátjának, hogy a királynő magatartása egyébként sem ígér számára olyan karriert, mint aminek a francia király szolgálatában joggal nézhet elébe. De az özvegy hercegné, ez a nagyműveltségű hölgy is figyelmeztette, hogy családja prominens társadalmi helyzete sem tudja majd kellőképpen ellensúlyozni a császárné oktalan ellenszenvét ahhoz, hogy megszerezhesse a képességeinek járó elismerést. Ilyen meggyőző argumentumok mellett, Bálint László gróf könnyebben határozta el magát, hogy francia szolgálatban maradjon. A francia földön, francia anyától született Esterházy Bálint László tehát marad emigráns magyar főúr francia szolgálatban, és úgy ő maga, mint leszármazottai osztoznak majd a befogadó haza tragédiájában, és mint a francia forradalom sok más emigránsa találnak majd csak menedéket őseik hazájában, hogy három generáción belül immár harmadszor teremtsenek maguknak létalapot.

Az elit *Legion Royal* krónikusan pénzszűkében szenvedő fiatal ezredese érthető örömmel és hálásan fogadta a magyar rokonok által felajánlott 4000 arany évjáradékot nagyapja volt pápai birtokainak jövedelméből.[25] Az első évjáradékot kézhez kapva, Bécsben önálló szállást bérelt, kocsit, lovakat, meg

néhány öltözet ruhát vásárolt, szakácsot és inast fogadott, és csak kora tavasszal tért vissza Franciaországba, hogy ezredével kivonuljon a téli szállásról.

Különös királyi kegynek tudható be, hogy 1764. február 10-én – tekintettel néhai apja érdemeire is – felhatalmazást kapott egy a nevét viselő 3. sz. *„Valentin Ladislas Cte. d'Esterházy Hussards"* ezred felállítására. Éppen anyjánál időzött Viganban, amikor Kinsky hercegné egy Párizsból datált leveléből értesült először eme megtiszteltetésről.[26] Jellemző tettrekészségére, hogy az újonnan felállított Esterházy-regiment már május 6-án mustrára készen állt állomáshelyén, Phalsbourgban.[27]

Októberben, miután ezredét téli szállására kísérte *Clermont-en-Auvergne*-be, lakást bérelt Párizsban a téli szezonra. Ez időből datálódik ismeretsége a Gramont családdal és Choiseul herceggel, ki bevezette az udvarhoz is a szimpatikus ezredtulajdonost. A lunévillei-udvarnál kapott nevelésének köszönhetően, Bálint László otthonosan mozgott az udvari környezetben. Ezt követően tizenöt napig volt az udvar vendége Versailles-ban, ahol XV. Lajos királlyal vadászott, és ezzel a meghívással *„gene de Cour"*, azaz udvarképes úr lett.

Tavasszal ezredétől szabadságot véve, hadgyakorlatokon vett részt, Porosz- és Szászországban. Potsdamban a porosz király és a trónörökös vendége volt. Megfigyeléseiről hosszú jelentésben számolt be a Haditanácsnak, amit elismerő dicsérettel nyugtáztak.[28]

Az 1767. év őszén egy időre Párizsba hozatta anyját és húgát, majd öreg barátja, du Châtelet gróf házánál vendégeskedett, és december folyamán Londonba kísérte a grófot, kit oda neveztek ki nagykövetnek. Ekkor már kitűnően beszélte, természetesen a francia nyelv mellett a németet, de tudott angolul, sőt magyarul és latinul is.

Az 1767/69-es évek folyamán Bálint László grófnak módja volt jelentős érdemeket szerezni a háborúban – melyben a franciák már az osztrák császár szövetségeseként vettek részt – többek között a mindeni és göttingeni csatákban (1767), amiért a kézzelfogható elismerés nem sokáig váratott magára.

Bálint László 1770 őszén ismét Bécsbe készült, ez alkalommal hivatalos küldetésben. Choiseul herceg, a trónörökös házasságának értelmi szerzője, azzal a feladattal bízta meg, hogy a dauphin arcképét Bécsbe víve, azt de Durfort francia követ társaságában adja át a menyasszonynak, Marie Antoinette főhercegnőnek. Ekkor találkozott először az akkor még csaknem gyermekszámba menő jövendő királynőjével, s úgy tűnik, ettől kezdve kölcsönös volt köztük a szimpátia. Hivatalos minőségében Esterházy először a Belvedere palotában, majd a francia követségen kapott szállást. Részt vett az eljegyzési ünnepségek minden rendezvényén a Hofburgban és a követségen. A császárné ugyan gúnyosan megjegyezte, hogy a francia udvar „a nem elég előkelő tisztséget betöltő emigráns Esterházyt" szemelte ki erre a feladatra, de Bálint Lászlót ez kevéssé zavarta. Hivatalos küldetése végeztével ismét kitűnően szórakozott rokonai körében, kik közül ekkor különösen sok időt töltött nagybátyjával, Ferenc gróf kancellárral, aki bevezette őt a trónörökös, József főherceg társaságába is. Hazamenet nagynénjét, az özvegy hercegnét kísérte Lunéville-be, majd a spaai fürdőhelyre, mely utazásról ugyancsak memoire-jaiban, érdekes útleírást olvashatunk. Hamarosan feltűzték mellére a Szt. Lajos Rend lovagkeresztjét és 1770. február 10-én megjött brigadérosi kinevezése is a király jókívánságaival. Ez év áprilisának végén – úgy is mint frissen kinevezett brigadéros – kitüntetett helyet kapott a dauphin kíséretében, mely a francia–német határon fogadta Maria Antoinette főhercegnőt. Különös örömére szolgálhatott a kis főhercegnőnek egy ismerős arcot, sőt bizonyos értelemben egy honfitársat találni a sok idegen között. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a hivatalos esküvő után (1770. május 16.) Esterházy több hétig időzhetett Versailles-ban a trónörökös pár vendégeként.

Ekkortájt jutott Bálint László tudomására, hogy Monteynard hadügyminiszter a hadsereg átszervezésére készül, és egy intézkedése lovas vadászokká alakítaná az Esterházy-huszárokat. Mint mindig, most is öreg barátjához du Châtelet grófhoz fordult tanácsért, aki az uralkodóhoz küldte audenciára. Az öreg király jóindulattal hallgatta meg kedvelt brigadérosa kérését, azonban mikor ezt tett nem követte, a dauphin lépett közbe, hogy rendezze Esterházy problémáját. Amint a fentiekből világosan kitűnik, Esterházy Bálint László szép karrierjét és tisztes pozícióját az udvarnál még XV. Lajos életében alapozta meg, és sikereit nem csak Maria Antoinette pártfogásának köszönhette, amint ezt néha feltételezik. Braganza portugál királyi herceg társaságában 1772 őszén utazott ismét Bécsbe, amikor Magyarországra is ellátogattak. Néhány hétig Pozsonyban, majd nagybátyja, Esterházy Ferenc kancellár pompás eseklészi kastélyában vendégeskedtek.[29] Ekkor ismét sok időt töltött az özvegy hercegné és a későbbi II. József császár társaságában. Kitűnően szórakozott a trónörökös környeze-

téhez tartozó Kaunitz grófnéval, Liechtenstein, Clary és Kinsky hercegnékkel, mely utóbbihoz később gyengédebb érzelmek is kötötték.

Ezredéhez való visszatérése után a Haditanács elnöke látogatta meg az Esterházy-regimentet állomáshelyén, és megelégedését fejezte ki az ezred állapota felett. Ez évben Esterházy sokat időzött az udvarban, főként a trónörökös pár társaságában, kik mindenkor kitüntető kedvességgel kezelték és talán éppen ez szolgáltatott alkalmat egy nagy port felverő, nota bene félreértésen alapuló kellemetlenségre. Mercy d'Argenteau gróf, Mária Terézia franciaországi nagykövete, aki szinte naponta jelentette a császárnénak leánya és a francia udvar viselt dolgait, egyik levelében említett „egy Esterházy grófot", aki kellemetlen botrányok hőse lett Párizsban. Természetesen itt nem Bálint Lászlóról volt szó, hanem unokaöccséről, a fiatal Esterházy Ferencről, akinek előbb egy meglehetősen költséges viszonya volt egy nassaui hercegnével, majd egy már nem is kétes hírű szépség kegyeiért versengve, párbajt kellett vívnia a duplán megcsalt herceggel.[30]

Mária Terézia, ki jól tudta, hogy egy Esterházy gróf a trónörökösnő legszűkebb környezetéhez tartozik, felháborodva írta lányának, hogy ilyen rosszhírű embernek semmi keresnivalója nem lehet Franciaország jövendő királynéjának környezetében.[31] Arról, hogy a félreértést tulajdonképpen ki és hogyan tisztázta, nincs tudomásunk, de ismerjük Mercy gróf egy későbbi levelét, melyben így írt Bálint Lászlóról a császárnénak: *„...toujours passé pour avoir le caractére honnîte et que cette reputation est bien fondée."*[32]

XV. Lajos király 1774. május 10-én bekövetkezett halálával, a trónörökös párból királyi pár lett, mely esemény nem maradt befolyás nélkül Esterházy életének alakulására sem. A Bécsből nem sokkal később Párizsba visszatérő Bálint Lászlónak jutott ki az a megtiszteltetés, hogy kézbesítse a királyi párnak József főherceg üdvözlő levelét. A koronázás után nem sokkal lett a királyné kamarása, amikor XVI. Lajos király utasította főudvarmesterét, Noailles grófot, hogy utaljon ki megfelelő szállást a versailles-i palotában az új kamarás számára.[33]

Az 1775-ben kitört ún. lisztlázadás alkalmából, amikor a provokatőrök által felbujtott nép fosztogatni kezdte a pékeket és a piacokat előbb Versaillesban, majd Párizsban és vidéken is, Turgot minisz'er katonaságot rendelt ki a rend helyreállítására. Az Esterházy-huszárokat Chateau-Thierrybe vezényelték. Bálint László azonban erőszak helyett nagy mennyiségű lisztet és gabonát foglaltatott le, amit méltányos áron osztatott ki, katonai felügyelet alatt a piacokon, és így békésen teremtett rendet később Brieben, Montmirailban és Vervinsben is. A hálás miniszter és Brion marsall ezután Reimsbe is Esterházyt küldték a rend helyreállítására. A Reimsbe látogató királyt már éljen kiáltásokkal fogadta a nép. Kitüntetésként, a király megszemlélte és kíséretéül rendelte az Esterházy-huszárokat. Esterházyt pedig a hálás uralkodó vendégül látta Fontainbleau-ben, és évi tízezer livresre emelte nyugdíjjogosultságát.

Bálint László grófot azonban a királyi család más tagjai is kedvelték. Így például Artois gróf (a későbbi X. Károly király) őt választotta kísérőjéül 1766-ban, amikor egy több hetes körutazást tett Nyugat-Franciaországban. Jóllehet Esterházy a királynénak inkább a könnyelműségéről ismert közvetlen környezetéhez tartozott, köztük ő mégis – mint némileg idősebb és nem utolsósorban mint az egyetlen, aki Isten bocsáss' munkája jövedelméből élt – egy józanabb álláspontot és mérsékletet képviselt. Úgy tűnik, hogy ebben a minőségében, Esterházy nem annyira „játszótársa" volt a fiatal királynénak, mint inkább egy az udvari intrikákat kerülő, megbízható tanácsadója. Inkább mérséklő hatással volt a szélsőségekre hajlamos királynéra, ki benne a sok idegen között a honfitársat is látta, kinek őszinte tiszteletére és tanácsára minden körülmények között számíthatott. De fényt derít a királynénak Esterházyhoz való viszonyára a briliáns de Linge herceg is, amikor azt írja, hogy (a királyné) *„Már messziről kerülte az intrikusok és érdekhajhászok minden fajtáját. Ezért ragaszkodott a Polignac házaspárhoz és azok baráti köréhez, Esterházy Bálinthoz, Besenval báróhoz, Vodreuilhez, Segurhoz és jómagamhoz."*[34]

Idővel „a külföldi" Esterházy bensőséges viszonya a királyi párral szükségszerűen felkeltette az udvar intrikusainak féltékenységét, akik 1777-ben megpróbálták felhasználni Ste.-Germain hadügyminisztert, hogy Esterházyt eltávolítsák az udvarból. A miniszter sietett is áthelyezni az Esterházy-huszárokat a Párizstól messze fekvő Montmedy-be, Franciaország egyik legmostohább katonai állomáshelyére, mely lehetetlenné tette volna Bálint László számára a gyakori tartózkodást Versailles-ban. Mikor a királyné értesült Esterházy áthelyezéséről, egy saját kézzel írt rövid parancsot küldött a meggondolatlan miniszternek: *„Uram, tűrhetetlen hogy ön üldözze barátaimat. miért küldi ön Esterházy úr ezredét Montmedy-be, ami egy rossz garnizon és különösen alkalmatlan lovasság szá-*

mára? Keressen számára egy közelebb fekvő helyet és legyen gondja rá, hogy Monsieur Esterházy meg legyen elégedve. Jelentse nekem haladéktalanul, hogy milyen helyet talált számára."[35] Ennek eredményeként Esterházy tetszés szerint választhatott, és ő Rocroy mellett döntött.

Amikor 1777. április 18-án a későbbi II. József császár inkognitóban Párizsba érkezett, hogy meglátogassa húgát és sógorát, Lajos király Esterházyt osztotta be hozzá szolgálattételre, és az udvarnál, illetve az utazásokkal töltött két hónap alatt, a józan puritánságáról ismert József is jó véleményt formált Bálint László grófról.

Ez évben halt meg Lusancy-ban Bercsényi László gróf Bálint László karjai között. *„Erényes, becsületes és eszes ember volt, kit övéi és mindenki aki ismerte, méltán gyászol, de ki legjobban gyászolja az mégis én vagyok, kinek jótevője és második apja volt."* – írta memoire-jaiban.

Annak ellenére, hogy Esterházy egyre több időt töltött az udvarnál és utazással, katonai kötelezettségeit sem hanyagolta el. Legalábbis ezt tanúsítja, hogy a Haditanács ismételten nyilatkozott ezrede felkészültségéről. Így természetesnek vehetjük, hogy 1778-ban tábornokká léptették elő.[36]

Szokatlan parancsot kellett teljesítenie az újsütetű tábornoknak 1779 áprilisában, amikor a király a Trianon palotába rendelte szolgálatra rubeólában megbetegedett felesége mellé, Guines és Coigny hercegek társaságában.[37] Nem csoda, hogy ez ismét bőséges anyagot szolgáltatott a pletykához, mely mellőzte a tényt, hogy a három úr mellett még egy tucatnyi udvarhölgy is vesztegzár alá került Trianonban, sőt azt is, hogy az urakat maga a király jelölte ki erre a szolgálatra. Természetesen Mária Terézia is értesült az esetről Mercy d'Argenteu jóvoltából, és ez alkalomból sem maradt el a dörgedelmes rendreutasítás lánya számára.

Elgondolkodtató, hogy Versailles-ban az európai udvarok legfényűzőbbjében, ahol a Franciaország legpatinásabb neveit viselő főnemesség sarjai sem foglalhatták el jogos helyüket, ha az anyagiakból nem futotta az esztelen fényűzésre, a vagyontalan Esterházyt, aki tábornoki gázsijából és viszonylag szerény évjáradékából éppen hogy fedezni tudta költségeit, mégis mindig szívesen látták.

Mária Terézia császárnőnek ismét alkalma volt tanújelét adni Bálint László gróffal szembeni oktalan ellenszenvének, amikor 1778-ban Maria Antoinette őt küldte Bécsbe, hogy megvigye első gyermeke, a trónörökös születésének hírét. Lányához írt válaszában így írt a császárnő Esterházyról: *„Esterházy ne convient nullment pour étre envoyé ici avec un si grande nouvelle. Se famille n'est pas illustre et il est regard toujours comme un réfugier."*[38] Mária Teréziának ez a szinte mániákus ellenszenve Bálint László gróf iránt csak azzal magyarázható, hogy senki és semmi nem tudta meggyőzni arról, hogy a királyné és a daliás magyar főúr közti viszony sosem lépte túl a barátság szabta határokat. Azon már senki sem csodálkozott, amikor 1780. március 1-jén, alig negyven esztendős korában Esterházy megkapta a marsallbotot (marechal de camp), lovassági szemlélő lett és 1781. április 24-én az uralkodó Rocroy kormányzójává is kinevezte. Ekkor már oly mértékben hozzátartozott az udvartartáshoz, hogy úgyszólván sosem hiányzott a kíséretből, amikor a királyi család Marlyba, Saint-Cloudba, St. Cyrbe vagy Fontainebleau-be kirándult. Nappal többnyire a királlyal vadászott, este pedig a királynéval és a Polignac-okkal játszott trictracot, vagy amatőr színielőadásokat rendeztek. Ligne herceg emlékezik memoire-jaiban egy ilyen színjátékra, melyben Esterházy és Polignac amorettnek, maga pedig az öröm szárnyas istenének öltözve szerepelt.[39] Úgy tűnik, hogy Esterházy a társaságnak csak egyetlen szórakozási formáját kerülte következetesen, tudniillik az asztronomikus összegekben folyó hazárdjátékot.

A rangjához képest igen fiatalnak számító marsallt és kormányzót végül egy csak keveseknek fenntartott kitüntetés érte, amikor 1784. január 1-jén, újévi ajándékként, a Szentlélek Rend kék mellszalagjával és gyémántos csillagjával lepte meg a király,[40] és Hainault kormányzójává nevezte ki. Ebben az évben Bálint László gróf ismét Bécsben vendégeskedve rokonaival hosszabb kirándulást tett Magyarországra, amikor megfordult a cseklészi, tatai és pápai Esterházy kastélyokban. Mint írja, különös örömét lelte abban, hogy nevelőapja jóvoltából, meg tudta értetni magát magyar nyelven is.

A jelentős karriert befutott gróf, most már rendezett anyagi körülmények közt, házasságra is gondolhatott. Választása Hallwyl Ferenc József gróf tábornoknak, a Királyi Svájci Testőrség kapitányának és Therese de Mydorge-nak Titine nevű előkelő, híresen szép, jóllehet huszonöt évvel fiatalabb lányára esett.[41] Esterházy ugyan még mindig vagyontalan, megszabott jövedelemből élő úr volt, azonban a királyi pár lelkes pártfogása mellett nem sok kifogása lehetett a jövendő apósnak egy *„cordon-bleu"* marsall,

és kormányzó ellen, aki ősei hazájának egyik legfényesebb, már Európa-szerte ismert nevét viselte.

A fiatal párt 1784. március 23-án, a párizsi *St. Nicholas-de-Champes* egyházban rheimsi bíboros érsek eskette. Első lakásukat Párizs *Marais* kerületében, a *Rue St. Michel-le-Comte* egy kis palotájában rendezték be. Titine szép birtokokat örökölt 1785-ben elhalt apja után a *Picardie* provinciában fekvő *Troux*-ban és a *burgoigne*-i *La-Cell-St. Cyr*-ben, így anyagi gondjaik sem voltak. Nászajándékként, a király elrendelte, hogy az Esterházynak ekkor járó 18 000 livres marsalli nyugdíjat rövidítés nélkül terjesszék ki feleségére is, ha megözvegyülne.[42]

Ez nem csak fényes, de valóban szerelmi házasság is volt, amiről sok írott emlék tanúskodik. Még Bálint László gróf egyébként természetszerűen szűkszavú katonai minősítőlapján is ezeket a sokatmondó sorokat olvashatjuk: *„...Bátor és intelligens tiszt, szellemdús, tanult, szorgalmas, különösen ragaszkodik a hadsereg érdekeihez, alkalmazása óta mindig hasznosan szolgált. Jó véleménnyel vannak róla. Értékes, a becsülethez és kötelességhez hű ember; mintaférj, gyengéd apa, mindvégig állhatatos,* ***a nőt, ki nevét viseli, szenvedélyesen szereti egy húszesztendős szerető gyengédségével a korkülönbség ellenére.*** *"*[43] (Kiemelés a szerzőtől.)

Feleségéhez írt francia nyelvű leveleiben[44] gyakran találunk olyan tősgyökeres magyar kifejezéseket, mint „édes szívem", „drágaságom", ami azt is elárulja, hogy az ilyen gyöngéd kifejezéseket egymás közt magyar nyelven használták. Arról pedig, hogy szerelmét a fiatal feleség hasonlóan mély érzelmekkel viszonozta, meghatóan tanúskodik többek közt férje halálakor egy magyar rokonhoz intézett levele, ahol így ír: *„Avec lui s'eteint le bonheur de toute ma vie."*[45]

Házasságuk után és első gyermekük születése előtt különösen sokat időzik a házaspár a királyi család környezetében. Bálint László az egész augusztusi hónapot, a nagy királyi vadászat idejét Versailles-ban töltötte, ami kétségtelen bizonyítéka annak, hogy milyen mértékben *persona grata* az udvarnál.

Első gyermekük, Bálint Fülöp születésekor, 1786. március 26-án, a király saját kezével írt levélkében gratulált: *„Nagy örömmel vettem a hírt, hogy Maraisban egy kis huszár született, és hogy anya és gyermeke jól vannak. Kérem az apát, fogadja minden jókívánságomat. Egy versailles-i lakos."*[46] Ismerve a francia udvar formaságait, a levélke, de még inkább az aláírás, különösen bensőséges viszonyra enged következtetni az uralkodó és marsallja között. A levél szavai egyben világosan cáfolják a beállítást, mely azt igyekszik sejtetni, mintha Esterházyt kizárólag a királynéhez fűzte volna szoros barátság.

Az első gyermeket hamarosan egy második követte. *Leonie Françoise Ursule* nevű leánykájuk 1787. április 24-én született Párizsban, akit az éppen ott időző Esterházy Ferenc, a későbbi nápolyi követ, tartott a keresztvíz alá, ami ismét tanújelét adja Bálint László ragaszkodásának magyar rokonaihoz.

Magas katonai képzettsége és képességei elismeréseként 1787. október 9-én választotta tagjai közé a tizenkét tagú Legfelsőbb Királyi Haditanács,[47] valószínűleg mint az egyetlen külföldi származású főtisztet, ennek az illusztris szervezetnek a történetében. Itt meggondolandó, hogy Esterházy mindvégig mint „magyar gróf" szerepelt a francia szolgálatban, és ez nyilván saját választása volt, mivel úgy is mint a Szentlélek Rend lovagja, kaphatott volna francia főnemesi címet, amint ez még alacsonyabb rangot elért magyarok (Dessewffy, Tóth stb.) esetében is előfordult.

Amikor a francia államháztartás 1788-ban csaknem csődbe jutott a toulouse-i érsek tehetségtelen pénzügyminisztersége alatt, kirobbant a közismert „nyaklánc botrány", mely súlyosan kompromittálta a királynét és Rohan kardinális bukását okozta. Az eseményről Esterházy diszkréten csak annyit mond memoire-jaiban, hogy a parlament rosszindulata és Breteuil báró esztelen irigysége volt minden baj okozója. Ír a forradalom kitöréséhez vezető társadalmi és politikai problémákról is, és keserű szavakkal kritizálja úgy a kor vezető politikusainak jellemét, illetve jellemtelenségét, mint a király határozatlanságát.

Az elkövetkezendő néhány évről Esterházy életében aránylag keveset tudunk. Az eseményekből következtetve azonban úgy tűnik, hogy a forradalom kezdetéig – specifikusan a Bastille ostromáig – idejének javát katonai beosztásával járó feladatai, rocroy-i, illetve hainaulti kormányzóságával kapcsolatos ügyek és családja közt osztotta meg, és csak a téli hónapok alatt időzött az udvarnál.

A házaspár változatlanul boldog életében szomorú epizód volt az alig két esztendős Leonie lánykájuk halála 1789 folyamán. Szomorúságukban azonban osztozott a királyi pár is, kiknek egy gyermeke ugyanezen évben esett áldozatul a himlőjárványnak. Nagyban enyhítette szomorúságukat *Almeira Marie Ursule Françoise* nevű lányuk születése karácsony estéjén Párizsban. Még ebben az évben nevezte ki Bálint Lászlót az uralkodó Valenciennes kormányzójává.

A Bastille ostroma után 200 Esterházy-huszár fedezete alatt kísérte Bálint László Artois grófot és ud-

varát Németalföldre. A királyi hercegek menekülését követően Esterházy és családja, barátjuk Lady Spencer és lánya társaságában 1789. augusztus 16-án szálltak hajóra Calais-ban, és másnap már Londonban voltak. Ott családját Lady Spencer gondjaira bízva Esterházy néhány nap múlva ismét Calais-ba érkezett. Megbízható adatok híján mindössze valószínűnek mondhatjuk, hogy családjának biztonságba helyezése mellett, a szokatlanul rövid londoni kirándulás fő célja talán, Lajos király, egy az angol uralkodóhoz intézett bizalmas levelének kézbesítése lehetett. Annál inkább valószínű ez, mivel visszatérése után azonnal a királyi párhoz sietett. 1790 áprilisában La Fayette keresi fel, ki rá akarja bírni, hogy vállalja a közvetítő szerepét közte és az uralkodó között. Az uralkodó pár kérésére Esterházy találkozott is La Fayette-el, bár azt az undorral határos megvetést, amit a francia főnemes iránt érzett, ki királyát elárulta, csak nehezen tudta leplezni. A találkozóról Esterházy így emlékezik meg memoire-jaiban: *„Elviselhetetlen volt számomra a párizsi tartózkodás; minden felháborított, amit láttam. La Fayette úr kívánt velem beszélni; a király és a királyné beleegyezésével eleget tettem kívánságának. Hosszú mondókája befejeztével, melyben mentegetni próbálta magát és ismételten biztosított a királlyal szembeni jóakaratáról, mindössze annyit kérdeztem tőle, hogy vajon Cromwell vagy Monk szerepét kívánja-e játszani?*[48] *kitartottam amellett, hogy módjában áll a két szerep közt választani."*

Második találkozásuk alkalmával, La Fayette neki adta át a király számára készített tervezetét a hatalom megosztásáról az uralkodó és a nép között. Egyidejűleg kérte Esterházyt, hogy tartsa meg Valencienne kormányzóságát. Miután La Fayette egyik feltétele az volt, hogy a civil lakosság ügyei többé ne tartozzanak a katonai kormányzó hatáskörébe, Esterházy megtagadta a kérését, mondván: *„Ha már egyszer le kell mondanom a tisztségemmel járó autoritásról, akkor inkább olyan helyre megyek, ahol ilyen autoritásom sosem volt. Egyébként is nyugalmat kívánok, és minden hivatalos tisztséggel járó megkötöttség nélkül akarok az uralkodó mellett tartózkodni."*

Több eredménytelen tárgyalás után, végül egy feszült hangulatban lefolyt megbeszélésen Esterházy a szemébe vágta La Fayette-nek, hogy megbízhatatlan, a királyt csapdába akarja csalni, és ezért minden további tárgyalást feleslegesnek tart kettőjük között.

A következő adatunk 1790. szeptember 5-éről van, amikor Boulogne-ban, több napi várakozás után behajózott Dover felé *Boisgelin* és *d'Avaray* grófok társaságában. Lady Spencer és St. Albans hercegné várták Doverben, ahonnan 7-én érkeztek Londonba. Bálint László azonban alig pár napos tartózkodás után ismét visszatért francia földre. Családja csak egy évvel később, 1791. október 19-én költözött vissza a kontinensre, Harwich-on keresztül utazva Hollandiába.

Esterházy követte az uralkodócsaládot Saint-Cloudba is, mikor ott rendezték be kis udvartartásukat. Itt napi téma lett a királyi család menekülése, azonban Lajos király, mint ismeretes, képtelen volt elszánni magát a sorsdöntő lépésre mindaddig, amíg a súlyosbodó körülmények közt kísérletük eleve kudarcra lett ítélve.[49]

Azt tudjuk, hogy a királyi család meghiúsult menekülési kísérlete után még leveleket, sőt 1791 augusztusában egy gyűrűt is vitt a királynétól a Németalföldön tartózkodó Fersen grófnak[50], s ekkor ajándékozta neki a királyné kedvenc kutyáját, *Marcassint*. Esterházy kapcsolatot tartott a királyi családdal még akkor is, amikor mindannyiukat a *Tuillerie*-be költöztették. Az év augusztus 11-én, egyik levelét Esterházyhoz így fejezte be a királyné: *„Isten vele, ölelem a jó Mme Esterházyt és gyermekeit. Amikor mindannyiukat viszontlátom, boldog leszek nekik elmondani, hogy az egész világon nincs ragaszkodóbb barátnőjük, mint én."*[51] Ugyanebben a levélben kéri Esterházyt, hogy leveleit titkosírással írja és számozza meg, hogy tudni lehessen, ha valamelyik elveszne.[52] Ezek után alig fér kétség ahhoz, hogy Marie Antoinette leveleit a Németalföldön tartózkodó Mercy d'Argenteu grófhoz is ő kézbesítette. A királynénak még másik három hozzá írt levele ismert, melyeket azonban a gróf már csak Szentpéterváron kapott kézhez.

Ebből az időszakból ismerjük Bálint László néhány levelét, melyekben Franciaországból küld híreket feleségének Hollandiába, és bíztatja, hogy szűkös anyagi helyzetükön módjában lesz hamarosan javítani. Levelei azonban, érthető okokból, nem tudósítanak arról, hogy pontosan merre jár és mivel van elfoglalva. A levelek bizonyos utalásaiból ítélve, ebben az időben a flamand határvidéken fekvő birtokán lehetett főhadiszállása, hiszen ezrede is ezen a vidéken, a rocroyi kormányzóság területén állomásozott. Mielőtt még végleg elhagyta volna Franciaországot, átadta huszárezrede parancsnokságát Salm-Kyburg herceg alezredesnek, ami világosan mutatja, hogy hűséges huszárjaihoz nyilvánvaló okokból az utolsó pillanatig ragaszkodott.

Nem sokkal ezután Esterházy Frankfurtban, majd Aachenben járt, ahonnan Artois gróf hívta magához Koblenzbe. Ezután még többet utazik. Időnként felfeltűnik Koblenzben, majd Bécsben és Prágában, ami ismét arra enged következtetni, hogy bizalmas természetű diplomáciai megbízatásokban járhatott el. Némi fogalmat alkothatunk magunknak Bálint László gróf lázas tevékenységéről és a kor mértékeihez képest gyors utazásairól, ha meggondoljuk, hogy augusztus elején még Párizs és Németalföld között utazott, a hónap utolján Bécsben járt a császárnál *M. Calonne, Artois gróf, Polignac* és *Condé* hercegek társaságában, ahonnan szeptember elején ismét Koblenzbe ment, októberben pedig már útban volt Szentpétervár felé, mint a királyi család követe és képviselője az orosz udvarnál.

Everilda leányuk születésekor, 1791. február 10-én, *Alx-le-Chapelle*-ben, már minden reményt feladtak arra nézve, hogy Franciaországban maradhassanak. A királyi család ügyeinek intézésével kapcsolatos útjainak költségei pedig hamarosan felemésztették Esterházy anyagi tartalékait, így azután, hogy az események végleg elvágták Franciaországtól, a család egyetlen létalapját a magyar rokonság által megajánlott évjáradék képezte.

Amikor a Szentpétervárra induló Esterházy 1791 októberében búcsút vett gyermekeitől és feleségétől, még egyikük sem realizálta, hogy a búcsú milyen hosszú időre kell, hogy szóljon. Szentpétervárra érkezve, Katalin cárnő már december 2-án feltűzte mellére a Szent András Rendet és kegydíjat utalt ki az akkor már csaknem pénztelen gróf számára.

A házastársak ránk maradt levelezése – tulajdonképpen szerelmeslevelek sorozata – tanúsítja, hogy mennyire szenvedtek a kényszerű különválástól már kezdettől fogva. Ugyancsak ezeknek a leveleknek a tartalmából értesülünk egyre nyomasztóbb anyagi gondjaikról is. Valamikor 1792 folyamán született és halt meg alig pár napos korában Georgine nevű leánykájuk is.

Végül hosszú idő után először Königsbergben találkozott a család 1792 januárjában, amikor Bálint László grófnak módjában volt részükre egy nagyobb pénzösszeget hátrahagyni az orosz udvarhoz való visszatérte előtt. Königsbergből magával vitte az ekkor hatesztendős Bálint Fülöp nevű fiát, és büszkén adott hírt már február 3-án arról, hogy a *„le petit Valentin"*-t a cárnő tiszteletbeli zászlóssá nevezte ki a lovas testőrséghez. Az ezt követő néhány hónap leforgása alatt Bálint László anyagi viszonyai annyira rendeződtek, hogy tisztességes szállást szerezve, Szentpétervárra tudta hozatni családját. György fiúk már itt született 1793 folyamán.

Esterházy napjait csaknem teljesen felemésztette a cárnőnél és az orosz kormány tagjainál való kilincselés, hogy kieszközölje fellépésüket a forradalmi kormánnyal szemben a királyi család érdekében. Ebben nem segített az a tény, hogy ekkorra az orosz udvart szinte elárasztották a francia emigránsok, kik jobb híján egymás ellen intrikálva próbáltak előnyöket és adományokat szerezni, hogy maguknak némi létalapot biztosítsanak.

Marie Antoinette királyné kivégzése 1793 októberében mélyen elkeserítette Bálint László grófot, ki ekkor belátva küldetése ezek után értelmetlen voltát, ettől kezdve idejét és energiáját inkább családja anyagi helyzetének javítására, mint az egymás ellen áskálódó francia emigránsok zavaros ügyleteinek intézésére fordította. Megérett benne a gondolat, hogy végleg Oroszországban telepedjen le. Annál is inkább, mivel a cárnő, ki megszerette Esterházyt, Gyrnoff és Kneazowska birtokot adományozta neki Lengyelországban. Az adományt ugyan utóda, az elmezavarban szenvedő Pál cár 1795-ben megsemmisítette meglehetősen dramatikus körülmények között, hogy azután egy hasonlóan dramatikus gesztussal, Grodek és Luka uradalmakat adományozza neki Volhíniában.

György fiúk, ki 1793-ban született Szentpéterváron, a birtokaikhoz tartozó Bjelaja Zerkowon halt meg 1797-ben. Az év július 12-én, ugyanott született valószínűleg utolsó gyermekük, László Henrik Bálint. Esterházy ugyan említ még memoire-jaiban egy Sándor nevű gyermeket is, ki halva született, azt azonban nem lehet megállapítani, hogy ez László fiúk születése előtt, vagy után történt-e.

Úgy tűnik, hogy 1795 után a gróf már csak ritkán hagyta el grodeki otthonát, ahol idejét memoire-jai megírásával és birtokai felvirágoztatásával töltötte. Grodeki kastélyában érte a halál 1805. július 23-án és ott is temették el ma már ismeretlen helyre.[53] Életfelfogását jól jellemzi a tanács, amit gyermekeinek adott a memoire-okhoz írt ajánlásban: „...une conduite droite et d'une conscience pure."[54]

Az ekkor még aránylag fiatal özvegy nem sokáig maradt Grodeken a temetés után, hanem az Esterházy-rokonság tanácsára Bécsbe költözött, részint serdülőkort ért, részint még kiskorú gyermekeivel. Az Esterházyak gondoskodása mellett, a család gondtalanul élt az oroszországi birtokok jövedelmé-

ből, és a gyermekeknek kitűnő nevelésben lehetett részük.

Elsőszülött fiúk, Bálint Fülöp tanulmányai befejeztével, 1810-ben lett császári és királyi kamarás, majd rövid katonai szolgálat után, 1812. január 12-én Bécsben vette feleségül Weissenwalt Marianna (Nany) grófnőt.[55] Nagy örömükre megélték a francia forradalom és Napóleon bukását. Egyébként csendes visszavonultságban teltek napjaik, Nany stájerországi kastélya és velencei palotájuk közt osztva meg idejüket.[56] Bálint Fülöp gróf 1838. április 3-án halt meg Bécsben, és holttestét az Esterházy grófok fraknói ágának nagygannai sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

Egyetlen gyermekük, (II.) Bálint László, Bécsben született 1814. január 28-án. Nagyapja tehetségét és ambícióját örökölve, gyorsan haladt előre a választott pályán a diplomáciai szolgálatban. Már 25 éves korában, 1839-ben a bajor királyi udvarnál volt attasé, és 1850-től Stockholmban, majd 1853-tól Szentpétervár on szolgált, mint nagykövet. Ebben a minőségében vett részt III. Sándor cár moszkvai koronázásán 1856-ban nagybátyja, Pál herceg kíséretében, aki Ferenc József császárt képviselte. Ekkor már titkos tanácsos, és egy maroknyi érdemrend viselője volt. Fiatalon, tüdőbajban halt meg Párizsban, 1858. november 2-án, és őt is a nagygannai sírboltban temették el. Egyes források szerint halálakor egy Koczubej hercegnővel volt eljegyezve.[57]

Nénjei közül a Párizsban 1789-ben született Almeira Mária Franciska Csillagkeresztes hölgy, Louisa svéd királyi hercegnő udvarmesternője, 1815. szeptember 6-án lett *Albert Joseph Melgum Graf Murray* tábornagy felesége.[58] Sopronban halt meg 1848. január 25-én, és férje birtokán, a morvaországi Diwakon temették a családi kriptába. Egyik lányuk, Maria Everilda Bezerédy Pál (1790–1864) felesége lett, a másik, Albertina Csillagkeresztes hölgy pedig gróf Salis-Zizers Henrikkel (1829–1860) kötött házasságot. Az ő leszármazottaik révén terjed tovább női ágon a francia Esterházyak vére mindmáig több családon keresztül.

A másik nővér, az Aix-le-Chapelle-ben 1791-ben született Marianna Everilda, 1813. szeptember 6-án lett *Charles Louis Vicomte de Fribert* francia diplomata felesége.[59] Értékes forrásként kéziratban maradt ránk családjának *„Episodes de la vie de mes parents"* cím alatt írt története. Bécsben halt meg 1874. február 22-én.

Id. Bálint László és Titine legfiatalabb fia, a Bjelaja Zerkowban 1797-ben született László Henrik gróf, a grodeki domínium utolsó ura, katonai pályafutását a 7. sz. császári „Gróf Nostiz" könnyűlovas ezrednél, mint hadnagy kezdte. Később francia szolgálatban, mint ezredes vett részt az algériai hadjáratban, amiért a Becsületrend keresztjével tüntették ki. Nőtlenül halt meg Bécsben 1876. június 26-án. Sógora, gróf Murray morvaországi birtokán, Diwak helységben temették el, és vele sírba szállt az Esterházyak francia ágának utolsó férfisarja.

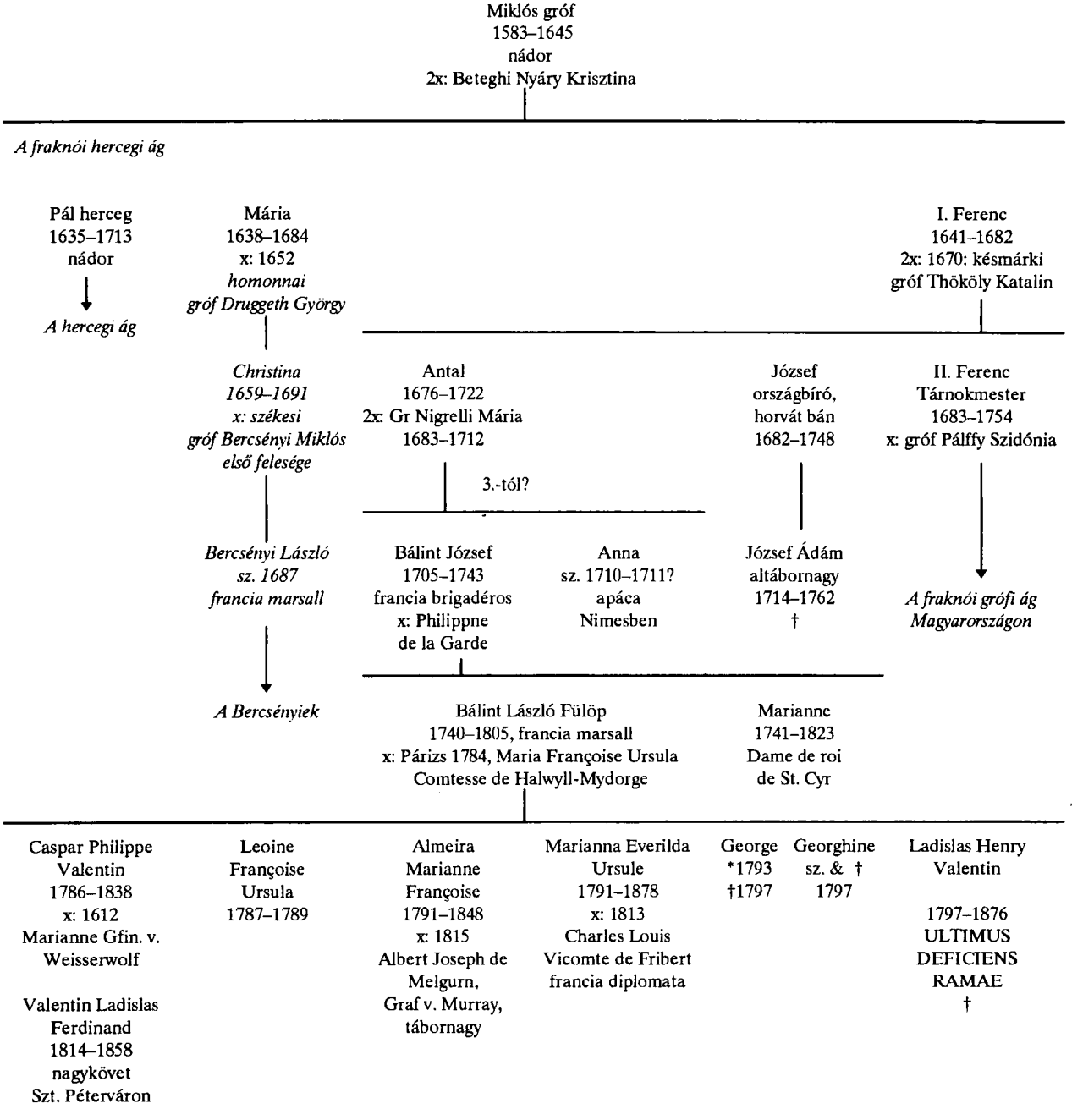
Titine első unokája születése után alig pár hónappal, mindössze 53 éves korában, 1814. november 22-én halt meg Bécsben. Hamvai ugyancsak a nagygannai Esterházy-kriptában találtak örök nyugalmat.

A francia Esterházyak, de különösen a két ezredtulajdonos emlékét tisztelettel kegyelettel őrzi mindmáig a ma is Bálint László gróf nevét viselő *„Nro. 3. Comte Valentin Ladislas d'Esterházy hussards"* regiment, kik ugyan már nem lóháton, hanem könnyűpáncélos ezredként szolgálnak, de zubbonyuk ujján ma is büszkén viselik az Esterházyak kék mezőben szablyát és rózsákat emelő arany griffjét.[60]

Az ezred főhadiszállásának ebédlőjébe lépve az ajtóval szembeni falról tekint le a látogatóra a névadó ezredtulajdonos gróf kitűnően festett, egyetlen fennmaradt portréja. A rizsporos paróka alatt szinte tökéletesen szabályos vonású arc magas, nyílt homlokkal. Mondhatnánk, a férfias szépség ideálja. Ezrede eredeti sötétzöld, arannyal gazdagon zsinórozott egyenruháját viseli. Elegáns redőkbe szedett fehér csipke nyakravaló és mellén a Szent Lélek Rend gyémántos csillaga. A személyéből sugárzó előkelőség mellett, nyílt, meleg tekintet árulkodik arról, hogy mit szeretett benne uralkodója, királynéja, fiatal felesége és nem utolsósorban kedves huszárjai.

Mint láthattuk, a Franciaországba telepedett Esterházyaknak sikerült két rövid generáció alatt olyan helyet teremteni maguknak a francia társadalomban, mely semmiben sem maradt mögötte annak a helynek, melyet családjuk az őshaza társadalmában mondhatott magáénak, s tették mindezt úgy, hogy mindvégig magyar főuraknak vallották magukat. Talán nem túlzás itt egy bizonyos párhuzamot keresni a francia Esterházyak és a II. világháborút követően különböző országokba szakadt családtagok eredményes életpályái közt, így a fentiek ismeretében joggal mondhatjuk, hogy akár a múltban, akár a jelenben, mindenütt ahová a mostoha sors vetette őket, az Esterházyak tiszteletet és megbecsülést szereztek úgy hazájuk, mint családjuk szép nevének.

Az Esterházyak fraknói grófi vonalának francia ága. Az Esterházy-Hallwyl grófok genealógiája

APPENDIX
„L'AFFAIRE DREYFUS"

Nem fejezhetjük be azonban a francia Esterházyak történetét anélkül, hogy ne tisztáznánk az utolsó függőben maradt kérdést, tudniillik a hírhedt „Dreyfus ügy" sokat emlegetett „Esterházy" őrnagyának a család francia ágával való kapcsolatát.

Mint tudjuk, Bálint László grófnak volt egy Marianne nevű, 1741. október 9-én született húga, aki a francia Királyi St. Cyr Alapítvány tanulója – *„Demoisette du Roy de St-Cyr"* – volt. Gyermekéveinek egy részét anyjával Viganban töltötte, ki ott egy ideig egy nagybátyja, Jean André marquis de Ginestus házát vezette. Innen, anya és gyermeke néhány évre Lesczinszki Szaniszló lotharingiai herceg lunéville-i és nancyi udvarába kerültek, majd Marianne egy a flandriai *Flines*-ben lévő cisztercita apácazárda növendéke lett, melynek Bercsényi László leánya, Catherina-Françoise grófnő volt a főnöknője. Tanulmányai befejeztével, különös kitüntetésként Marianne a Királyi St. Cyr Alapítvány hölgye, *„Dame du Roy de St. Cyr"* lett, és így megillette őt a „Madame" megszólítás, akkor is ha nem volt férjnél.

Nem sokkal ezután, 1760 elején, anyjával együtt visszaköltöztek Viganba ahol – amint ezt Everilda de Fribert-Esterházy kéziratából tudjuk – a vidéken unatkozó, már nem éppen fiatal nagybácsi viszonyt kezdett 25 éves unokahúgával. A viszonynak hamarosan látható jele is mutatkozott, és a mitsem sejtő anya aggódva figyelte leánya gyengélkedését és abnormális „felfúvódását". A nagybácsi ekkor saját orvosát hozatta el, aki „vízkórt" állapított meg, és azt javasolta, hogy elkíséri paciensét egy gyógyfürdőbe, ahol a kúra javulást hozhat számára. A háziorvos és paciense el is utaztak, és pár hónap után, Vallerangue-ban, 1767. május 7-én Marianne egy egészséges fiúgyermeket hozott a világra, kit *Jean Marie Auguste Valsin* néven anyakönyveztek, majd „egészségesen" hazatért anyja örömére. Egy idő után az újszülött, mint a háziorvos, dr. Valsin örökbefogadott fia tűnt fel Viganban. Halála előtt az orvos nyilván felvilágosította a fiút szüleinek kilétéről, akkor még nem sejtve, hogy ezzel egy nap az anya életét menti meg.

Marianne életéről ezután egy ideig nem sokat tudunk, de valószínűleg, legalábbis anyja halála után, az udvarnál forghatott és elegáns társasága volt, mert a Baronesse du Montet emlékiratai szerint *„a Princesse de Lamballe, a Ginestous hölgyek, a marquise de Laage és Marianne d'Esterházy a királyi családdal voltak közvetlenül a varennes-i menekülési kísérlet előtt. A hölgyeknek sikerült Angliába jutniuk, azonban mikor Lamballe hercegnő megtudta, hogy a királyi családot elfogták, visszatért Párizsba, ahol később kivégezték."* Miután Marianne ugyancsak a Temple foglya lett, nyilván ő is visszatért Franciaországba a hercegnővel.

Mint Everilde Fribert-Esterházy írja, Marianne már több hónapja a Temple-ben raboskodhatott, amikor az őrszemélyzet egy tagja egy cédulát csúsztatott kezébe, melyen az állt: *„Madame, ne féljen, én meg fogom szabadítani."* Megmentője, csak szabadulása után fedte fel kilétét Marianne előtt, amikor megtudta, hogy az tulajdonképpen Viganból rég eltűnt fia volt. A hálás anya Nimes-ben, 1795. szeptember 22-i dátummal, *M. Fouquet* közjegyző előtt elismerte Valsint természetes fiának és örökbe fogadta, ki ezután felvette a Valsin-Esterházy nevet.[61] Egy alkalommal, amikor Marianne grófnő Bécsbe látogatott, magával vitte adoptált fiát, kit a rokonok tanácsára mint élete megmentőjét mutatott be a társaságnak.[62]

Jean Marie Auguste Valsin-Esterházy 1797-ben vette feleségül Nimes-ben Marie Marthe Cartier-t, Vincent Cartier jómódú kereskedő és Madeline Deves leányát.[63] Erme Valsin-Esterházy unokája lett az a magát Ferdinand Marie Charles „Cte. Walsin-Esterházy"-nak nevező francia őrnagy (1847–1923), aki a hírhedt Dreyfus-per kapcsán meghurcolta az Esterházy nevet az európai sajtó hasábjain.

Walsin Ausztriában végezte a katonai akadémiát, és pályafutását az osztrák hadseregben kezdte, majd hadnagyként a pápai állam szolgálatába, s innen később a francia hadseregbe lépett át.

A Dreyfus-ügynek hatalmas irodalma van, így szükségtelen újra tárgyalni a per részleteit attól a megjegyzéstől eltekintve, hogy Valsin-Esterházy ugyanolyan áldozata volt a francia kormánykörökhöz tartozó hazaárulók intrikáinak, mint Dreyfus maga. Állítólag felettesei kényszerítették, hogy terhelő tanúként lépjen fel Dreyfus ellen, hogy azután cserbenhagyva, angliai száműzetésbe kényszerítsék.

A Dreyfus-botrány kipattanásakor Walsintől elvált a felesége, unokaöccse, Christian Valsin megváltoztatta nevét,[64] az Esterházy család pedig pert indított Párizsban annak érdekében, hogy Walsint tiltsák el az Esterházy név használatától. A francia törvényszék ítélete el is tiltotta Walsint a grófi cím, azonban nem az Esterházy név használatától, miután a *Code*

Napoleon vonatkozó paragrafusa szerint, őse elnyerte a jogot a névhez az örökbefogadás következtében.

Eltekintve a rosszhírű őrnagytól, a Valsin-Esterházyak – mindamellett, hogy néhányan kedvüket lelték az őket meg nem illető grófi cím használatában – általában jómódú, többnyire tiszteletreméltó emberek voltak, sőt egyesek közülük a legitim francia főnemességbe is beházasodtak.[65]

Ferdinánd Walsin-Esterházy az angliai Herefordshire megyében fekvő Harpendenben telepedett le, és ott is halt meg 1923. május 21-én. Sírkövén – megmagyarázhatatlan okból – a *„Jean Comte de Vollemont"* név áll.[66] Házasságából két leány született: Everilda (sz. Párizs, 1887. október 1.) és Valentine (sz. Courbevol, Seine, 1889. február 23.). Lakcímük 1890-ben Chateau du Domain La Planchette, pres St. Menehould, Valmy, Marne volt. A két lány közül egy még élt 1930-ban, amikor Bernben, egy nyilvános összejövetelen, ahol a Dreyfus pert tárgyalták, felfedte kilétét és kijelentette, hogy apja ugyanúgy a francia Haditanácsban ülő hazaárulók áldozata volt, mint maga Dreyfus. Mint említettük, ezt az álláspontot ma már több francia történész is elfogadja.[67]

A kézen fekvő adatok szerint a Valsin-Esterházy család 1923-ban halt ki férfi ágon, hacsak nem élnek utódai az őrnagy unokaöcsének, aki megváltoztatta nevét.

JEGYZETEK

[1] *Thaly Kálmán:* A galánthai Esterházyak fraknói vonalának nemzedékrendjéhez. *Turul* (1888). VI. 61–65.

[2] Hof-, Staats- und Kriegsarchiv. Bécs, A bécsi Haditanács iratai (a továbbiakban: HSKa). 1684. Prot. Expdt. S. 238. Mai (89).

[3] HSKa. 1694 Prot. Expdt. S. 629.: „Pálffy Regt. Inhaber G. Feldwachtmeister Graf Johann Pálffy: Feldzüge: ... 1698 bei Nagybecskerek von den Türcken überfallen, bedeutende Verlust." Vö. *Eszterházy János gróf:* Az Esterházy család és oldalágainak leírása. I–II. Bp., 1901. (a továbbiakban: Eszterházy i. m.). Oklevéltár: 230. 112. sz.: Esterházy Antal levele Ebergényi Lászlóhoz a fogságból. Temesvár, 1698. október 1.

[4] HSKa: 1701. Prot. Regst. S. 653. Október Nr. 32.

[5] HSKa: 1701. Prot. Regst. S. 423. 20. Juni. Tehát nem helytálló a szakirodalomban itt-ott felmerülő vélemény, miszerint nem lett volna képzett katona.

[6] HSKa: 1703. Prot. Regst. S. 1173. 14. Dezember, Nr. 297.: Badeni Lajos herceg kinevezi Esterházy Antalt a „v. Loos Huszárezred" vezénylő ezredesévé.

[7] HSKa: Feldzüge: 1702.: „Peter Freyherr v. Loos Husarenregt" a rajnai hadszíntéren: „Regst. Kommandant Anton Gr. Esterházy, Schlacht bei Neustadt an der Haardt u. bei Speyer-Bache."

[8] Magyar Történelmi Arcképcsarnok: Ismeretlen festő: Esterházy Antal ifjúkori képmása, 1691: életnagyságú olajfestmény vásznon 187,3 x 117,3 cm. Lelt. sz. MTK. cs. 530 62. (Egykor a pápai Esterházy kastély nádortermében.)

[9] *Szathmáry Király Ádám*: Napló-könyve 1711–1717: Esterházy Antal és felesége 1711 augusztusában részt vettek a wysoczkoi Rákóczi-kastélyban a cár látogatását követő fogadáson. Vö. Magyar Országos Levéltár, Budapest (a továbbiakban: MOL). Aspremont-Rákóczi Levéltár (a továbbiakban A-R): VII. 137.: Bercsényi levelei Rákóczihoz: Breznay, 1712. V. 8.: „... Esterházy Antalnak, Csákynak már semmiek sincs, szánakozásra méltók szegények mégis eddig azt mondták: el nem szakadnak szegények koldulva is Fölségedtül."

[10] MOL: A-R. VII. 201.: Bercsényi Rákóczihoz: Ilova, 1712. VIII. 31.: „... Esterházy Antal szegény, igazán szegény mert hal dokló felesége mellett Jaworon kínlódik az szükségben Isten szánja meg őkegyelmét és minket is."

[11] *Mikes Kelemen* levelei nénjéhez Rodostóból: 41. sz. levél: Arra, hogy ez a házasság megköttetett volna, Mikes levelén kívül más bizonyíték nincs. Mikes sem szól arról, hogy mi történt a nővel Esterházy halála után.

[12] Rákóczi naplója szerint Esterházy Antal felesége várandós volt 1710/11-ben.

[13] Esterházy Miklós nádor Mária leányának és homonnai gróf Drugeth Györgynek a leánya, Krisztina volt Bercsényi Miklós első felesége, és így Bercsényi László anyja. Miklós nádor tehát Antal fiának apai, Bercsényi Lászlónak pedig anyai dédnagyapja volt.

[14] Mikes levele: Rodostó, 1721. IX. 9.: „... Az utolsó ki innen elméne a fiatal Esterházy volt, kinek apja velünk volt már több hónapja." Vö. HSKa: Követjelentések: 1721. VII. 29.: Frhr. v. Diering istanbuli császári követ jelentése Esterházy fiának távozásáról.

[15] HSKa: 1743. Prot. Expdt. S. 2825. Juni: Az özvegy levele Pál Antal herceghez férje haláláról. A levél cenzúrázás után elfeküdt a Haditanácsnál, ahol Pálffy János tábornagy 1743. október 16-án elrendelte annak kézbesítését azzal a megjegyzéssel, hogy nincs ok azt tovább visszatartani. HSKa: 1743. Prot. Expdt. S. 2117. Megj.: Eszterházy i. m. 1745/46-ra teszi Bálint János halálának idejét, melyet a fent idézett levél világosan cáfol. Ugyanez vonatkozik az egyes írásokban említett 1742-es elhalálozási dátumra is.

[16] Archives de le Guerre Párizs (a továbbiakban: AdGE): Le 2me Regt. V. J. Esterházy (francia Hadi Levéltár, a 2. sz. Esterházy Bálint József huszárezred aktái).

[17] Ibid. Megj.: A források adatai nem egyeznek Bálint József esküvőjére vonatkozóan: Eszterházy i. m.: 150.: 1739-re teszi az esküvő idejét. Dr. Vajay Szabolcs levele Teleki Andorhoz: 1955. X. 14.: Esterházy Kázmér gróf, családi levéltára, Schloss Ering (a továbbiakban: Schloss Ering).: a házasság dátumát 1740. VI. 9-ének mondja forrása megnevezése nélkül. Esterházy Bálint László a Memoire-okban 1740. január hónapra teszi szülei esküvőjének idejét. Az AdGE adatai szerint az esküvő 1740. II. 9-én volt, melyet kétségkívül megbízhatónak lehet tekinteni. Eme utóbbi forrás egyben cáfolja Vajay feltevését, mely szerint a házaspár első gyermeke az esküvő előtt fogant volna. (Vajay levele Teleki Andorhoz 1955: mint fent.)

[18] Jean André César Merquis de Ginestous, Chevalier de St. Louis, Seigneur de Gravieres, etc. Vigan katonai kormányzója. Esterházy Bálint Józsefné. Philippine de la Nougarède anyjának, Marianne Lautat de Roquannak unokatestvére. A de la Nougarède

család rokonságához tartoztak többek közt a Polignac hercegek, a La Fare, de Ganges és a Ginestous őrgrófi családok is.

[19] *Esterházy Valentin Cte.*: Memoires. Avec une introduction et des notes par *Ernest Daudet*. Paris 1905. Megj.: A tanulmányoknak Bálint László életére vonatkozó anyaga jórészt erre a forrásra támaszkodik. Elkerülendő a jegyzetanyag mértéktelen duzzasztását, a jegyzetekben csak Daudetnek a könyvhöz írt előszavára (a továbbiakban: Daudet), illetve egyéb forrásokból eredő anyagra történik hivatkozás. – Esterházy Bálint László memoire-jait és levelezését 1798 és 1800 között rendezte grodeki birtokára visszavonultan. Hosszú lappangás után találta meg és közölt belőle részleteket *Baron Feuillet de Conches*: Louis XVI., Marie Antoinette et Madame Elisabeth, Pariz. 1866. c. könyvében. Értékelése Esterházyról uo.: IV: 11: *„Cte Valentin Esterházy de Galantha et Fraknó l'un des plus brilliant seigneurs de la Cour de France durant les années qui precederent la Revolution ..."* (Galánthai és fraknói gróf Esterházy Bálint volt a Francia Udvar egyik legbriliánsabb ura a forradalmat megelőző években.) – A memoire-ok kéziratát néhány évvel ezelőtt egy amerikai egyetem könyvtára vásárolta meg egy ismeretlen személytől.

[20] Bercsényi 10.000 livres-ért – melyet visszafizetendő kölcsönnek tekintett – vásárolta Esterházynak a kapitányi rangot regimentjében. Ekkor szép szavakkal búcsúzott nevelt fiától: *„... adjál példát bátorságból és jó magaviseletből. Végül pedig Fiam, magaviseleted legyen mindég méltó nemes őseidtől öröklött származásodhoz, legyél igaz magyar és vitéz katona."*

[21] Esterházy Mária Antónia (1719–1771) – Esterházy Antal tábornagy fivérének, Ferencnek és Pálffy Mária Szidónia grófnőnek leánya – Bécsben, 1743. április 17-én ment feleségül Johann Wenzel Graf (később Fürst) Paar-hoz (1719–1792).

[22] Esterházy Pál Antal herceg (1711–1762) Lunéville-ben, 1734. december 21-én vette feleségül Donna Maria Anna Louisa Lunati-Viscontit (1713–1782), Ferdinánd marquis és Johanna Therese Marquise de Roqueille de Puylobard leányát, orleansi Erzsébet özv. lotharingiai és baari hercegnének, Mária Terézia anyósának udvarhölgyét.

[23] Esterházy Antal elkobzott birtokait 1721-ben József és Ferenc fivérei kapták adományul.

[24] Du Chatelet marquis fiatalabb fia, prominens diplomata, aki az akkor még gyermek Esterházyt mint nemesapródot a lunéville-i udvarnál ismerte meg, és élete végéig barátja és mentora maradt.

[25] MOL: Az Esterházy család hercegi ágának levéltára: O 108. Rep. 6. 30 / J. 193. és 198. sz. 1762–1804.

[26] Gróf Pálffy M. Auguszta, Lipót gróf és Maria Gfin Ratuit de Souches leánya, Kinsky Ferdinánd gróf majd herceg felesége.

[27] AdGE.

[28] Ibid.

[29] Ekkor jegyezte be naplójába nagybátyjáról, Esterházy Ferenc kancellárról: *„Il avait eppusé par conscience un ancienne actrice dont'il avait eu des enfants. C'était surment l'homme le plus almable. Il acait toujour aimé le plaisir; mais depuis ce mariage, il ne lui avait pas ete plus fidele."* (Egy volt színésznőt vett el, kitől gyermekei is voltak. Valóban szeretetreméltó ember. Mindég szerette a kedvtelést, azonban házassága után kitartóan hűséges maradt.) Megj.: Ez egyben pontot tesz a Ferenc kancellár feleségének származása körül kialakult vita végére. Tehát a hölgy nem volt „Baronesse de Durville", amint ezt a családtörténet. etc. állítják, hanem Nicoletta Richard, de Durville francia származású ezredes özvegye, a Burgtheater köztiszteletnek örvendő művésznője.

[30] Feuillet de Conches i. m. ismertette a félreértést. A másik Esterházy, a „botrány" tulajdonképpeni hőse Bálint László közeli rokona, Miklós gróf Ferenc fia (0746–1811) a későbbi nápolyi követ volt, ki 1772-ben a birodalom párizsi követségén szolgált.

[31] *Daudet Ernest* (a továbbiakban: Daudet i. m.): Előszó a Memoire-okhoz: III–V. o., közli Mária Terézia levelét lányához, Bécs, 1774. április 3.

[32] Daudet i. m. III., XII. o. [... becséletesnek tartják és ez a hírnév jól megalapozott.]

[33] Kamarási kinevezését 1775-ben kapta.

[34] *Ligne, Der Fürst v.*: Erinnerungen und Briefe. Wien, 1920. (a továbbiakban Ligne i. m.): 101–102. Karl Joseph Lamoral Prince de Ligne (1734–1814) németalföldi főnemesi család sarja, táborszernagy előbb francia, majd császári szolgálatban, író.

[35] *Montet, Baronin du*: Erinnerungen (a továbbiakban: Montet i. m.). Wien é. n. Megemlékezik Esterházy is az esetről memoire-jaiban.

[36] AdGE.

[37] *Daudet*: Előszó a Memoireokhoz. X. o.

[38] *Daudet*: Bevezető a Memoireokhoz: XIII. o.: (Esterházy egyaránt nem alkalmas arra, hogy ilyen nagy újsággal küldessék ide. Családja nem kiváló, és ő maga még mindég menekültnek lesz tekintve.) Vö. *Matorcy L.*: Les etrangers en France sous l'ancien regime. Vol. I. 255, 289.

[39] *Ligne* i. m. 109–110.

[40] AdGE. O. de St. Esprit = Szentlélek Lovagrend, a francia királyság legmagasabb kitüntetése, egy rangon az angol Térdszalag és a császári Aranygyapjas rendekkel. A rend lovagjait a kék mellszalagról, „kékszalagoknak" (cordon-bleu) nevezték.

[41] Marie Françoise Ursule („Titine") Comtesse de Hallwyl-Mydorge, sz. Párizs, 1765. XI. 4., † Bécs, 1814. XI. 22., temetve Gannán, az Esterházy grófok fraknói ágának sírboltjában.

[42] Memoirees: 5/6. 1. sz. *Daudet* jegyzete az AdGE adatai alapján: Esterházy nyugdíját amikor 1787-ben a Haditanács tagja lett, összesen évi 18.000 livres-ben állapították meg, mely özvegyének is járt megrövidítés nélkül.

[43] AdGE: État de Service du Dte Valentine Ladislas d'Esterhazy (katonai minősítőlapja): „... un officier plein de courage et d'intelligence, d'un bon esprit, instruit, appliquié, trés attaché au bien du service, fait fait pour étre employé et servir toujours utilment. Pens bien ... un brave homme port son nom un amour passionné qu'ilexprime, en depit de le difference des ages, avec la sincerté d'un amant de vingt ans." Ugyancsak közli *Daudet* i. m. XIV. o.

[44] Memoires II.: Levelek.

[45] *Fribert-Esterházy, Everilda de*: Episodes de la vie de mes parents (a továbbiakban: Fribert-Esterházy): Kézirat. Schloss Ering. Ugyancsak közli *Daudet*: Előszó a Memoiree-okhoz. XV. (Ő volt egész életem boldogsága.)

[46] *Daudet*: Előszó a Memoiree-okhoz. XV. o.

[47] AdGE.

[48] Cromwell vezette a parlamenti felkelést Angliában, mely végül Károly királyt a vérpadra juttatta, Monk ezredes viszont hű maradt királyához mindvégig.

[49] Egyes francia források szerint Esterházy hiába várakozott huszárjaival egy megbeszélt helyen, hogy a menekülő királyi családot, kiket közben elfogtak, Németalföldre kísérje. Memoireejaiban azonban erről nem esik említés.

[50] *Zweig, Stefan*: Marie Antoinette, New York, 1933. 337.: „A few weeks before she convered a message to him (Fersen) through

the instrumentality of Count Esterházy ... accompanied by a gift, a gold ring on which were graven three lilies, with the inscription: 'Faint heart he who forsakes her.' This ring, explained Marie Antoinette to Esterházy, had been made to fit her own fingers." [... Pár héttel előbb egy üzenetet küldött neki (a királyné Fersennek) Esterházy grófon keresztül, és egy arany gyűrűt, melybe három liliom volt vésve és a következő szavak: „Ingatag szív ki elhagyja őt." A gyűrűt, mondta Marie Antoinette Esterházynak, az ő ujjára csinálták."]

[51] *Daudet:* Előszó a Memoiree-okhoz. XXXIV. o.: „Adieu, j'embrasse la bonne mme Es ... et vos enfants. Quand je les reverrai tons, que je serai heureuse alors de pouvoir vous dire moi-meme que vous n'avés pas au monde une amie qui vous soit plus sincérement attachée que moi."

[52] Ibid.: „Ecrivez moi auelquelois avec notre chiffre ... je sius accoutumée a vous déchiffrer. ... Numérotés aussi vos lettres pour étre sur qu'il n'y en a pas de perdue."

[53] Thaly Kálmán és nyomán mások is tévesen úgy vélték, hogy Bálint László Londonban halt meg 1806-ban. Azonban Everilda Fribert-Esterházy idézett kéziratában pontosan megadja apja elhalálozásának helyét és idejét.

[54] „Egyenes magatartás, tiszta lelkiismerettel."

[55] Marianna Josepha („Nany") Ungnad Gräfin v. Weissenwolf sz. 1795. november 16., † Ruben, Tyrol, 1866. május 3. Ferdinánd gróf és Johanna v. Ernst leánya, Esterházy „Fényes" Miklós feleségének rokona. Temetve Gannán.

[56] Fribert-Esterházy idézett kézirata.

[57] Ibid.

[58] Ibid.

[59] Ibid.

[60] Levelezés a francia Esterházy Regiment levéltárosával, 1985–1886.: Esterházy Péter gróf levéltára, Bruxelles.

[61] *Schloss Ering*: M. Josephine Valsin-Esterházy apáca levele Esterházy Jánoshoz, a családtörténet szerzőjéhez. Teleki Andor gróf hagyatéka.

[62] Montet i. m.: Részletesebb leírás az eseményről. in: Fribert-Esterházy.

[63] *Schloss Ering*: M. Josephine Walsin-Esterházy levele Esterházy Jánoshoz. Teleki Andor gróf hagyatéka.

[64] Ibid.

[65] *Schloss Ering*: Vajay levelezése Teleki Andor gróffal. Teleki hagyaték.

[66] A szerző látogatása az angliai temetőben.

[67] A Comtesse de Paris kezdeményezésére, szakértőkből választott bizottságok felülvizsgálják a híresebb francia történelmi pereket. Ennek keretében került sor a Dreyfus-perre is, és a vegyes angol–francia történészekből és jogászokból álló bizottság megállapította, hogy a korabeli legmagasabb francia körökhöz tartozó árulók valóban kényszerítették Walsin-Esterházyt, hogy Dreyfus ellen tanúskodjon, hogy azután cserbenhagyva, angliai emigrációba kényszerítsék.

Hibajegyzék a Turul 72. kötetében, 1999 1–2. füzetében megjelent

Pekár Zsuzsa: Tűnő emlékek nyomában című cikkhez

36. oldal 1. bekezdés első szó: Batthyányi tér helyett Bocskay tér.

41. oldal utolsó szakasz negyedik sor: „tornyával" kimaradt.

41. oldali kép a felirata: Baróti Judith: Belváros, 1993. 110. o.

45. oldal utolsó kép felirata helyesen:

Neumeyer Erzsébet, Purczel Leonardné (1813–?)

I. sz. táblázat téves: Heinrich Ferenc cop-Kn[illegible] Rozina.

helyesen: Heinrich Alajos cop. Knotz Rozina.

II. sz. táblázat 33. oszlop nem Pekár Ilona, hanem Pekáry Ilona.

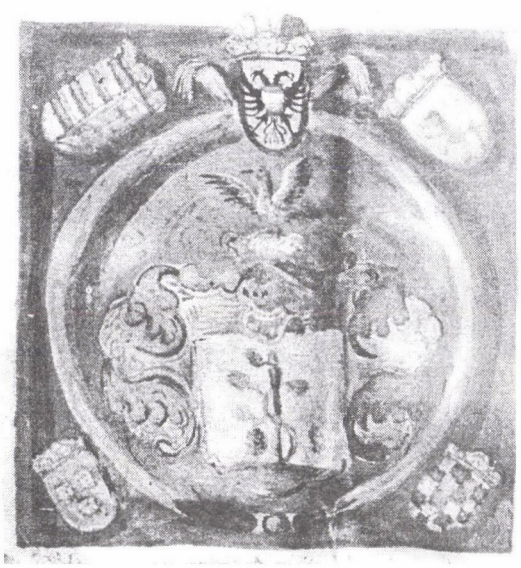
A VÁRADY ALIAS SZABÓ CSALÁD TÖRTÉNETE ÉS LESZÁRMAZÁSA

Édesanyám, Várady-Szabó Anikó emlékének

I. A család eredete, nemeslevele és címere

Az egyes családok eredetének kutatását elsősorban a források: feljegyzések, okiratok, krónikák, anyakönyvek megléte vagy hiánya befolyásolja. Nálunk Magyarországon a tatárjárás és a törökdúlás az a két cezúra, ami a családkutatásnak igen sok esetben megálljt parancsol. Így maradnak a közvetett lehetőségek: pl. a családi név elemzése. A Várady alias Szabó név első látásra két fontos következtetést nyújt a kutatónak. Az egyik, hogy a család egy bizonyos időszakban Váradon vagy közvetlen környékén lakott, mert a Várady név önmagában annyit jelent, hogy Váradra való, vagy onnan jött. A másik pedig, hogy valamelyik családtag esetleg több generáción át is a szabó mesterséget űzte, mégpedig abban az időben, amikor a vezetéknevek kialakulóban voltak. Nálunk ez a kor a 15–17. század közé esik. De még később is van rá példa.

Várad egyébként a 15. században, de utána is Magyarország egyik legnagyobb ipari, kereskedelmi és kultúrcentruma volt. Így természetesen szabómesterek szép számmal voltak a városban, akik jelentős céhet is alkottak. Céhszabályzatukat Bethlen Gábor 1614. március 10-én Medgyesen meg is erősítette.[1] Ekkori céhmestereik váradi Szabó János és Lőrinc voltak. Igen fontos körülmény még az, hogy ezek a céhmesterek felmutatják a budai szabócéh 1489. és 1516. évi céhszabályzatát, valamint a gyulai szabócéh 1543. évi céhszabályzatát. A budai és gyulai szabókat pedig nemcsak elődeiknek, hanem tényleges őseiknek (avus) mondják. Ebből, de máshonnan is tudjuk, hogy Buda lakosságának egy része 1541-ben, Gyula lakosságának egy része pedig 1566-ban, mikor a török elfoglalja az említett városokat, Váradra menekül. Debrecen város jegyzőkönyvei 1549 és 1586 között 13 esetben emlékeznek meg Szabó nevű váradi lakosokról.[2] De váradi Szabó nemesemberek és megnemesítések is bőven akadnak. Az első: János Zsigmond Kolozsvárott 1564. november 27-én kelt címeres levele váradi Szabó Balázs és testvére Pál részére.[3] Kempelen: Magyar nemes családok X. kötete váradi Szabó nemesítést négyet közöl a 17. századból és ugyancsak négyet Szabó másképp Várady néven. Ez utóbbiak között található a cikkem tárgyául választott Várady alias Szabó család is, kinek címerlevele 1687. november 6-án kelt Pozsonyban I. Lipót királytól.[4] Az eredeti nemeslevél a család birtokában van.[5]

Várady alias Szabó-címer 1687-ből

A címer leírása: a latin nyelvű eredetiből fordította dr. Herpay Gábor Hajdú vármegye főlevéltárosa 1918-ban.[6]

„Egyenesen álló katonai pajzs, égszínkék színű, melynek alapját zöld dombocska fogja be s a dombocskának a tetejéről egy természetesen árnyékolt és érett szőlőgerezdekkel termett szőlőtőke látszik kinőve. A pajzsra ráfekszik egy rostélyos vagy nyitott katonai sisak királyi koronával díszítve, felette pedig kiterjesztett szárnyaival repülésre készen álló seregély. A sisak tetejéről vagy csúcsáról pedig egyik oldalon arany és kék, a másik oldalon pedig ezüst és vörös színű lebernyegek folynak alá szelíden a pajzs külső részeire, amelyek azt igen szépen díszítik. Amiképpen mindezek jelen levelünknek a fejében vagy elején a festő ügyes kezével és művészetével a saját megfelelő színeikkel világosabban megfestve és a szemlélők szemei elé állítva tökéletesebben láthatók legyenek."

Az utolsó mondatban a címeradományozó gyakorlatilag rábízza a festőművészre a címerkép részleteinek és színeinek a megoldását. Ez egyébként nem volt egyedülálló a címeradományozásoknál. A művész aztán élt is a lehetőséggel és festett karót a szőlőtőke mellé, amelyiket a tőke indája átfon, festett három zöld levelet és kettő vörös szőlőfürtöt. Érdekes ezután megnézni, hogyan hozza a címerleírást a két nagy genealógiai munka: a Nagy Iván és a Siebmacher. Előbb a Nagy Iván: „a pajzs kék udvarában zöld hegyen karó mellett szőlőtőke, melynek levelei közül két oldalra két piros szőlőgerezd csüng le".[7] A Siebmacher (saját fordításomban): „alól zöld halomból kinövő zöld levelű, gyümölcsöt bőven termő, fonott szőlőtőke".[8] Gyakorlatilag tehát egyik sem adja vissza az eredeti rajz pontos adatait. Egyébként a rajz és annak festése egyáltalában nem tartozik a legszebb kivitelűek közé.

A megadományozottak címeres nemeslevelüket Bihar vármegye 1688. július 3-i Szentjobbon tartott közgyűlésén mutatták be, ahol az ellentmondás nélkül elfogadásra került Koncz János Bihar vármegye hites jegyzője kiadásában.[9]

A nemességadományozásban Várady máskép Szabó Mihály és felesége Gazdagh Judit, valamint fiúk szintén Mihály részesült mégpedig úgy, hogy „a nem nemesi sorból és állapotból, amelyben eddig voltak, kivévén".

Ez világosan utal arra, hogy nem újabb, hanem elsődleges megnemesítésről van szó. Nagyon érdekes az indoklás is, hogy miért kapták. Először is „némely híveinknek Felségünknek előtte ezért történt könyörgésére". Milyen jó lenne, ha valahol megtalálható lenne a nemességkérő folyamodvány, ami ekkortájt már javában szokásban volt. Megtudhatnánk belőle, hogy kik voltak a támogatók. Másodszor „figyelembevéve és megfontolva azokat a hűséges szolgálatokat és érdemeit a mi hívünknek Várady máskép Szabó Mihálynak, amelyeket ő elsősorban említett Magyarországunk szent koronája, és azután a mi Felségünk iránt a helyek és idők változatosságához és az alkalmak szükségszerűségéhez képest hűségesen és állhatatosan kimutatott és teljesített és ígéri, hogy azokat hűségének és állhatatosságának hasonló buzgóságával fogja a jövőben is kimutatni és teljesíteni." Ebből a szövegből arra lehet következtetni, hogy Várady máskép Szabó Mihály többrendbeli szolgálatot tett hazájának és az uralkodónak mégpedig más-más időpontban és más-más helyen. Hogy e szolgálatok mik lehettek, csak feltételezni tudjuk. Javában folyt a török elleni felszabadító háború. Bécs ostroma 1683-ban meghiúsult, Buda vára 1686-ban császári kézbe került, Caraffa generális ugyanez évben bevette Szentjobb várát Biharban. Várad még török kézen volt 1692-ig. Várady máskép Szabó Mihály ekkor még váradi lakos, és mint később a debreceni városi jegyzőkönyvekből és a Debreceni Nemes Kalmár Társaság irataiból kitűnik, rőfös kalmár volt. Váradról kb. 1690 és 1692 között költözött Debrecenbe. Szőlői voltak Várad és Szentjobb között az érmelléki bihari dombokon. Ezért is, meg a címerében levő szőlőtőke miatt is Debrecenben sokszor Szőllősi Szabónak is hívták. Mint kalmár ember nyilván sokat utazgatott Várad és Debrecen térségében vásárokra, de talán messzebb is. Így könnyen szolgálhatott hírekkel a császári csapatoknak is a törökök mozgolódásairól, vagy szándékáról, esetleg a váradi vár vagy a szentjobbi erősség topográfiai adatairól, gyengéiről. De lehet a címer esetleg beszélő címer is. Pl. jelenthette azt is, hogy Várady máskép Szabó Mihály a bihari szőlőjébe tartva észrevette, hogy felszállnak a seregélyek, tehát emberek, törökök lopakodnak talán a szentjobbi vár visszafoglalására, amit sürgősen jelentve, figyelmeztette a várvédőket, és így meghiúsította a meglepetésszerű támadást. Talán ezért van a címerben a szőlőtőke és felette a kitárt szárnyú felrepülni készülő seregély. Mindezek a tevékenységek álighanem kimerítik a tartós hírszerzés, kémkedés fogalmát, és így érthető az érdemek körülményes meghatározása a címerlevélben.

Mielőtt a család további történetével és leszármazásával foglalkoznék, szabadjon hangot adnom annak a nézetemnek, hogy a most tárgyalt Várady máskép Szabó

család származási helyének feltétlenül és kifejezetten Nagyváradot tartom, de legalább is Bihar megyét.

Ezt igazolja minden adat: a Várady név, a bihari szőlők, a nemeslevél kihirdetése Bihar megyében Szentjobbon, sőt egy későbbi nemességigazolási per tanúi szerint említett váradi nemesi kúria is.

Ezért tévedésnek tartom azt a Nagy Iván XII. kötetében hozott tételt, hogy Zemplén vármegyében honos a család, még ha Szirmayra hivatkozik is. Ugyanez áll Siebmacherre is, aki nyilván tőlük vette át ezt az adatot. Véleményem szerint összetévesztették az 1655. április 18-án III. Ferdinánd királytól nemesített Várady János, Mihály és István testvérek családjával, akik később éppen foglalkozásuk miatt a Szabó nevet is felvették, és valóban Zemplén megyében Szilvásújfaluban voltak honosak. Az ő címerükben is van szőlő, de úgy, hogy egy koronán könyöklő kar leveles szőlőgallyat tart. Ezenkívül egyik águk a 19. század elején szintén Debrecenbe került. A címerüket boldogult édesapám 1957-ben személyesen látta özv. Várady Szabó Jánosné szunyoghi Szunyogh Olga lakásán a debreceni Batthyány utcában, Insigne nobilitatis familiae Szabó de Várad aláírással. A családdal különben Herpay: Nemes családok Debrecenben c. munkájában részletesen foglalkozik.[10]

Az általam tárgyalt Várady alias Szabó család református vallású.

II. A család története és leszármazása, a három fő ágra oszlásig

Az eddigiekben láttuk a nemességszerző I. Mihályt és feleségét Gazdagh Juditot, fiát II. Mihályt, akik a nemeslevélben bennfoglaltatnak. I. Mihály kalmár volt, Váradról költözött 1690–92 közt Debrecenbe, ahol kalmár társaival rövidesen, 1695-ben megalapította a Debreceni Nemes Kalmár Társaságot, aminek mindjárt első ispánjává választották.[11] Később, 1698-ban másodgazda lett, 1700 és 1701-ben első gazda. A másodgazdai tisztet még 1705-ben és 1711-ben is betöltötte. 1713 körül halhatott meg. Felesége Gazdagh Judit valószínűleg jóval korábban 1689 körül elhalhatott. I. Mihály újra nősült, második felesége Zoványi Kata volt, akitől valószínűleg Erzsébet nevű lánya születhetett 1692 körül, majd 1697 körül István nevű fia. Erzsébet a debreceni ref. anyakönyvek szerint 1708. június 20-án Jenei Szabó Sámuelhez ment férjhez. I. Mihály tehetős ember volt. A fia, II. Mihály halála után, aki kb. két évvel élte csak túl édesapját, 1717. március 31-én felvett vagyonleltár[12] szerint „néhai idősebbik Szabó Mihályról, árvák nagyatyjáról álló jók: 2370 forintot kitevő arany és ezüst pénzek, ezüst dutkák, I. D. monogramos arany pecsétgyűrű, gyöngyös párta és szőnyegen felül az alábbi ingatlanok maradtak: 2 malom a Csapó utcán telkestül, csatári nagy szőlő az Illyési hegyen, csatári telek, Bihari hegyen levő Bencze szőlő, Debrecenben Német utca előtt való kertben két nyilas szőlő és Cegléd utcai házbeli juss Debrecenben 3275 forint értékben. Mindezen felül 20 hordó, négy kád és 1 sajtó". Mindezeket II. Mihály három kiskorú fia: III. Mihály, János és II. István örökölte. Ebben az örökségben kalmárboltról nincs szó, ezt valószínűleg már II. Mihály előzőleg megkapta. Erre utal az is, hogy „a II. Mihály és Veresmarti Anna asszony által koakvirált jók között szerepel a boltbeli portéka inventáltatván extendáltatik 1695,95 forint értékben. 806 forintban van felvéve a V. S. M. monogramú pecsétgyűrű. Ezenkívül aranyozott ezüst edények (kanna, lábas, poharak, némelyik fedéllel), arany gyűrűk: gyémántos, zafíros, gyöngyös, ezüstös, aranyos kard, gombok 449 ft értékben. Ingatlan: a csatári Veres dombon szőlő 150 ft, 8 ökör, 3 ló 260 ft. Érdekességként említhető: egy szemüveg 7 ft értékben. 34 darabból álló ónedény készlet 51 ft. 50 cseber bor is van az 1716-os szüretből. Végül 6 db könyv." (Ebből három különféle biblia.)

II. Mihályról tudjuk még, hogy 1713-ban a Ns. Kalmár Társaság tagja volt.

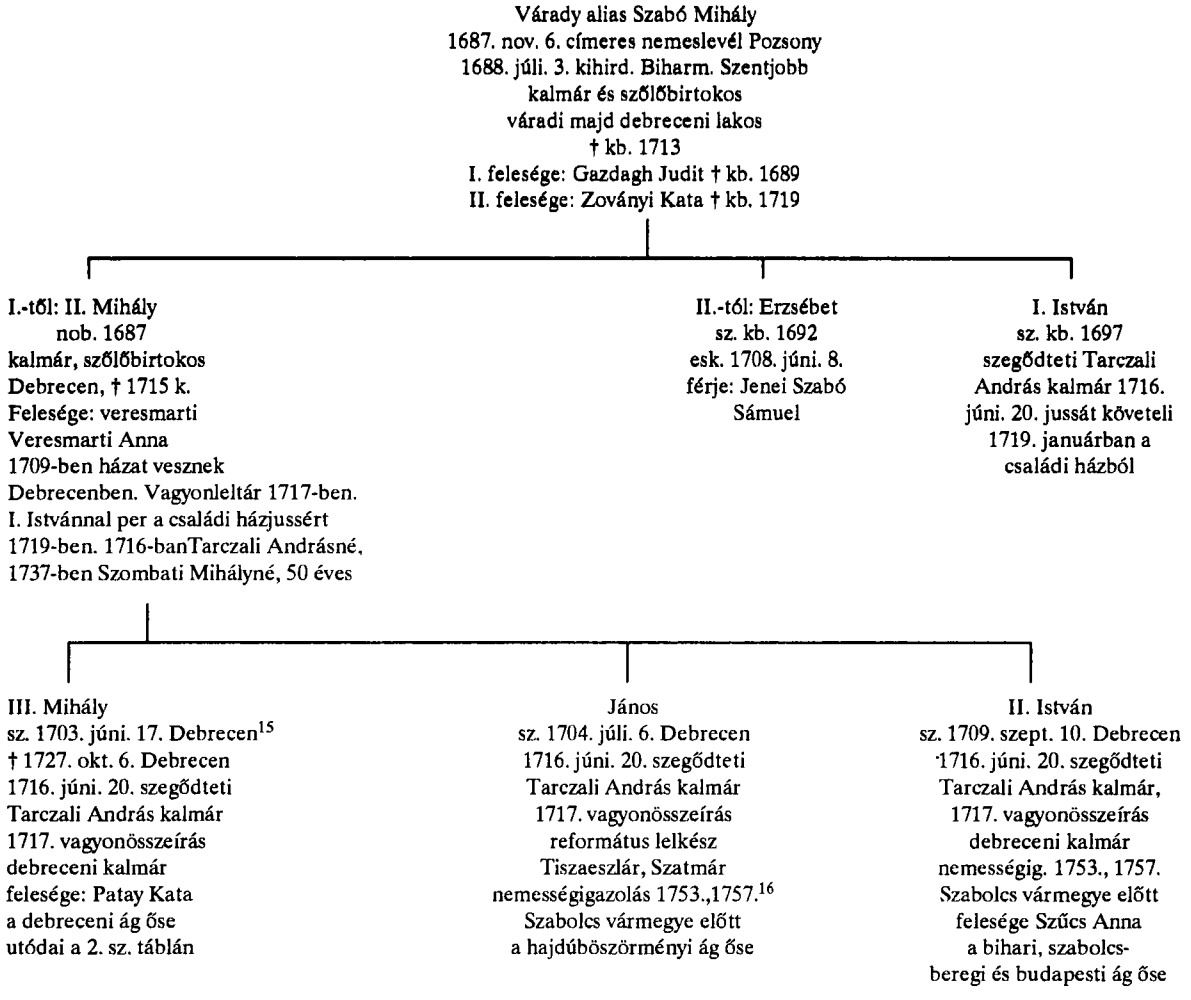
Veresmarti Anna férje halála után Ns. Tarczali András kalmárhoz ment férjhez, aki úgy látszik jól beépült a családba, mert a Ns. Kalmár Társaság 1716-os jegyzőkönyve szerint tanulónak szegődteti három mostohafiát június 20-án, sőt sógorát az I. Mihály második házasságából származott I. Istvánt is.[13] Veresmarti Anna harmadszor is férjhez ment, mert 1737-ben már Szombathy Mihályné néven szerepel, és 50 éves.[14] E szerint kb. 1687-ben születhetett. Szülei Veresmarti János kalmár és Szentesi Erzsébet voltak.

I. Istvánról tudjuk még, hogy 1719. január 28-án, édesanyja Zoványi Kata halála után követeli a jussát apja Cegléd utcai házához és egyéb jókhoz, amit Veresmarti Anna, a II. Mihály volt felesége el akart adni.

II. Mihály három fia után a Várady-Szabó család három külön ágra szakadt. III. Mihály lett a debreceni ág őse, János a hajdúböszörményi ágé és István a bihari, szabolcs-beregi és budapesti ágé.

Ezek után összeállíthatjuk a Várady-Szabó család leszármazásának első tábláját.

1. táblázat

Itt kell megemlékeznem a család igen változatos névhasználatáról. A nemességszerző I. Mihály neve a régi iratokban mindenütt a kettős névvel szerepel, vagy néhol, mint fentebb már említettem, Szőllősi Szabó Mihály a szőlőbirtok, illetve a címerben levő szőlőtőke miatt. Az utódoknál azonban számos variáció is előfordul. Így: Várady-Szabó, váradi Szabó, V. Szabó, Szőllősi Szabó, N. Szabó, csak simán Szabó, Várady, Váradi. A bihari ág különféle ragadványneveket is használt, mint Tar-Szűcs és Szűcs. A debreceni ág a 18. század közepétől (I. Miklóstól kezdve) kizárólag a Szabó nevet használta. A bihari ág az 1800. évi nemességigazolás óta, a hajdúböszörményi ág pedig kezdettől végig a Váradi Szabó nevet viselte. A budapesti és szabolcsmegyei ág kizárólag a Váradyt mind a mai napig. A debreceni ág az 1921-i, a biharmegyeiből Budapestre került ág pedig az 1938-i nemességigazolás óta a Várady-Szabó kettős nevet viseli.[17]

Minthogy a Várady-Szabó család a 18. és 19. század folyamán igen nagy mértékben elterebélyesedett, ezért ebben a tanulmányomban kizárólag az első, a debreceni ág történetét és leszármazását tárgyalom. A másik két ág történetével és leszármazásának bemutatásával egy későbbi cikkemben kívánok foglalkozni.

III. A debreceni főág története és leszármazása (III. Mihálytól I. Lajosig)

Ez az ág III. Mihálytól származik, a három testvér legidősebbikétől, aki apjához és nagyapjához hasonlóan kalmár volt. Igen fiatalon 24 éves korában hunyt el, 1727. október 6-án. Egyetlen gyermeke maradt I. Miklós, aki 1725. december 22-én született Debrecenben. Ő is kalmár lett, 1743. május 8-án segődteti ns. Zilahi Sámuel kalmár öt esztendőre.[18] Zilahi halála után felsőőri Szeremley Sámuel kalmár üzletében tanul tovább, aki 1748. május 10-én szabadítja fel.[19] Még ez évben feleségül veszi október 23-án Vízaknai István kalmár özvegyét kisvitézi Vitéz Sárát két gyermekével. November 5-én veszik fel a Ns. Kalmár Társaság tagjai közé.[20] 1773-tól esküdt polgár lesz. Ő már csak az N. Szabó nevet használja. A Ns. Kalmár Társaság iratai szerint valamennyi férfi családtagját kalmárnak neveli. Így 1754-ben segődteti mostohafiát Vízaknai Istvánt, aki korán elhal, majd 1762-ben mostohalánya férjét mikepércsi Pérchy Mihályt, 1760-ban idősebbik fiát Józsefet, végül kisebbik fiát Sándort 1768-ban. Józsefet 1768-ban szabadítja fel, majd társul veszi üzletébe, 1779-ben pedig önálló boltot vesz neki. Sándor fiát 1781-ben szabadítja fel.[21] Lányát Máriát 1774-ben ns. Rusa Józsefhez adja feleségül, akit szintén társnak vesz üzletébe, de később őt is önállósítja. Felesége 1783-ban, ő pedig 1785-ben hal meg. Üzletét kisebbik fiára Sándorra hagyja. Mint egy későbbi periratból értesülünk, a „rakott boltján" kívül volt egy háza a Csapó utcában, Kágyán szőlője, tanyája, marhák, lovak, szekerek, szerszámok.[22] Nagyobbik fia József kiváló kalmár lett, 1774-ben nősül, elveszi ns. Molnár István leányát Máriát. 1790-ben őt is esküdt polgárrá választják. Egyetlen gyermekét Zsófiát, aki 1775-ben született, 1799-ben Horváth József kalmár veszi nőül. Apja József 1794-ben halt meg.

Testvére Sándor 1784-ben teszi le a polgáresküt, néhány nap múlva megnősül: szobi Szechey István és ns. Szőllősy Sára leányát, Sárát veszi el. Alig négy évig tudta kalmárboltját vezetni, mert ő is fiatalon, 30 éves korában meghalt 1789. november 7-én. Egyetlen gyermeket hagyott hátra, II. Miklóst, aki apja halála előtt fél évvel, 1789. március 2-án született. Özvegye, aki igen szorgalmas, erélyes nő volt, egy darabig maga vitte tovább a boltot, de végül is 1792-ben újra férjhez ment nyírmedgyesi Medgyessy Gábor kalmár és birtokoshoz,[23] akit később szintén esküdt polgárnak választottak meg, és akitől még további öt gyermeke lett.

II. Szabó Miklós iskolai tanulmányait a debreceni ref. kollégiumban végezte, kereskedelmi előismereteit pedig a szülők boltjában. 1800. augusztus 12-én Medgyessy Gábor segődteti mostohafiát Szabó Miklóst. 1806. aug. 27-én pedig felszabadítja két fiát Szabó Miklóst és ifj. Medgyessy Gábort, aki 1794-ben született. Még ez évben II. Szabó Miklós „kereskedői esméretének gyarapítása végett" vándorolni megy. Öt évig járta a világot, míg az 1811. év elején hazajött szülővárosába, hogy átvegye az apjától örökölt boltot. Szülei azonban erről tudni sem akartak, és így II. Szabó Miklós február 8-án felvétetvén a Ns. Kalmár Társaság tagjai közé, a Piac utcában önálló üzletet nyitott. 1813-ban beperelte anyját és mostohaapját, de nem ért célt. Majd 1831-ben másodszor is özvegyen maradt édesanyját, de ez sem járt sikerrel.[24] Szechey Sára a társul maga mellé vett Medgyessy László fiát is túlélve 80 éves koráig, 1846-ig vezette boltját, és csak ekkor jutott hozzá fia és unokája Lajos az örökséghez, amikor is beolvasztották ezt a Csapó utcai boltot II. Miklós Hatvan utcai boltjába, majd a következő évben az I. Lajos Piac utcai boltjába. II. Miklós 1812-ben nősült. Felesége ns. Székely József ref. kántor és neje ns. Szilágyi Zsófia leánya Zsuzsanna lett, akitől öt gyermeke született. Székely Zsuzsanna korán, 1839-ben elhunyt. II. Szabó Miklós azonban 74 éves korában halt meg. Egy tüzes fiatal csikót akart betörni, mert kiváló lovas volt, de a csikó ledobta az udvar kövezetére, és néhány nap alatt belehalt 1863. május 13-án. Négy fiát mind a ref. kollégiumban iskoláztatta, és kalmárnak nevelte. I. Lajost és Samut 1827-ben segődtette be inasnak, és 1832-ben szabadította fel őket. II. Sándort és Károlyt pedig 1834-ben segődtette be szintén öt évre. A fiúk aztán, Samut kivéve, vándoréveiket teljes sikerrel abszolválták. Egy-egy évre mindet elküldte német szó tanulásra Késmárkra, illetve Lőcsére. Leányát, Esztert Csanak József, az 1846-ban alakult Debreceni Első Takarékpénztár első könyvelője, majd önálló fűszerkereskedő vette el. Károly fia elkerült Győrbe, ahol megnősült (felesége Michel Petronella), és ott lett önálló kereskedő. Gyermektelenül halt el. II. Sándor, aki évekig dolgozott Bécsben, mint kereskedelmi utazó, az ötvenes évek elején hazajött Debrecenbe, és bátyja, I. Lajos üzletében társtulajdonos lett. Későn nősült: lőcsei Pfannschmidt Károly városi tanácsnok leányát Teréziát vette nőül, de házasságuk gyermektelen volt. Végrendeletükben alapítványt tettek a Debreceni Kereskedő Társulat által fenntartott fiú felsőkereskedelmi iskola javára, aminek kamatait

2. sz. táblázat.

Várady Szabó III. Mihály debreceni kalmár
aki az I. sz. táblán a debreceni főág őse. felesége ns. Patay Kata, valószínűleg ns. Patay István kalmár (1713) leánya

I. Miklós
debreceni rőfös kalmár
sz. 1725. dec. 22. Debrecen
1743. márc. 3. szegődteti ns. Zilahi Sámuel kalmár
1748. máj. 20. felszabadítja felsőőri Szeremley Sámuel kalmár
1748. okt. 23. megnősül, 1748. nov. 5. a Ns. Kalmár Társaság tagja 1773. Debrecen város esküdt polgára
1785. márc. 18-án halt meg
Felesége: özv. Vízaknai Istvánné kisvitézi Vitéz Sára
1718. szept. 18–1783. aug. 8.

József
sz. 1751. júni. 7.
rőfös kalmár, szőlősgazda
1760. jan. 6. szegődteti apja
1768. febr. felszabadul
1772. dec. 21. polgáresküt tesz
1772. Ns. Kalmár Társ. tagja
1774. febr. 2. megnősül
1775. apja társul veszi
1779. 1776. önálló boltot nyit
1790. városi esküdt
† 1794. Debrecen
Felesége: ns. Molnár Mária
Várad utcai lakos ns. Molnár István leánya

Zsófia
sz. 1775. máj. 18.
Esk. 1799.
Férje: ns. Horváth József kalmár

Mária
sz. 1754. márc. 1.
I. férje: sági Rusa József
kalmár, 1774–79. közt apósa
társa, 1779–84. Önálló
esk. 1774. dec. 7.
†1784. Felesége viszi a boltot
egészen 1789-ig.
2. férje: ns. Szondy István
Esk. 1789.
a Ns. Kalmár Társaság elutasítja
felvételi kérelmét, mert nem
tanulta a kalmárságot

I. Sándor
sz. 1759. szept. 4.
rőfös kalmár, szőlősgazda
1768. jan. 11. szegődteti apja
1781. jan. 6. felszabadul
1784. máj. 3. polgáresküt tesz
Övé a Csapó utcai ház és apjaa rakott boltja
1784. máj. 12. megnősül
1785. jan. 6. Ns. Kalmár Társ. tagja
† 1789. nov. 7. Debrecen
Felesége: szobi Szechey Sára, István és
ns. Szőllősy Sára leánya sz. 1766. jan. 10.
† 1846. júni. 23. 2. férje: nyírmeggyesi
Medgyessy Gábor kalmár és birtokos nemes

II. Miklós
sz. 1789. márc. 2. Rőfös kalmár, † 1863. máj. 13.
1800. aug. 12. mostohaapja szegődteti inasnak
1806. aug. 27. felszabadul, 1811. febr. a Ns. Kalmár
Ts. Tagja és boltot nyit a Piac utcán. 1813 és 1831
perli anyját apai örökségéért eredménytelenül.
1825. házat vesz a Hatvan utcán és odahelyezi boltját is.
1812. márc. 17. megnősül. Felesége ns. Székely Zsuzsánna,
József ref. kántor és ns. Szilágyi Zsófia leánya.
Sz. 1795. febr. 17., † Debrecen, 1839. ápr. 22.

I. Lajos
rőfös kalmár,
birtokos
sz. 1817. aug. 4.
1827. apja szegődteti inasnak
1832. jan. 27.
felszabadul
1841. jún. 18.
Ns. Kalmár Ts.
tagja. Megnősül
1843. szept. 18.
1857–62. István
gőzmalom igazgatója
† Debrecen, 1885. júni. 1.
Felesége: váradi Szakál Veronika,
Imre porcsalmi ref. lelkész és dabasi Halász Zsófia leánya,
sz. Porcsalma, 1824. szept. 8.
† Debrecen 1897. aug. 8.
Utódaik a 3. sz. táblázatokon

Samu
keresk. segéd
sz. 1819. szept. 17.
1827. apja szegődteti inasnak
1832. jan. 27.
felszabadul
1848. nemzetőr
bátyja boltjában
dolgozgat
agglegény
† 1895.

II. Sándor
keresk. utazó, rőfös
sz. 1825. febr. 15.
1834. ápr. 18. apja
szegődteti inasnak
kereskedelmi utazó
évekig Bécsben
1850-től csendestárs bátyja, Lajos
üzletében † 1886.
Felesége: nemes
Pfannschmidt Teréz,
Károly városi szenátor
leánya, gyermektelenek

Eszter
sz. 1826. okt. 13.
† 1890. Debrecen
férje: Csanak József
fűszerkereskedő
1820–1900.
esk. 1849. Debrecen
1856–57 Debr. Keresk.
Testület alelnöke
1857–62. István gőzmalom igazgatója

Károly
rőfös kalmár
sz. 1828. nov. 20.
1834. ápr. 18. apja
szegődteti inasnak
Győrben lesz önálló
Felesége: Michel
Petronella
gyermektelenek

évente, két arra érdemes tanuló kapta.[25] Samu tehetséges, de vidám, bohém fiatalember volt, aki a jogot és a teológiát is megpróbálta, de végül is bátyja, I. Lajos üzletében kötött ki, mint örökös segéd. Samu különben a nemzetőrségbe is beállott 1848-ban, de eredményt itt sem tudott felmutatni.

A debreceni főág eddigi leszármazását a 2. sz. táblázaton mutatom be.

IV. A debreceni főág története és leszármazása (I. Lajostól napjainkig)

Szabó I. Lajos, mert a Várady nevet még ő sem használta, volt a debreceni főágban a nemességszerző Várady alias Szabó Mihály után a legtehetségesebb és legsikeresebb férfitag. Mint fentebb láttuk a kalmárságot ő is apja üzletében kezdte. 1831-ben szülei elküldték német szóra Késmárkra. Itt egyévi gimnáziumi tanulás után belépett Schwartner Márton rőfös és divatáru üzletébe, ahol 1836-ban szabadult fel újra. Innen hazatérve ns. Czike Pál üzletében dolgozik egy év és öt hónapig. Majd továbbmegy Brassóba ns. Remenyik István rőfös és divatáru boltjába, ahol kétév és négy hónapot tölt. Ezután jön végleg haza Debrecenbe, belép a Ns. Kalmár Társaságba és megnyitja „árutárát a Bek ház alatt a fehér zászlóhoz" (a Piac utcán a mai MÁV-igazgatóság épületében).

Szabó (I.) Lajos 1817–1885

Szabó Lajosné sz. Szakál Veronika 1824–1897

Viszonylag szegény leányt, a porcsalmi ref. lelkész váradi Szakál Imre és dabasi Halász Zsófia leányát Veronikát veszi feleségül, de benne valódi élettársat szerez, aki szorgalmával és kedvességével, az üzletben való szinte állandó segítségével nagy mértékben hozzájárul annak felvirágoztatásához. I. Lajos rövidesen megszerzi a Goldberger gyár tiszántúli egyedárusítási jogát és nagykereskedelmi tevékenységet is folytat. 1848-ban mint a családnak (három kis gyer-

mek, öreg édesapja és testvér húga, aki később Csanak József felesége lesz) fenntartója tevőlegesen nem vesz részt a szabadságharcban, de az üzleti kiadások sok anyagi támogatásról tanúskodnak. (1848-ban „az országnak ajándékoztam Ft 100,–, öt pár fehérruha a honvédeknek, a Kóburg huszárok megvendégelése", 1849-ben a Kórház részére két alkalommal pénzbeli adomány.) 1857-ben sógorával, Csanak Józseffel együtt átveszi az István gőzmalom vezetését, és azt szinte újra alapítják, felfejlesztik. 1862-ben részt vesz sógorával és Kálmán fiával a londoni világkiállításon, ahol valamennyi búzagyártmány között az általuk képviselt István gőzmalom kapta a legnagyobb kitüntetést.[26] Alapító tagja volt a Debreceni Első Takarékpénztárnak, a Debreceni Casinónak, a Debreceni Zenedének, választmányi tagja a Debreceni Kereskedő Társulatnak, tagja az Emlékkert Társulatnak, a Kertészeti Egyletnek.

1849-ben hosszú ideig rejtegette felesége rokonát Sárossy Gyula költőt, a forradalmi „Arany trombita" szerzőjét, akit halálra ítéltek, de később kerülvén csak elő, kufsteini fogsággal megúszta. Nagy vagyont szerzett: üzletén kívül négy háza volt a hozzá tartozó kerti földekkel, nyolc helyen mintegy 5000 kh földbirtoka, melyet általában ispánjai segítségével maga kezelt. Ezek közt a legnagyobbak: Ottomány és Gálospetri Biharban 1600 kh, Szentanna puszta Szabolcsban 1810 kh, Vértesen Debrecen mellett 500 kh. A debreceni Emlékkertet sógorával Csanak Józseffel együtt ő adta a városnak: kerítésépítés, akácfacsemeték és virágpalánták adományozása. 1885-ben halt meg, felesége 1897-ben követte. Tizennégy gyermekük volt, akik közül 12 fel is nőtt.[27]

A négy fiút ő is kereskedőnek nevelte, de Gyula fia nem folytatta a kereskedői pályát, hanem megnősülve az ottományi birtokot vette át és gazdálkodott. Kálmán, IV. Miklós és III. Sándor azonban hű maradt a családi foglalkozáshoz, kereskedők lettek. Átvették apjuk boltját és Szabó Lajos Fiai néven folytatták. Kálmán volt a legidősebb, aki 1844. október 13-án született.

A debreceni ref. kollégiumban érettségit tett, Pesten elvégezte a Kereskedelmi Akadémiát. A londoni világkiállítás megtekintése után beutazta Angliát, Franciaországot, Németországot, Belgiumot, Hollandiát, Svájcot és Ausztriát. Hazajőve belépett apja üzletébe. Megnősült: felesége ippi és érkeserűi Fráter Imre országgyűlési képviselő, birtokos és téglási Ercsey Erzsébet leánya Etelka lett. Alelnöke majd elnöke volt a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamarának, tagja a városi törvényhatósági bizottságnak, igazgatósági tagja a Debreceni Első Takarékpénztárnak, elnöke az István malom rt.-nek, alelnöke az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesületnek, országgyűlési képviselő Debrecen sz. kir. város III. sz. választókerületében. 1909-ben halt meg.[28] Három leánygyermeke volt, akik a 3. sz. táblázaton találhatók.

IV. Miklós 1858. július 27-én született. Iskoláit a debreceni ref. kollégiumban, majd Késmárkon végezte, ott is érettségizett 1875-ben. 1875. október 1-jétől 1876. október 1-jéig a 39. sz. császári királyi gyalogezredben szolgált önkéntesként. 1876. november 1-jétől apja üzletében dolgozott 1879. szeptember 1-jéig. Közben behívták újra, és részt vett 1878. augusztus 8-tól november 5-ig Bosznia okkupációjában mint tartalékos hadnagy. 1879. október 1-jétől 1880. augusztus 1-jéig a bécsi kereskedelmi akadémiát végezte el. Ott maradt Bécsben a Jakob Mohr és Tsa cégnél gyakornokként 1880. szeptember 1-jétől 1881. december 31-ig. Majd ugyancsak Bécsben Tambur Anton divatkereskedésében dolgozott 1882. január 1-jétől április 1-jéig. 1882. május 1-jén lépett be apja üzletébe.

1883. május 1-jén tartalékos főhadnagy lett. 1884-ben nősült. Göltl Nándor gyógyszerész és Mőser Mária leányát Annát vette feleségül. Igazgatósági tagja volt a Debreceni Első Takarékpénztárnak. Kálmán bátyja halála után a Szentannapusztai birtokot is ő kezelte. Három fia és egy leánya született. Az ő családja vitte tovább a debreceni férfi ágat.[29]

Gyula, aki 1860-ban született, mint fentebb jeleztem, gazdálkodásra tért át. Felesége, unokatestvére szalárdi Jakó Pál derecskei járásbíró és váradi Szakál Mária leánya Piroska volt. Két fia és egy leánya lett. Gyula fia dohánybeváltó hivatali vezető lett, István gazdálkodott. Gyermektelenül haltak meg.

III. Sándor 1862-ben született. Iskoláit ő is a debreceni ref. kollégiumban kezdte és a drezdai kereskedelmi középiskolában fejezte be. Utána mindjárt belépett apja üzletébe. Neje Bosznay István női divatáru kereskedő és Lukács Irma leánya Etelka. A Debreceni Első Takarékpénztár felügyelő bizottságának tagja.[30] Három fia közül egyik sem választotta a kereskedői pályát. IV. Sándor gyalogos őrnagy, Endre huszár ezredes lett. György pedig ifjan halt meg. Gyermekeik nem lettek.

Szabó I. Lajos mind a nyolc leányát férjhez adta. Hármat debreceni kereskedők vettek el. A legidősebb, Mária, unokatestvéréhez ns. Szabó János kőröstarcsai ref. espereshez ment feleségül. Az ő unokájuk Szabó Magda, a kiváló írónő. Kettő földbirto-

koshoz ment, egy gazdasági akadémiai tanárhoz, egy pedig mérnökhöz.

IV. Miklós gyermekeiről kell még külön szólanom, mivel bennük folytatódik a debreceni főág. II. Lajos katonatiszti pályát választott. Huszártiszt lett, részt vett az I. világháborúban, ahol 1915-ben orosz hadifogságba jutott. Innen csak az 1920-as évek elején tudott hazajönni. Az ott szerzett vesebaj azonban hamarosan elvitte. Felesége unokatestvére Várady-Szabó Piroska a Várady-Szabó Gyula leánya volt, aki azonban később elvált és férjhez ment ns. Lovass Béla érmihályfalvai birtokoshoz. Egy leányuk lett, Várady-Szabó Piroska.

Öccse Nándor, aki 1889-ben született, a kollégiumban érettségizett, fél évet Drezdában, fél évet Kölnben tanult, majd St Gallenben, Svájcban elvégezte a kereskedelmi akadémiát és 1911-ben belépett a családi üzletbe.[31] Az I. világháborúban ő is részt vett, és 1916-ban ezrede felhívására felvétette magát a tényleges tiszti állományba. Felesége Szomjas Gizella volt. Szentannapusztán gazdálkodott. Fia, Ádám dr. iuris, okleveles gazda, a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara tisztviselője 1945-ben kivándorolt Ausztráliába. Ott nősült (később elvált). Két családos fia van. Unokái Ausztráliában és Kanadában élnek. Húga Veronika, horogszegi Szilágyi Sándor gazdálkodó özvegye Budapesten él.

V. Miklós, a legfiatalabb fiú is részt vett az I. világháborúban, mint orvosnövendék. 1894-ben született és kiváló fül-orr-gégész egyetemi magántanár lett Debrecenben.[32] Kétszer nősült.

Első felesége rokona tasnádi Kardos Alice, aki 1945. február 8-án Budán légitámadás áldozata lett, második felesége előbbinek unokatestvére ns. Benedek Márta, aki előbb mezőtelegdi Miskolczy György szolgabíró neje volt. Gyermekei első nejétől származnak. Az ő unokái élnek ma már csak Debrecenben a Várady-Szabó család debreceni ágából: Ilona, özv. Szarvas Miklósné és testvére III. László. Mindketten II. László egyetemi könyvtáros és Kató Ilona gyermekei.

Az egyetlen leányt Anikót Rickl később Nagybákay Antal vaskereskedő vette feleségül.

A 3. sz. táblázatot, mely I. Lajos leszármazottait mutatja be, a 14 gyermekre való tekintettel három részre bontottam. A 3. a táblában Kálmán, Mária, Teréz, III. Miklós és Emma családjait hozom. A 3. b/1 táblában Róza, a két iker: Ilona és Vilma, továbbá IV. Miklós családját, akinek legújabb kori leszármazottait a 3. b/2 táblában hozom. Végül a 3. c táblán Gyula, III. Sándor, Veronika, I. László és Berta családját.

3. a. táblázat

I. Lajos 1817–1885
aki a 2. sz. táblázaton
kalmár és birtokos
a debreceni István gőzmalom igazgatója
felesége: váradi Szakál Veronika 1824–1897

- **Kálmán** sz. 1844. okt. 13. † 1909. jan. 1. rőfös kereskedő a Debr. Keresk. és Ip. Kamara elnöke, orsz. gyűlési képviselő felesége: ippi és érkeserűi Fráter Etelka sz. 1853. † 1936. aug. 4.
  - **Irén** sz. 1878. febr. 16. † 1952. férje: nagyselmeci és guothfalvi Kaszanyitzky Andor K. Endre és Várady-Szabó Teréz fia, üvegkereskedő, sz. 1874. jan. 10. † 1935. okt. 4.
  - **Margit** sz. 1882. dec. 5. † 1967. máj. 13. férje: gömöri Havas Gábor, huszár ezredes sz. 1878. nov. 3.
  - **Katalin** sz. 1886. szept. 18. † 1968. szept. 5. férje: nagybárodi vitéz Nábráczky Béla Hajdu vm. főjegyzője sz. 1889. jan. 7.
- **Mária** sz. 1846. aug. 28. † 1910. máj. 3. férje: ns. Szabó János ref. esperes Kőröstarcsán 1835. júni. 3.– 1902. máj. 23.
- **Teréz** sz. 1848. † 1925. ápr. 25. férje: nagyselmeci és guothfalvi Kaszanyitzky Endre üvegkereskedő Debrecen 1834–1905. júni. 24.
- **III. Miklós** sz. 1850 † kiskorában
- **Emma** sz. 1852 † 1912. szept. 7. férje: Domokos Kálmán gazd. akad. tanár Debrecen 1843–1895 elváltak

3. b/1 táblázat

I. Lajos
1817–1885
aki a 2. sz. táblázaton
kalmár, malomigazgató
Felesége: váradi Szakál Veronika
1824–1897

Róza
sz. 1854. máj. 25.
† 1917. febr. 5.
férje: tasnádi
Kardos László
vászonkereskedő
a Debr. Kereskedő
Társulat elnöke
sz. 1843. szept. 29.
† 1929. nov. 16.

Ilona
sz. 1856.
† 1916. nov. 27.
férje: Kereszt-
falvy Antal
földbirtokos
Szepes-
körtvélyes

Vilma
sz. 1856.
† 1923. júli. 10.
férje: fenyéri
Zádor Lajos
divatárukereskedő
keresk. tanácsos
a Debr. Kereskedő
Társulat elnöke, a Debr.
Első Tak. Pt. elnök vezérigazg.
sz. 1846. máj. 3. † 1913. júni. 3.

IV. Miklós
sz. 1858. júli. 27.
† 1926. júni. 22.
kereskedő, szőlősgazda
felesége: Göltl Anna
sz. 1866. febr. 24.
† 1938. okt. 9.

II. Lajos
sz. 1886. ápr. 18.
† 1925. ápr. 7.
huszárőrnagy
felesége: Várady-
Szabó Piroska
1890–1966. júl. 16.
V. Szabó Gyula
és Jakó Piroska
leánya (elváltak)

Piroska
1911–1956. febr. 17.
férje: vári Szabó
Tibor építészmérnök

Nándor
sz. 1889. máj. 20.
† 1955. ápr. 19.
kereskedő, majd
huszárőrnagy
földbirtokos
Szentannapuszta
Felesége: Szomjas
Gizella, Gusztáv és
Bordács Gizella leánya
sz. 1900. okt. 12.
† 1984. aug. 15.
utódaik a 3. b/2 táblán

Anikó
sz. 1892. nov. 22.
† 1959. febr. 22.
Nagybákay
(Rickl) Antal
vaskereskedő,
orsz. gy. képviselő
sz. 1885. máj. 27.
† 1976. márc. 24.

V. Miklós dr.
sz. 1894. dec. 4.
† 1972. júni. 4.
egyetemi magántanár
fül-orr-gége szakorvos
I. fel.: tasnádi Kardos Alice
1899. szept. 19.–1945. febr. 8.
II. fel.: ns. Benedek Márta.
† 1977. nov. 26. előző férje:
mezőtelegdi Miskolczy
György szolgabíró

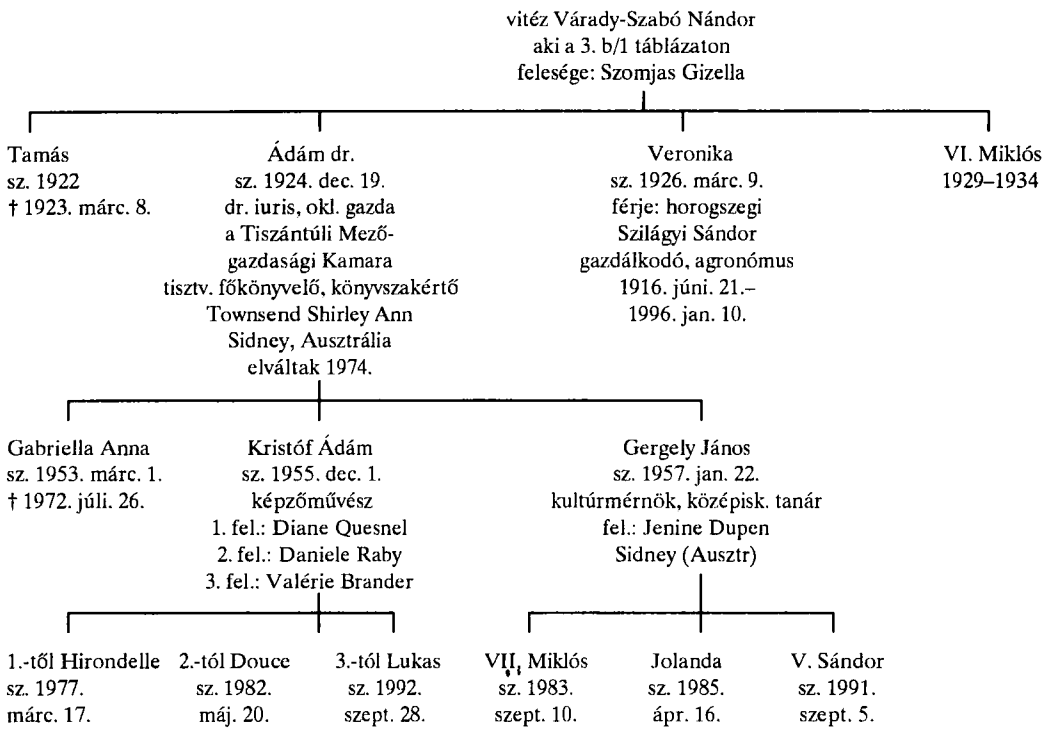
I.-től II. László dr.
sz. 1923. febr. 1.
† 1995. aug. 21.
egyetemi könyvtáros
felesége: Kató Ilona
Kató István és Rozgonyi Erzsébet leánya
sz. 1922. jan. 14. tanárnő

Rozália
sz. 1929. júni. 30.
† 1976. nov. 27.

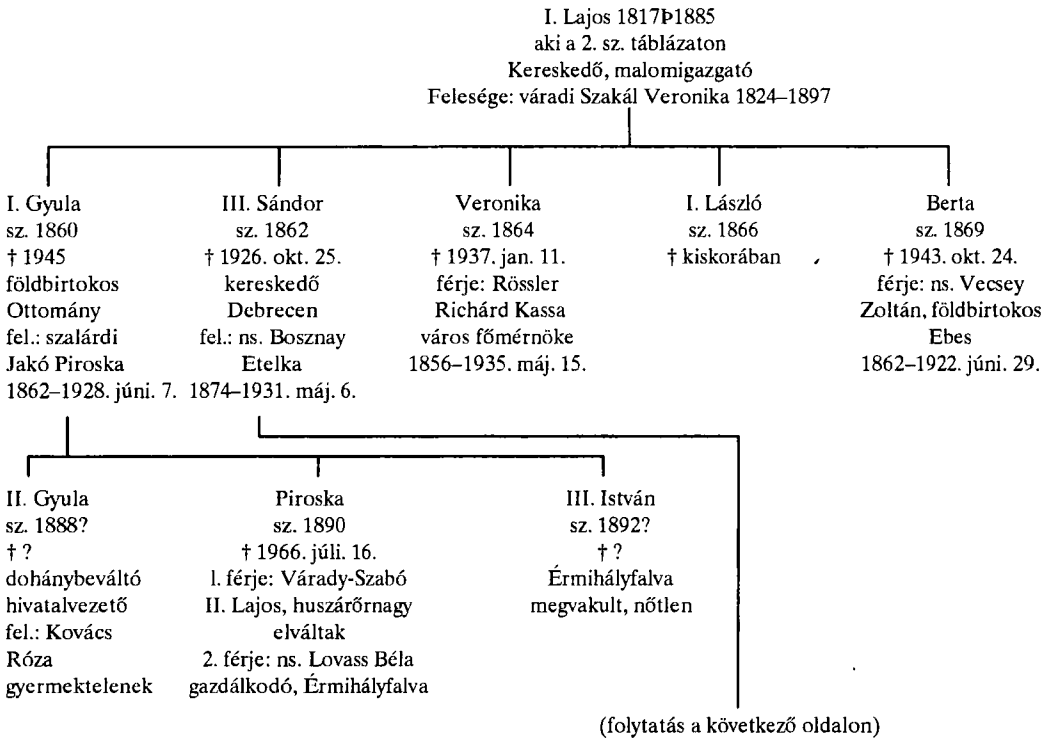
Ilona sz. 1950. júni. 24.
férje: Szarvas Miklós
vegyészmérnök

III. László 1955. dec. 5.
zenész

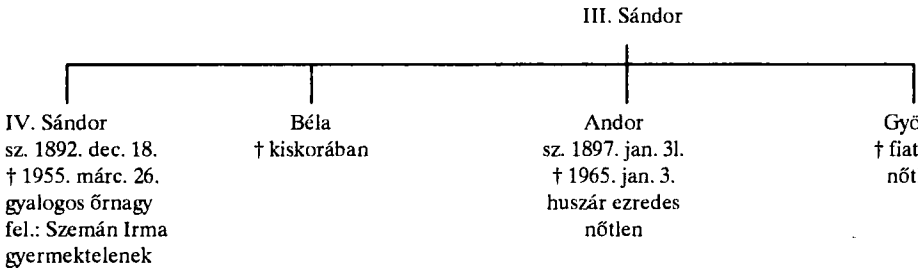
3. b/2 táblázat

3c. táblázat

(folytatás a következő oldalon)

A debreceni ág tagjainak az 1848 előtti rendi korszakban nem volt szüksége nemességigazolásra, egyrészt, mert mindig tudatában voltak nemesi voltuknak, másrészt mert Debrecen szab. kir. város polgárának mindig több joga és előnye volt a városban, mint a vidéki nemességnek. A rendiség megszűnése után azonban a minisztériumokban, a vármegyei hivatalokban és főleg a katonaságnál még mindig előnyt jelentett a nemesi származás az előmenetelnél. Ezért az 1910-es években, mikor a család négy fiatal tagja is a katonatiszti pályát választotta, I. Lajos még élő három fia: IV. Miklós, Gyula és III. Sándor Szabolcs vármegye hatósága előtt igazolta a család nemességét. Az erről szóló igazoló bizonyítványt Szabolcs vármegye alispánja 22388/917 K sz. alatt 1917. augusztus 21-én állította ki.[33]

Ezt követően aztán a következő generáció: II. Lajos, Nándor, V. Miklós, IV. Sándor és Endre ugyancsak megkapták Szabolcs vármegye alispánjától 24182/917 K sz. alatt 1917. szeptember 7-én a nemességigazolást.[34]

Végül nevezettek közül Várady-Szabó Lajos huszárszázados és Várady-Szabó Nándor huszár főhadnagy a m. kir. belügyminiszter előtt 11882/1921 K sz. alatt, Várady-Szabó Endre m. kir. hadnagy, Várady-Szabó Miklós dr. orvos és Várady-Szabó Sándor m. kir. főhadnagy pedig 28882/1921 K sz. alatt igazolták nemességüket. Egyúttal valamennyien engedélyt kaptak a Várady-Szabó kettős családi név használatára.[35]

Várady-Szabó Nándor őrnagy és dr. Várady-Szabó Miklós orvos I. világháborús érdemeikért a Horthy Miklós kormányzó által alapított Vitézi Rend tagjai lettek.

Fiaikat: Várady-Szabó Ádámot és Várady-Szabó I. Lászlót édesapáik jogán szintén vitézzé avatták.

A II. világháború, de még inkább az azt követő társadalmi és államberendezkedési változások a Várady-Szabó család debreceni ágát sem kímélték meg a szétszóródástól. Mint fentebb az egyes családtagoknál már jeleztem, ma (1999) Debrecenen kívül Budapesten, Sidneyben (Ausztrália) és Kanadában is élnek.

JEGYZETEK

[1] *Komáromy András*: A nagyváradi szabók céhszabályzata 1614-ből. Történelmi Tár 1901. évf. 127.

[2] Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei. 1547 és 1586 között. Hajdu-Bihar Megyei Levéltár (a továbbiakban: HBM) forrásközleményei.

[3] *Sándor Imre*: Címerlevelek. Kolozsvár, 1910. I. f. 3.

[4] *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. X. k. 39. Szabó másképVárady. Címerlevele kelt 1687. nov. 6.

[5] Jelenleg horogszegi Szilágyi Sándorné Várady-Szabó Veronika őrizetében Budapesten.

[6] Herpay Gábor Hajdú vm. főlevéltárosának gépelt fordítás-másolata a cikkíró birtokában.

[7] *Nagy Iván*: Magyarország családai. XII. k. 43.

[8] *Siebmacher, J.*: Grosses und allgemeines Wappenbuch. A del von Ungarn. München 1896. Text I–IV. Bd. 701. Várady aliter Szabó.

[9] Bihar megye Szentjobbon 1688. júli. 3-án tartott közgyűlésének kihirdetési és elfogadási jegyzőkönyvének hiteles közjegyzői másolata cikkíró birtokában.

[10] *Herpay Gábor*: Nemes családok Debrecenben. Debrecen, 1925. 78.

[11] *Nagybákay /Rickl/ Antal*: A Debreceni Kereskedő Társulat 240 esztendős múltja. Debrecen, 1938. 22.

[12] *Rácz István*: Debreceni vagyonleltárak 1717–1848. HBM levéltár forráskladványai 9. sz. 15–16.

[13] *Nagybákay Antal Zelmos*: Hogyan készültek a debreceni kereskedők életpályájukra. 1. sz. függelék. in Debreceni Déri Múzeum 1986. Évkönyve Debrecen, 1987. 215. (továbbiakban: Nagybákay Antal Zelmos i. m.).

[14] HBM. levéltár 1018 b. Polgári törvényszéki jegyzőkönyvek 1737.

[15] A szövegben és táblázatokban szereplő anyakönyvi adatok a debreceni református és állami anyakönyvekben találhatók. A XX. század közepétől családi közlések és gyászjelentések.

[16] A nemességigazolás 1753–54-ben lefolytatott inquisitionális jegyzőkönyve Szabolcs megye levéltárában a Fasc.I.N.30.1757.levt. jelzet alatt őrzött nemesi iratok között N.N. jelzés alatt található Nagy Lajos vm. főlevéltáros 1917. júni. 1-jei igazolása szerint.

[17] *Gerő József*: A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Bp., 1938. 385. 11882 és 28882/1921 illetve 26512/1938. sz. alatt.

[18] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. 196.

[19] *Nagybákay Antal*: Egy barokkori debreceni főbíró élete. Szeremley Sámuel a Nemes Kalmár Társaság tagja és családja. Debrecen, 1942. 58.

[20] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. Függelék. Ez tartalmazza I. Miklósén kívül fiának I. Sándornak, unokájának II. Miklósnak és dédunokájának I. Lajosnak is a Nemes Kalmár Társaságba való felvételét is.

[21] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m., mely valamennyi családtag beszegődtetési és felszabadítási időpontját tartalmazza a Debreceni Kalmár Társaság jegyzőkönyvei alapján.

[22] *Ifj. Rickl Antal*: A nemes Szabó, Debrecen legrégibb kereskedő családjának története. Debrecen, 1915. 5–6.

[23] E házasság egyik későbbi leszármazottja Medgyessy Ferenc a híres szobrászművész.

[24] HBM. levéltár 1018 c. Polgári perek 5-1813 és 539–1831.

[25] *Rickl Antal*: Várady- felsőkereskedelmi iskola értesítője 1926/27 évre. 23–26.

[26] *Mayer-Koncz*: A debreceni István gőzmalom története 1843–1896. Debrecen, 1898. 13–17.

[27] Várady-Szabó Lajosról és családjáról írta egyik dédunokája Szentmihályiné Szabó Mária kiváló kétkötetes regényét: Emberé a munka. Bp., 1935. és Istené az áldás. Bp. 1936., az első magyar kereskedőregényt., melyben a főhős a Várady nevet viseli.

[28] Kiszely szerk. Magyar városok fejlődése. I. Debrecen sz. kir. város. 178. és 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. 199.

[29] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. 199–200.

[30] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. 200.

[31] L. 13. jegyzet Nagybákay A. Z. i. m. 200.

[32] *Kató Péter*: Egy magyar polgár a XX. században. Dr.Várady-Szabó Miklós életpályája. TÁG. Ethosz Füzetek. 6. Debrecen, 1997.

[33] Szabolcs vármegye alispánjának bizonyítványa 22388/917 K. 1917. aug. 21-ről. Másolat a kétkoronás bélyeggel ellátott eredetiről. A szerző birtokában.

[34] Szabolcs vármegye alispánjának határozata 24182/917 K. 1917. szept. 7-ről. Eredetije a cikkíró birtokában.

[35] L. 17. sz. jegyzet Gerő i. m. id. h.

PÉCS SZABAD KIRÁLYI VÁROS ELSŐ POLGÁRLEVELE ÉS ANNAK TULAJDONOSA

Pécs város polgárai hosszas, több éven át folyó kitartó harcban érték el, hogy városuk a püspöki fennhatóság alól a szabad királyi városok sorába lépjen. Küzdelmük során hivatkoztak régi kiváltságukra is, amit azonban bizonyítani sohasem tudtak. Pedig még arra is „vetemedtek", hogy címeres pecsétet kreáljanak maguknak bizonyítékként az 1700-as években, és azt 1505-ös pecsétcímernek tüntessék fel.[1] Érdemes megemlíteni azonban, hogy a városnak valóban volt egy régi pecsétcímere már az 1445. évben, amit a Turul 1887. évi számában Wenzel Gusztáv cikkében be is mutat. Ez utóbbi a régi kiváltságot alátámaszthatná, igaz már jóval megkésve.[2] *(1. ábra)* A város polgárai, akik tulajdonképpen már 1701-től hadakoztak szabadságukért, 1774-ben magát az akkori pécsi püspököt, Klímó Györgyöt is meggyőzték igazukról, aki az év március 18-án kelt levelében, amit a Helytartótanácsnak írt, kinyilatkoztatta, hogy szívesen lemond a város földesúri jogairól, ha ezt a Szentszék is jóváhagyja. 1780. január 21-én Mária Terézia a pécsi polgárok kérelmére a várost a szabad királyi városi rangra emelte. Még ez év áprilisában meg is érkezett a királyi pátens az új címerrel[3] *(2. ábra),* ami a városnak a régen várt kiváltságot biztosította. A hónap második felében, 18–19-én le is zajlott az az ünnepségsorozat, ami Pécs történetében sokáig párját ritkító maradt, megünneplendő a várva várt szabadságot.

Nem sokkal a szabad királyi városok sorába lépés után, 1780. szeptember 15-én a város vezetése már ki is adta első polgárlevelét Sey Antal pécsi polgárnak, a pécsi káptalan inspectorának. Pécsett a Szabad Királyi városi rang elnyerése után a polgárok ünnepélyesen megerősítették esküjüket, és jelentős számban új polgárokat fogadtak maguk közé[4], akik között megtalálhatók voltak a vármegyei, kincstári, uradalmi tisztviselők, a városban, illetve a vármegyében lakó nemesek. Ezen új polgárokkal a város vezetése a polgártaksát minden esetben megfizettette[5], jövedelemhez jutva ezáltal.

1. ábra. Pécs város 1445-ös címeres pecsétje

2. ábra. Pécs város 1780-as címeres pecsétje

A városi tanács jegyzőkönyve szerint Sey Antal volt az első, aki felvétetett a város polgárai közé, és utána – ellentétben Móró Mária Anna megállapítá-

sával – hosszú ideig nem került sor a tanács előtt hasonló aktusra. Nála azonban szó sem esett a polgártaksa megfizetéséről. Feltételezhetjük, hogy talán a díszpolgárrá fogadás első csírájáról, kezdetéről lehet szó. Igaz erre való konkrét utalást ugyancsak nem tartalmaz a jegyzőkönyv.

A 18. században már olykor előfordult, hogy a polgárrá fogadás során a tanács valakit mentesítsen a polgártaksa megfizetése alól, de nem érdemként, hanem valamilyen konkrét munka elvégzéséért.[6] A mi esetünkben azonban erre való utalást nem találunk.

Móró Mária Anna Pécs első díszpolgárának Ferdinánd Müller de Müllegg, agens aulicus-t jelzi, ki „a Város iránti jóindulatáért és az érte tett szívességekért" 1791. március 29-én kapta a díszpolgári kitüntető címet Pécs Szabad Királyi Város Tanácsától.

Így a kérdés nyitott marad, hogy az első „hiteles" díszpolgár előtt 11 évvel Sey Antal miért is és milyen polgárlevelet kapott mindenféle ellenszolgáltatás nélkül.

Ki is volt Sey Antal? Honnan származott Pécsre, hová nyúlnak vissza gyökerei?

A polgárlevél, aminek eredetije ma is a kései leszármazók birtokában van[7], (1. melléklet) tanúsága szerint Sey Antal a Tolna megyei Pincehelyen született[8], és onnan költözött Pécsre. A család tulajdonképpen Vas megyéből származik, ahol már a 14. században mint nemesek említtetnek. A nemzetség eredetét és nevét Sé községről veszi.[9]

3. ábra. A Sye nemzetség 1418-as címere

1418-ban Zsigmond király Regensburgban kelt címeres levelében a Sye nemzetség testőrségében szolgáló tagjainak és azok leszármazottainak[10], régi nemességük megerősítése mellett, címert adományozott.[11] *(3. ábra).* A nemzetség tagjai közül többen a 15–17. században is fontos közhivatalokat töltöttek be. Így Sey László[12] Vas vármegye főispánja (1424–1436), Ambrus 1479-ben Rohoncon homo regius, Lóránt 1465-től Kanizsa várnagya, Lóránd 1458-ban Zala vármegye alispánja, Pál 1526-ban Torok vár várnagya, Kristóf (1540–1574) Báthory Boldizsár legátusa 1572-ben a pozsonyi országgyűlésen, és még ez évben, mint homo regius jár el egy ügyben. Gáspár Gyömörőn alispán 1580 táján, János (1570–1623) 1620-ban a zágrábi püspök prokurátora, Győr vármegye alispánja[13]. Másik János ugyancsak Győr vármegye alispánja 1625-ben. A nemzetség képviselői a Vas vármegyei nemesi összeírásokban utoljára 1554-ben[14] szerepelnek, Balogfán Syey Sebestyén, mint egytelkes.[15] Esterházy Miklós nádor 1627. augusztus 30-án kelt összeírása szerint a nagy-seei 10 egytelkes nemes közül még 3 viseli a Sei[16] nevet. A nemzetség valamikori birtokai alaposan megcsappantak, tagjai szétszéledtek a környező és távolabbi megyékbe[17]. A Séből elszármazók új lakhelyükről kezdték nevüket venni, amire több példa is akad.[18] Annak ellenére, hogy az összeírásokban nem szerepelnek, mégis éltek még a nemzetségből Sében és környékén, majd 150 évig, hiszen Sey Gábor az okmányok[19] tanúsága szerint megmaradt birtokrészeit 1661–1682 között adogatta el apránként falujában; a régi livrést I. Gábor unokája II. Gábor bontatta le 1720-ban, majd 1729-ben a Tolna megyei Döbröközbe, innen pedig 1740 körül Pincehelyre költözött. Csábítóak lehettek a török után elnéptelenedett tolnai területek betelepítésére hozott intézkedések és a telepeseknek tett ígéretek[20], mivel az ekkor betelepített németek mellett sok magyar is leköltözött a nyugati végekről e területre. I. Gábor fia, I. Ádám 1740-ben még Vas megyében igazolja nemességét. Az ő fiai közül II. Ádám nemesi bizonyságlevelét Vas megyében 1745. január 7-én, II. Gábor 1745. január 8-án, I. László 1749. április 26-án veszi ki. (A Vas vármegyéből elköltözők közül Dömötör alias Seé János[21] 1738-ban még eredeti okmánnyal igazolta nemességét[22].) Tolna vármegyében I. Gábor dédunokái III. Gábor, II. Ferenc, II. János, I. József és II. László 1753. június 25-én bizonyították nemességüket. II. Gábor erre Tolnában már nem kerített sort, bár kezében volt a Kamara által Pag. 368. számon 1764. január 30-án jóváhagyott 1745-ös bizonyságlevele.

A csábító ígéretek valószínűleg nem valósultak meg maradéktalanul, mert a Sey nemzetség valamennyi tagja, aki Tolnába települt, hamarosan Baranyában tűnt fel. II. Gábor ága nemességét már csak itt igazolta.

II. Gábor négy gyermeke közül az egyetlen fiú I. Antal, aki gyökeret vert Baranyában, és kiterjesztette a nemzetségnek ezen ágát.

Sey Antal születési helye a fellelt családi iratok és a már említett polgári oklevél szerint is Pincehely. Joggal feltételezve, hogy az oklevél kiállításához személyi adatait maga szolgáltatta, bizonyosak lehetünk benne, hogy pincehelyi születésűnek vallotta magát. A régi mezőváros plébániájának anyakönyveiben azonban nem szerepel. Anyakönyvezés 1712-től van Pincehelyen. Tekintetbe véve, hogy Sey Antal 1780-ban már komoly állást betöltő, érett és tanult férfiú volt, születési idejét 1744 előttire datáltuk, gondolva arra is, hogy első gyermeke 1763-ban született. Antal három leánytestvére közül Erzsébet 1720-ban, Rozália 1728-ban még Sében születtek, Ilona viszont már Döbröközben látott napvilágot 1739-ben. Döbröközben még 1753-ig a születettek között, 1768-ig a házasultak között szerepelnek Seyek, de ők Antal unokatestvérei. A születési helyre így nem derül fény. Megjegyzendő, hogy Pécs Város Tanácsának 1780. szeptember 15-i jegyzőkönyve, amelynek utolsó pontja regisztrálja a polgárrá fogadás tényét, Pincehelyet nem mint Sey Antal születési, hanem mint származási helyét tünteti fel.

Antalnak tanult embernek kellett lennie, mert 40 éves kora körül szemináriumi inspektor Pécsett, majd 1780. május 27-től illetménye változatlanul hagyása mellett a pécsi Káptalan vette át jószágkormányzónak.[23] Nagyra becsülhette a tudást, és a tanulást fontosnak tarthatta, mert gyermekei taníttatásáról messzemenően gondoskodott. Négy életben maradt fia közül három jogot végzett. A tanulás, a képzettség megszerzésének fontosságát olyannyira sikerült utódaiba is beleplántálnia, hogy leszármazói is rendre követték példáját.

Házasságot kétszer kötött, első felesége N. Elisabetha, akitől gyermekei:

László (1763–1815. október 25.) rácpetrei[24] jegyző, neje Vészits Erzsébet; János (1764–1802. február), neje Higschirn Theresia, akivel Mágocson kötött házasságot 1796. február 17-én. E két fiú születési helyét nem ismerjük.

Második felesége Bozsovits Christina volt, akitől Ferenc fia (1772–1835) a Veszprém megyei Dégen született. Ferenc első neje Henold Klára, második Heifer Magdolna volt. Vármegyei számvevő, majd mint Baranya vármegye táblabírája hunyt el. Zacariás kisgyermekként halt meg 1776 márciusában, már Pécsett. Antal (1776–1828) bicsérdi[25] bérlő, Anna (1777–1850) férjezett Hojtsy Istvánné, Borbála (1779–?) férje Nagythanyi Thanyi Mihály. Utóbbinak születési helyét ugyancsak nem ismerjük. Az utolsó három gyermek azonban mind Pécsett született, és a Belvárosi plébánián lettek megkeresztelve: Rozália Julianna 1780. április 10-én (férje Horváth ...), György 1781. november 2-án, másik Antal 1784. május 6-án. Az utolsó két fiú sorsáról nem sikerült adatokat találni, valószínűleg korán haltak meg.

Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy Sey Antal leszármazottai közül sokan jogot végeztek, és az idők során a vármegye és a város alkalmazásában állottak.

László fia, József (1790–1836) Baranya vármegye főbírája, ennek fia László (1824–1911) Baranya vármegye alispánja.

Ferenc gyermekei közül, Ferenc táblabíró, József (1805–1868) főszolgabíró Dárdán, majd 1847-től szintén táblabíró, Lajos (1809–1880) siklósi főszolgabíró, később Baranya vármegye tiszti alügyésze, és egy ideig megbízott alispán. Pécsett jelenleg már csak ez utóbbi ág leszármazói élnek.

Sey Antal Pincehelyről előbb Dégre költözött, majd 1776-tól már pécsi lakos. Tudjuk, hogy háza az akkori Virág utcában állott, a mai Kórház tértől a püspöki palotáig terjedő területen. Az épület már nem áll, a városfal kiszabadításakor lebontották. A Pécsi Káptalan Levéltárában őrzött Protocollumokban 1780-tól többször fordul elő a neve, először a már hivatkozott „áthelyezés"-kor[26], majd folyamatosan szinte minden évben, ahogy jelentéseit leadja, vagy feladatait megkapja.[27]

A Baranya megyei nemesi összeírásokban a családból Schey[28] Gábor mágocsi lakos szerepel elsőként 1754-ben, aki Antal első unokatestvére.[29]

Antal neve csak az 1792. évben a nemesi felkeléshez hozzájárulni tartozó nemesek és honorátiorok jegyzékében fordul elő[30]. Leszármazói már rendre felvétettek az 1813., 1832., 1845. és az 1847/48. évi nemesi lajstromokba,[31] részt vettek az 1809. évi nemesi felkelésben.[32] Ezekben azonban ő már nem szerepel. Valószínűleg nyugállományba menetele után bizonyította nemességét, 1808. július 25-én Szombathelyen és 1808. augusztus 10-én Pécsett 827. számon[33]. Ennek az aktusnak a szükségességét, addig míg aktívan dolgozott a klérus alkalmazásában, nem érezte. Az egyház legalább olyan védelmet nyújtott embereinek, mint a nemesi státus. Állásának feladása után azonban jónak látta, talán gyermekeire való tekintettel is, hogy nemességét, ha későn is, de igazolja. Hogy hol s mikor hunyt el, nem sikerült kideríteni,

mivel neve nem szerepel sem a pécsi, sem a környező falvak plébániáinak halotti anyakönyveiben. Halálának irodalomban[34] szereplő időpontja 1810. július 24., amit figyelemre méltóvá tesz egy, az ezen a napon kelt városi tanácsi jegyzőkönyvi kivonat, mely szerint 100 Ft-ot adományozott e napon a városnak, mégpedig 50 forintot a városi kórháznak, ötvenet pedig a szegényeknek. Kikötötte még azt is Simon tanácsos (consul) jelentése szerint, hogy a fenti összegeket az említett intézmények gondnokainak (curator) adják át, s az összegek átvételéről a protocollum megbízottja nyugtát adjon. (Az iratot Michael P. ordinarius notarius signálta.)

Sey Antal polgári oklevele előre nyomtatott okmány, amin neve, születési helye és betöltött állása került kézzel kitöltésre, valamint a dátum. Az oklevél írója Joanes Nepom. Raisz vice nótárius. Az okot, hogy miért kapta a polgárlevelet nem tudjuk. Ezt a városi tanács, az oklevél kiállításával azonos napon kelt latin nyelvű jegyzőkönyve sem tartalmazza, amelynek utolsó bejegyzése foglalkozik elég szűkszavúan Sey Antallal[35]. A kérdéses ülés résztvevői Wirth, Horváth, Szombathy, Pichler, Járányi, Filipovits, Hölbling és Buday szenátorok voltak. Mielőtt sor került volna előttük az ünnepélyes eskü letételére, a városatyák több ügyet is tárgyaltak, melynek szereplői Faicser Franciscus, Hölbling Georgius kuruzsló (Pharmacopola), Hoksáry Chatarina és Hölbling Franciscus szenátor voltak. A témák egyházi kinevezés, bor-, illetve húskimérés engedélyezése és pénzügyek megtárgyalása. Ezek után tett Sey Antal „testre szóló"[36] esküt, ami után a polgárok sorába felvétetett. Érdekes, hogy a várossá nyilvánítás óta ez az első alkalom, hogy valaki a Tekintetes Tanács előtt tett polgáreskü, és számára még ugyanezen a napon az oklevelet is kiállították. Érdemeiről, de még az eskü letételének okáról sem történik említés a tanács jegyzőkönyvében. Így az sem derül ki, hogy vajon a polgárrá válásért maga Sey Antal folyamodott-e a Tanácshoz, vagy egyéb körülmény hatására történt az esemény.

Megjegyzendő még, hogy sem a Tanács jegyzőkönyvében, sem a polgári oklevélen nem utalnak Sey Antal nemesi származására, ugyanakkor más, például Hölbling szenátor, esetében nem mulasztották el a nobilis jelző kiírását.

Sey Gábor

[1] A pecséten öt torony látszik utalva Pécs, Quinqueecclesiae, latin nevére. Ez a pecsét bizonyítottan hamisítvány.

[2] A pecsétcímert Wenzel találta meg a bécsi levéltárban, egy német nyelvű levélen, zöld viaszba nyomva, amit Pécs bírája és Tanácsa írt alá. Címerleírás: Kapubástya nyitott, felhúzott rostélyú kapuval, a bástya felett két keresztbe fordított kulcs. Körben felirat: QUINQE ECCLESIENSIS + S. CIVI...

[3] Az 1780-as címer leírása: „A pecsét pajzsa pedig kék színű, melynek zöld alsó részéből három hegycsúcs emelkedik ki. Ezek egymástól elkülönülnek. A középső, mely a város fölé fekszik a Mecseknek nevezett hegyet ábrázolja, és egyszerű arany koronával van ékesítve. Ennek tövénél a nevére való utalással látható ugyanaz a szabad és királyi város, melyet fal vesz körül, négy sarkánál ugyanannyi tárt kapu, csúcsos tornyocskákkal, vörös tetőzettel. Feltűnő, az ötödik, a középen lévő Székesegyház tornyának arannyal és szabályos rendben elhelyezett ablakainak rajzával díszített építménye. Jobb oldalról az Aranyhegy nevezetű, bal oldalról a másik hegy, a Tettye látszik, melynek tövéből ugyanazon nevezetű folyócska csörgedezik, zöld réten át. A bal oldali csúcsos tornyocska vidékéről aranyozott szalag vezet, mely hidat jelez. A felső részen egyik oldalról arany hatágú csillag, a másik oldalon ezüst színű felkelő hold tündököl. A pajzs homlokrészén felül van elhelyezve, nemesebb színnel festve a mi különleges kegyelmünkből a legfenségesebb császárnak, a mi legdrágább fiunknak és a mi saját kezdőbetűink I.[osephus] H.M.[ária] T.[heresia] olvashatók. Az egész pajzsot egyszerű arany korona fedi, kétoldalt oszlopok szerepét betöltő alakok állnak egymással szemben. Innét a hűség, arany mellvértben, kék tógában, hátul lebegő skarlát színű uszályban öltözötten. Lábainál homályos foltokkal tarkázott fehér kutya hever, melynek nyakát piros örv veszi körül. Amonnét az ipar, hosszú fehér ruhában öltözötten, mely felett a másik, a rövidebb mínium színű. Zöldes uszály a bal vállán átvetve. Baljában kapát tart, lábainál aranyozott méhkas helyezkedik el, felül négy méhecske röpköd. Két oldalról egymással szemben az alakok a pajzsot tartják. Magának a címernek a karimáján ez a felirat olvasható: SIGILLUM LIBERAE REGIAEQUE CIVITATIS QUINQUE ECCLESIENSIS, amint hogy mindezek a mi jelen jóságos oklevelünknek kezdetén, vagyis a címlapján, a képíró kiművelt kezével és művészetével sajátos színeivel megfestve, világosan a szemlélők tekintete elé állítva láthatók."

[4] *Móró Mária Anna*: Pécs díszpolgárai (1791–1947). *Baranya történelmi és honismereti folyóirat.* 3. évf. 1990/1. (a továbbiakban: Móró i. m.) 85.

[5] Uo.

[6] Uo.

[7] Sey-Pacor Zoltán volt vezérkari alezredes birtokában volt haláláig, jelenleg fia Sey-Pacor Ferenc őrzi.

[8] Vö.: *Andretzky József*: Baranyavármegye nemesei. Pécs, 1909. (továbbiakban: Andretzky 1909.).

[9] Eredeti írásmódja a község és a nemzetség nevének is Sye. Vas megyében az 'ye' ('ie') hang nyújtott 'e'-t jelöl, amit a későbbiekben írtak át előbb 'ee'-re, majd 'é'-re. A falu nevét az átírás ellenére ma is 'Sie'-nek ejtik Ikói és a környékbeliek. In: Magyar Nyelv XL. évf. 78.

[10] János fia Mihálynak és Bertalan fia Jánosnak, mint fő címerszerzőknek, valamint Lóránd fiainak Briciusnak, Domonkosnak, Györgynek, Miklós fia Miklósnak és János fia Briciusnak.

[11] Címerleírás: Balra dőlt kék pajzs-udvar alján balra dőlő háromágú korona, ennek középső ágán a markolattal egy kétélű egyenes kard akként fekszik, hogy hegye a címerpajzs felső bal sarkának, s a markolat gombos vége a korona jobb szélső ágának irányát veszi föl. A pajzs felső jobb sarkán balra hajló zárt sisak, fölötte jobbról oldalvást a takaró egy része s ezen egy kissé jobbra hajolva ismét egy háromágú korona; a korona középső ágán a markolat gombjával egy kétélű egyenes kard fekszik, az alsóval hasonló irányban, s mindkét oldaláról vércseppek hullanak alá. Takaró jobbról is, balról is arany–kék. Eredeti címeres levél Szombathelyen, a Vas Megyei Levéltárban található DL. 114. számon.

[12] Petheö de Sye vö.: *Balogh Gyula*: Vasvármegye nemesei. Szombathely, 1894. 114.

[13] MOL Dl. 7616.

[14] *Baán Kálmán*: Vas vármegye 1554. évi nemesi összeírása. (Klny. a *Magyar Családtörténeti Szemle* 1940. V–X. számából.)

[15] Ld. a későbbi összeírásokat: *Schneider Miklós*: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.; *Schneider Miklós*: Vas vármegye 1717. évi nemesség vizsgálata. Szombathely, 1939.; *Schneider Miklós*: Vas vármegye nemesi összeírásai 1781/82., 1845. I–V. Szombathely, 1941–42., amelyekben már nincs Sey adat.

[16] A név a hivatkozott dokumentumban 'i'-vel íratott.

[17] Győr, Sopron és Zala vármegyék.

[18] Pl.: a Seregélyesre költözők Sye de Seregéles, vagy a Dömötöribe költözők egyszerűen csak Dömötörnek írták magukat.

[19] Magyar Országos Levéltár Filmdob./Pag. (okm.sz) 1854. 1./2.v., 3.r., (4.) – 50v., 51.r.v. v. (58.) – 142.v., 43.r., (9.) – 237.v., 238.r.v. (35., 36.) – 305 v., 306. r., (15.) 4983./247., (14.) 4984./102.

[20] A birtokaikat vesztett telepeseket 1712-ben hívta a nyugati megyékből Tolnába gr. Esterházy Pál nádor, betelepítő biztosain keresztül. Az egyik betelepítő biztos, Cserrénfai János nem más mint Sey Rozáliának (Sey Antal nővérének) a férje.

[21] A Szatmár megyei Vitkára költözött.

[22] A címeres levél ekkortól kerülhetett a Vas vármegyei levéltárba.

[23] Pécsi Káptalani Levéltár. Jegyzőkönyvek 1778–1880. 188.4. 1780. május. 27. „4. A. Officium. Inspectoris Bonorum Capitolium resolutus est. Antonius Sey Materi... s Provisor Bonum seminarii cum eodem salaris ae deputato quod habni prior Inspector."

[24] Baranya vármegye.

[25] Baranya vármegye.

[26] Pécsi Káptalani Levéltár Protoc. V. ab. anno 1778–1880.

[27] Pécsi Káptalani Levéltár Protoc. VII. ab. anno 1783–1784 7 alkalommal szerepel, Protoc. IX. ab. anno 1788–1789 4 alkalommal szerepel, Protoc. XI. ab. anno 1792–1795 2 alkalommal, Protoc. XVI. ab. anno 1814–1816 1 alkalommal, Protoc. XXII. ab. anno 1840–1849 1 alkalommal szerepel. Ez utóbbi téves bejegyzés, a tartalomba utólag lett bejegyezve.

[28] A nevet a németajkú környezetben írták 'sch'-val, csak úgy mint a Kőszegről Bécsbe származó Birodalmi bárói ág esetében is.

[29] Andretzky 1909. 124.

[30] Uo. 119.

[31] Uo. 137–138.

[32] Uo. 120.

[33] Baranya Megyei Levéltár Baranya vármegye 1808-as jegyzőkönyve 581.: „Nemes Sey Antalnak Tettes Nemes Pécsi Káptalannak nyugalomba térvén inspectorának Nemességét bizonyítandó levele....melyben foglaltatva elkövetkező: ..." Továbbiakban a már hivatkozott, a Kamara által jóváhagyott 1764. január 30-i Pag. 368. sz. bizonyságlevél latin nyelvű szövege.

[34] *Nagy Iván*: Magyarország családai X. Pest, 1863. 169.

[35] 145–147./ 285. sz.

[35] Baranya Megyei Levéltár Pécs város L. Corpusra, értsd feszületre.

NOS N. N. JUDEX, CONSUL, ET SENATUS LIBERÆ, REGIÆQUE CIVITATIS QUINQUE-ECCLESIENSIS MEMORIÆ COMMENDAMUS TENORE PRÆSENTIUM SIGNIFICANTES, QUIBUS EXPEDIT, UNIVERSIS; QUOD ANNO, DIE, MENSEVE INFRANOTATIS,

P. Dnus Antonius Sey ex Homitzau Tolnensi, Signiferr Oppidi Tzechely Oriundus, et Vexillali Regatus Quinq-Ecclesienses Engagear

Nostram personaliter Veniens in præsentiam, Homagio, & Regia Commissione mediante præscripto fidelitatis, Competentis item honoris, & legalis partionis juramento prævie depesito, cum Consvetæ Taxæ persolutione in Cætum, & Numerum Verorum, ac indubitatorum Liberæ, Regiæque Civitatis istius Quinque-Ecclesiensis homagiatorum Civium receptus, & incorporatus, omniumque illarum Libertatum, Jurium, Immunitatum, Privilegiorum, Beneficiorum, Utilitatum, & Emolumentorum; quibus Cæteri homagiati Cives conformiter Legibus Regni, ac etiam Statutis Civitatis istius, nec non modalitate in aliis quoque Inclyti Regni HUNGARIÆ Liberis, & Regiis Civitatibus Communiter recepta utuntur, gaudent, & fruuntur, gaudèreque, & frui possunt; particeps redditus sit, pleno Jure, & reali cum Effectu: Harum nostrarum vigore, & Testimonio Literarum mediante. Datum ex Consessu nostri Senatorio Quinque-Ecclesiis die *15ta* Mensis *Septembr.* Anno *1780.* Celebrato.

Extradat: per *Joannem Nep. Rais* præfatæ Liberæ, Regiæque Civitatis Quinque-Ecclesiensis juratum *Vice* Notarium.

ADALÉKOK A KOSSUTH-CÍMER EREDETÉHEZ

Az úgynevezett Kossuth-címer már kétszer is volt államcímer: 1849-ben és mintegy száz évvel később, 1946–49-ben. Ezen túl Károlyi Mihály 1918. november 28-án miniszterelnöki rendeletben írta elő a korona nélküli kiscímer használatát, Nagy Imre miniszterelnök pedig 1956. október 28-án rádióbeszédben jelentette be, hogy a kormány javaslatot tesz az országgyűlés elé, hogy az ország címere ismét a Kossuth-címer legyen. E címer kialakulása és ábrázolása legjobban talán fémpénzeinken követhető nyomon.

A pajzs feletti korona nélküli kiscímer alkalmazása gyakran előfordul 17. századi pénzeinken is. Az első ismert ábrázolást, ahol a hármas halmon még nincs korona, így írta le Ivánfi Ede: „Nagy Lajosnak 425. sz. pénze örökké emlékezetessé maradand azért, mivel ebben először szövetkezik ugyanazon pajzsban a négy folyóval a Kettős kereszt, mi tehát halála előtti időből való, vagy is az 1382-ik év előtti."[1] E pénzérme elő- és hátlapja látható Bárczay Oszkár A heraldika kézikönyve (1897) című műve 373. oldalán a 694-es ábrán. A pénzérme egyik oldalán sincs körirat, helyén virágdíszek vannak. Unger Emil Éremhatározójában[2] ez a pénz nem szerepel.

II. Mátyás (1608–1619) ¼ aranyforintján (832)[3], garasán (862), dénárjain (870–875) és obulusán (878) szerepel először a koronás hármas halomból kiemelkedő kettős kereszt, hasonlóan a Kossuth-címerhez. E pénzek egy részét II. Ferdinánd (1619–1637) és III. Ferdinánd (1637–1657) uralkodása alatt is verték, 1614-től 1638-ig. E két utóbbi uralkodó által kibocsátott további pénzeken gyakran, valamint I. Lipót (1657–1705) dénárjain (1111, 1112) is előfordul e címerábrázolás. Érdekes megjegyezni, hogy II. Rákóczi Ferenc (1703–1711) pénzein a magyar címerpajzs minden esetben pajzs fölötti nyitott vagy zárt koronával van ábrázolva. Ugyanez vonatkozik a szabadságharc (1848–1849. április) alatt kibocsátott fémpénzeinkre is, zárt koronával.

A pajzs feletti korona nélküli kiscímer republikánus szellemű tudatos használatáról azonban azt hiszem, jelenlegi ismereteink szerint csak a 19. századtól beszélhetünk. Bertényi Iván 1983-ban így ír erről: „A magyar közép-, illetve nagycímer problematikája fontos része maradt a Habsburg-birodalom más részeihez és az uralkodóházhoz való viszonyukat szabályozó »közjogi kérdéseknek« 1848–1849-ben, majd a kiegyezést követő évtizedekben a monarchia felbomlásáig. Nagyon tanulságos, hogy 1848-ban éppen a Kossuth Lajos vezette Pénzügyminisztériumban alkották meg a magyar középcímernek azt a változatát, amely kizárólag az akkor ténylegesen Magyarországhoz tartozó területeket szimbolizálta. Ez a magyar kiscímeren kívül az unióval akkor visszacsatolt Erdélyt, valamint a régi kapcsolt részek közül Horvátország, Szlavónia és Dalmácia jelvényeit tartalmazta.

Kossuth neve azonban másutt is feltűnik államcímerünk történetében: róla nevezték el hazánk korona nélküli kiscímerét. Érdekes, hogy a magyar republikánusok ezt a címert már 1848 decemberében, V. Ferdinánd (1835–1848) lemondatása és Ferenc Józsefnek (1848–1916) a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül történt uralomra lépése után használni kezdték a Március Tizenötödike című újság hasábjain. A korona levételével hangsúlyozni kívánták, hogy Ferenc Józsefet nem ismerik el, és hogy szakítottak a királysággal. Példájukat egyre többen követték, s a korona nélküli kiscímert már tág körben alkalmazták 1849 tavaszán, amikor a kormányzó-elnök a Függetlenségi Nyilatkozatot követően utasítást adott ki az »új helyzetnek megfelelő«, »a magyar álladalom pecsétje« körirattal való használatára. S mégis, már a reformkor előtt Kossuth Lajosé e címer!

Kumorovitz L. Bernátnak sikerült megtalálnia a tintarajzát, mely negyed századdal korábban keletkezett, és Kossuth Lajos 1823-ban kelt ügyvédi oklevelén látható. Sajnos nem lehet tudni, milyen megfontolások alapján kerülhetett ez a köztársasági jellegű kiscímer az ügyvédi oklevél kacskaringós kezdőbetűjébe. A kor kancelláriai gyakorlata szerint az oklevél díszítésébe az oklevélnyerő is beleszólhatott (ha ezért anyagi áldozatot vállalt). Így tehát nincs kizárva, hogy Kossuth maga kérte ezt a sajátos díszítést a király nevében kelt oklevélbe. (Ez esetben esetleg a 21 éves ügyvéd, a későbbi kormányzó-elnök republikánus érzelmeiről tanúskodik.) Persze az is feltételezhető, hogy a rajz az oklevél díszítőjének egyéni szüleménye." [4]

Laszlovszky József így fogalmaz: „...először az ő (Kossuth Lajos) ügyvédi oklevelén bukkan fel 1823-ban a korona nélküli kiscímer." [5]

Az idézetekben szereplő, az ügyvédi oklevélen bemutatott[6] korona nélküli kiscímer feltételezett eredetéhez van néhány kiegészítő megjegyzésem. A 19. századból öt ügyvédi oklevelet őrzök: 1803-ból, 1830-ból kettőt és 1877-ből, valamint 1843-ból egy váltó ügyvédit.[7] Az 1877-es már a magyar koronás kiscímerrel előnyomott formanyomtatványnak kézzel írott kitöltésével készült. Az 1803. évi halványan elővonalazott papírra fekete tintával, kézzel írott szövegű. Az első három szó karikírozott, vastagon írt betűkkel készült, de díszítés és címerrajz nincs rajta. A két 1830-ban kiállított ügyvédi oklevél azonban teljesen hasonló a Kossuth Lajosnak kiállítottal, a kezdőbetűn ugyanolyan korona nélküli kiscímerrel (1–2. sz. ábra) van díszítve. A felső két sor nyomódúccal készült, melynek nyoma jól látható az oklevélen. A jobb felső sarokban a metsző nevére utaló apró betűs szöveg: „sculps: Gabr. Pap". A további szöveg fekete tintával készült a halványan elővonalazott papírra. Érdekes, hogy mindhárom I. Ferenc király alatt Pesten kibocsátott oklevél papírjának minősége és vízjele azonos. Az első Nos szó N betűjének felső kanyarulatát apró díszítés szakítja meg, benne sc betűjelekkel. A két szövegrész és a korona nélküli kiscímer teljes hasonlóságából megállapítható, hogy mindkét 1830-ban kibocsátott oklevél azonos nyomódúcról készült. Valószínűsíthető, hogy ezzel készült Kossuth Lajos ügyvédi oklevele is, de minden bizonnyal ezzel készült Beődi Balogh Lászlónak a Vas Megyei Levéltárban őrzött, szintén 1830-ban keltezett ügyvédi oklevele is.[8]

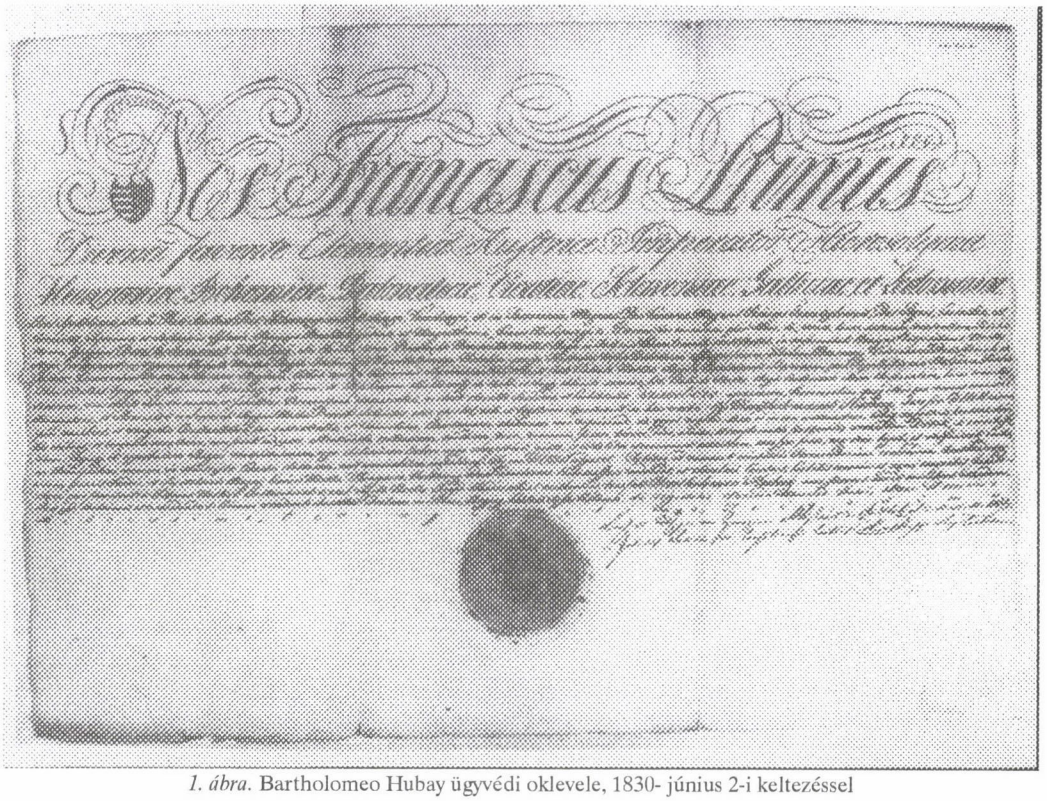
Előzőek alapján feltételezem, hogy abban az időszakban, tehát legalább 1823 és 1830 között e nyomódúc felhasználásával a pesti magyar királyi egyetem egységesen ezt a megjelenési formát alkalmazta az általa kibocsátott ügyvédi okleveleken. Az állami és családi levéltárakban még számos ügyvédi oklevél lehet ebből az időszakból, ami ezt a feltételezést igazolhatná. Nem tartom valószínűnek, hogy pont a Kossuth Lajos részére kibocsátott oklevélnél alkalmazták e dúcnyomatot először, de ez is lehetséges. Tény azonban, mint ahogyan az előzőekben erre már utaltam: a szabadságharc idején, tehát Kossuth pénzügyminisztersége alatt is, az 1848/49-ben kibocsátott fémpénzeinken a magyar kiscímer a koronával van ábrázolva, míg az 1 Ft-tól 100 Ft-ig kibocsátott papírpénzeken a Berténvi Iván által is említett koronás középcímer-változat van. Az 1849. július 1-jén kibocsátott 10 forintos bankjegyen azonban már korona nélkül van a középcímer ábrázolva.

Valószínűsíthető az is, hogy a mindenkori magyar királyi egyetem – és a többi egyetem is – az általuk kiállított oklevelek megjelenési formáját – időszakról időszakra változóan – szabályozták. Erre okot adhatott az uralkodó személyének, vagy rangjának – mint I. Ferenc esetében is – a változása. E szabályozásnak valószínűleg írásos nyoma is lehet az egyetem levéltári anyagát őrző levéltárban. Valószínűleg az említett nyomódúc megrendelésének is van levéltári nyoma.

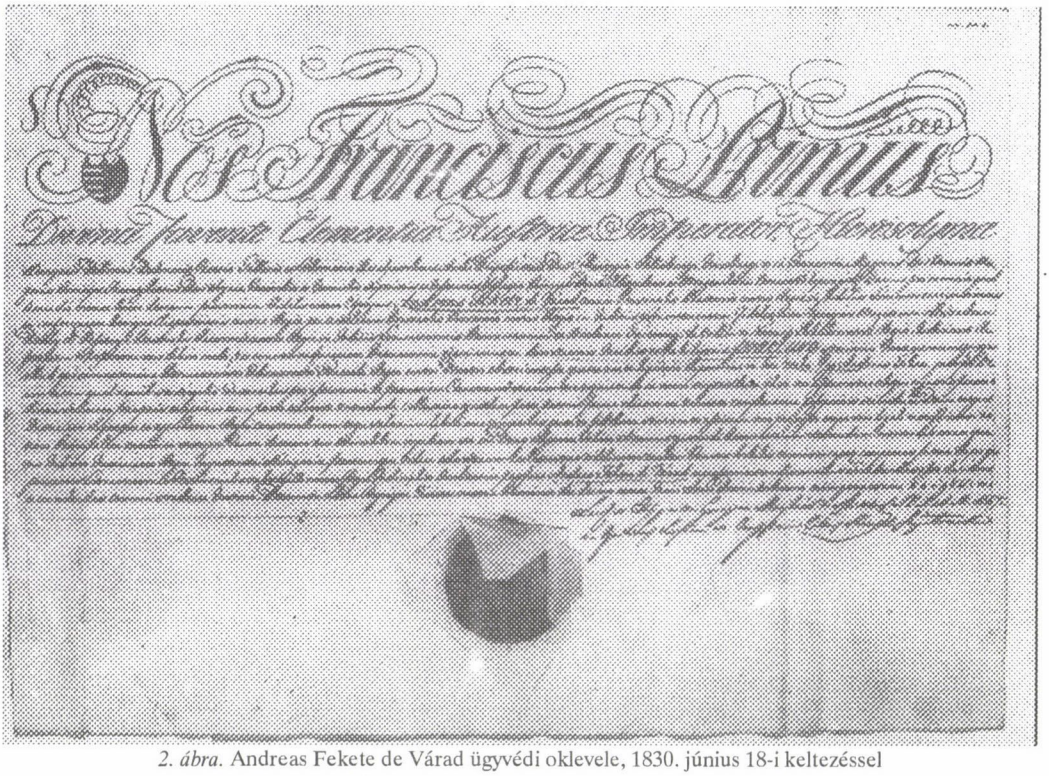
Véleményem az, hogy a 19. század első évtizedeiben előforduló korona nélküli kiscímer már a reformkor szellemének előhírnöke. Azt sem tartom véletlennek, hogy a reformkor hajnalán éppen a pesti királyi egyetem hivatalos okmányán jelenik meg e címer.

A Szacsvay Sándor által 1787-ben Bécsben megindított Magyar Kurir címlapján a korona nélküli kiscímer látható a bal oldalon, azonban középen ott van a korona.[9] Az akkori erős cenzúra miatt politikai tartalma még nem lehetett e lapnak. Néhány évtizeddel később azonban az igazi magyar hírlapírás megalapítója, a szabadabb szellem képviselője, Kossuth Lajos az, aki 1830-ban megindítja az Országgyűlési Tudósításokat és 1841-től az első mai értelemben vett újságot, a Pesti Hírlapot szerkeszti.

Az Új magyar címertanban Berténvi Iván visszatér Kossuth ügyvédi oklevelére: „...elerőtlenedik az a – témával foglalkozó szakirodalomból 1983-ban írt Kis magyar címertanunkba is bekerült, s ott esetlegesként elfogadott – feltételezés is, amely szerint e címer a 21 éves ügyvéd, a későbbi kormányzó-elnök ifjúkori republikánus érzelmeiről tanúskodhatna".[10]

1. ábra. Bartholomeo Hubay ügyvédi oklevele, 1830- június 2-i keltezéssel

2. ábra. Andreas Fekete de Várad ügyvédi oklevele, 1830. június 18-i keltezéssel

Mai tudásunk szerint, mint ahogyan azt a fent idézett mű is tartalmazza, az a bizonyos, hogy a magyar republikánus körök tudatosan e címerváltozatot 1848 decemberében a Március Tizenötödike című újságon kezdték használni. A Nemzeti Színház színlapja 1848. december 9-től jelent meg a korona nélküli kiscímerrel.[11] Hivatalos államcímerként való bevezetésére először csak 1849. április 14-től került sor, amikor Kossuth Lajos a Függetlenségi Nyilatkozatot követően utasítást adott a korona nélküli nagy-, közép- és kiscímernek a „magyar álladalom pecsétje" körirattal való használatára. Kumorovitz L. Bernát így ír ennek előzményeiről: „1848 tavasza óta a magyar republikánusok száma egyre gyarapszik. Lapjuk, a Március Tizenötödike ... Kossuth-tal szemben is sürgeti a koronától való elszakadást ... 1849 márciusában már oda fejlődnek a dolgok, hogy a kormány és az országgyűlés is republikánus."[12] Kossuth Lajosnak azonban, mint a kormány elnökének, döntő szerepe volt a trónfosztás kimondásában és a pajzs feletti korona nélküli új címerek használatának bevezetésében. Az a tény, hogy ezek közül Kossuth csak az új kiscímernek lett névadója, egyrészt Trianon sajnálatos következménye, másrészt ez a magyar nemzet – és nem a társországok népei – szívében máig is élő Kossuth-szimpátia eredménye. Szép példája ennek a 19. század második és a 20. század első felében készült számtalan népi tányér „Éljen Kossuth Lajos" feliratal, vagy a pajzs feletti korona nélküli kiscímer ábrázolásával. A „Kossuth-címer" elnevezés általános elterjedésében valószínűleg az 1946-ban és az 1947-ben kibocsátott 5 forintosnak is szerepe lehetett,[13] melynek előlapján a „Kossuth-címer", hátlapján Kossuth arcképe látható. Megjegyzendő, hogy a próbaveret címerrajz nélkül készült.[14]

Ma már nehezen bizonyítható, hogy a 19. század első évtizedeiben előforduló korona nélküli kiscímer rajzolói vagy megrendelői republikánus tudattal cselekedtek-e. Mégis érdekes kutatási terület lehetne, hogy más egyetemek bocsátottak-e ki hasonló díszítésű oklevelet, vagy használták-e ezt a nyomódúcot, amely e korona nélküli kiscímer ábrázolásával az „I. Ferenc Ausztria császára" szövegrészt tartalmazza, és alul a hivatalos viaszpecséttel van ellátva, továbbá mely időszakra határolható be ezen oklevelek kibocsátása, és volt-e erre vonatkozó szabályozás az egyetemeken. Az arra hivatott kutatók szép feladata lehetne mindezek feltárása és a „Kossuth-címer" elnevezés eredetének, meghonosodásának kutatása.

Somogyi Gábor

JEGYZETEK

[1] *Iványi (Jancsik) Ede*: A Magyar Birodalom vagy Magyarország s részeinek címerei. Pest, 1869. 84.

[2] *Unger Emil*: Magyar éremhatározó. Bp., 1980. (továbbiakban: Unger i. m.)

[3] A pénznemek után zárójelben szereplő számok *Unger Emil* Magyar éremhatározójában (1980) alkalmazott azonosító számok.

[4] *Bertényi Iván*: Kis magyar címertan. Bp., 1983. (továbbiakban: Bertényi i. m.) 82–83.

[5] *Laszlovszky József*: A magyar címer története. Bp., 1990. 34.

[6] Bertényi Iván i. m. 69. ábra.

[7] 1803-ból hubói Hubay Pál ügyvédi oklevele, 1830-ból hubói Hubay Bertalan ügyvédi oklevele, 1830-ból váradi Fekete András ügyvédi oklevele, 1843-ból váradi Fekete József váltóügyvédi oklevele, 1877-ből apagyi Evva Ernő ügyvédi oklevele.

[8] *Bertényi Iván*: Az ún. Kossuth-címer 1848/49-ben. *Századok* 1999. évi 2. sz.

[9] ld. *Benedek Marcell*: Irodalmi Lexikon. Bp., 1927. 490.

[10] *Bertényi Iván*: Új magyar címertan. Bp., 1993., 1998[2].

[11] *Spira György*: Az úgynevezett Kossuth címerről. *Levéltári Közlemények*, 1994. 89-105.

[12] *Kumorovitz L. Bernát*: Nemzeti jelvényeink 1848/1849-ben. *Turul*, 61–64. sz. 1947–1950.

[13] *Huszár Lajos*: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Bp.,–München, 1979. 2315-2316.; Unger i. m. 1195–1196.

[14] Uo. 2391-2392.; Unger i. m. P 96–99.

CÍMEREK AZ EGYHÁZBAN

Az egyházi címerek eredete és rövid története Magyarországon

A címerek az írásbeliség elterjedése után kerültek az egyházba is. Szükségessé vált ugyanis, hogy a hivatalos iratokat hitelesítsék. Ez pecsételéssel történt. A kezdeti pecsétek körirat formájában mutatták az aláíró vagy a tulajdonos nevét, közepén pedig valamilyen, lehetőleg erre utaló képet ábrázoltak. A római katolikus egyházban 1166-ban III. Sándor pápa rendelte el először, hogy mindazon ügyeket, melyekkel a Szentszékhez fordulnak, írásba kell foglalni. Hamarosan követte a további rendelkezés, hogy a magas rangú főpapoknak bizonyos iratokat azonosítható jelképpel ellátott pecséttel kell hitelesíteniük. Az előírásoknak a magyar főpapok is eleget tettek, és elkészíttették pecsétjeiket.

A pecsételéssel történő hitelesítést nem akkor találták ki. A szokás ősidőkre vezethető vissza. Jeremiás próféta írja a Biblia ószövetségi részében, Kr. e. 600 esztendővel: „...aztán fogtam az adás-vételi szerződést, azt is amelyik annak rendje-módja szerint le volt pecsételve...". Arra vonatkozóan, hogy az említett pecséten volt-e valamilyen azonosító jelkép, a próféta teljes bizonytalanságban hagyta az utókort.

A főpásztorok pecsétjei az első időkben ún. mandorla formájúak voltak. Ez egy ellipszishez hasonlít, amelyet függőleges helyzetben nyomtak az írás alá. Közepén valamelyik jeles szent, vagy szentek csoportja, a pecsétkép alján pedig egy térdelve imádkozó főpap látható, aki a pecsét tulajdonosára utal. A legrégebbi egyházi pecsét, amely hazánkban fennmaradt, az 1208. évből, Róbert veszprémi püspöktől származik.Báthori András váradi püspök 1338-ból származó pecsétjén Szent László királyt ábrázolta, erre utal a szent kezében tartott csatabárd. Szent László alapította ugyanis a váradi püspökséget, és napjainkban is ő a védőszentje.

A korabeli pecsétanyagnak használt lágy viaszokban az apróbb betűk könnyen elmosódtak, töredeztek, és így hamar olvashatatlanná váltak. Ezért és az általános írástudatlanság miatt volt szükség a jól azonosítható jelképre is. A világi méltóságok erre a célra természetszerűleg azokat a jelképeket használták, amelyeket esetleg már elődeik is viseltek hadi felszerelésükön. Ezt a gyakorlatot kezdték követni a főpapok is. Czudar Imre egri püspök egyik 1378-ból származó mandorla pecsétjén már megjelent a családi jelkép, az öv-kapocs. Ugyanezt találjuk a Pannonhalmi Főapátság templomában eltemetett Czudar László egykori főapát 1372-ből származó márvány sírkövén. Végül a családi jelkép fokozatosan bevonul a főpapok hivatalos címereinek pajzsbeli képébe, amelyet a szokásjog Európa-szerte szentesített, és csak 1969-ben szüntette meg VI. Pál pápa rendelkezése. Mindszenty bíboros volt az utolsó magyar főpásztor, aki esztergomi érseki címerpajzsát középen hasította, a bal mezejébe a családi jelképet helyezte, amelyet Péhm Mátyás ősapja kapott 1714-ben III. Károlytól, míg a jobb mezőben Árpádházi Szent Margitot jelenítette meg.

Azok a főpapok, akiknek nem volt saját vagy öröklött családi jelvényük, az egyházi életből, a Szentírásból vagy a nevezetesebb szentek köréből választották pajzsbeli képüket. Itt általában azt a lelkiséget is kifejezésre akarták juttatni, aminek szellemében a rájuk bízott magas joghatóságot kívánták gyakorolni.

Az írásbeliség terjedésével szükségessé vált, hogy a magánjogi iratokat hitelesítsék, hiteles másolatokat készítsenek. Ilyen feladatot a hiteles helyek láttak el, amelyek egyszersmind vállalták magániratok őrzését és az őrizetükre bízott iratokról hiteles másolat ki-

adását. A magyar királyság területén kezdetben hiteles helyek voltak az érsekek, püspökök hivatalai, valamint a vármegyei közigazgatások központjai. Itt másolatot készítettek a kívánt okiratról, melyeket saját levéltárukban helyeztek el, és ellátták az iratot ún. közhitelű vagy latin szóval autentikus pecséttel. E helyek száma azonban igen kevésnek bizonyult, ezért a szerzetesrendeket is bekapcsolták az adminisztrációs munkába, és hiteles helyekké tették azokat a rendházakat, ahol rendszeres időközönként tartották közgyűléseiket, rendi káptalanaikat. Így ezeknek a rendeknek is kellett címert alkotni autentikus pecsétjeikre. Így alakultak ki a szerzetesrendek címerei. Ezek pajzsbeli képe rendszerint a rend alapítójának életéből vett eseményt jelenít meg, de gyakori a vallás más területéről vett szimbólum is. Így alakultak ki azután a rendek központi címerei, az egyes nyelvterületeken működő provinciák, majd az apátságok, rendházak címerei és végül az apátok és házfőnökök (priorok, prépostok) személyes címerei is.

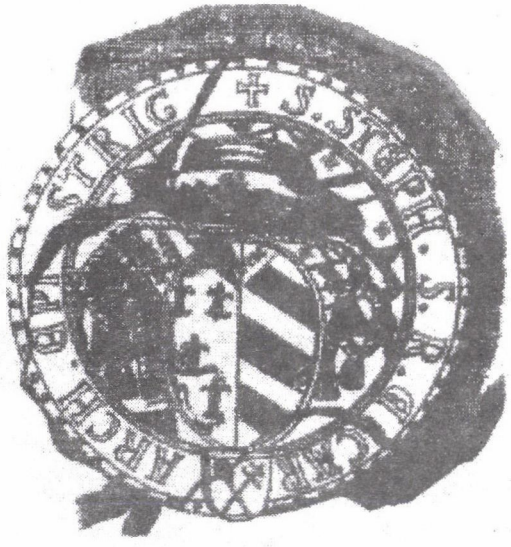
Az egyházi címerek jogilag annyiban különböztek a világi címerektől, hogy nem voltak örökölhetőek. Az eltérés kiküszöbölésére a 18. század második felében Franciaországban történt kísérlet. Itt megpróbálták törvényessé tenni, hogy a főpásztor halála után valamelyik hozzá közel álló férfirokon – testvér, unokaöcs – örökölhesse a címert. A kezdeményezés azonban nem terjedt el, nem törvényesítették.

A másik különbözőség, amiben az egyházi címerek eltértek a világiaktól, a címerek külső díszei voltak. A világi címerek külső díszei ugyanis mind a korabeli hadviselésből származtak, illetve onnan eredtek. Az egyház viszont nemcsak a fegyverviselést tiltotta tagjainak, hanem még az ezekre utaló jelképek használatát is. Meg kell említenünk, hogy a középkor magyar főpapjai nem sokat törődtek a fegyverviselés tilalmával, a középkorban sokszor kardot kötöttek, úgy álltak bandériumaik élére, s vezették katonáikat a csatatérre. Ebből az időből kiemelkedik Tomori Pál kalocsai érsek alakja, aki 1526-ban, a mohácsi ütközetben, mint a magyar hadak főparancsnoka esett el.

Visszatérve a főpapok címereihez, a rendelkezés értelmében ezekről elmaradtak a harctéri eredetű külső díszek, ezek a címerek azonban nem mutatták, hogy viselőjük magas méltóságú egyházi személy, ezért alakult ki, hogy a főpapok liturgiai díszeiket helyezték a pajzsra és a pajzs mögé. Ezek közül a legfontosabbak: a püspöksüveg (mitra, infula), a pásztorbot, a főpapi kereszt és a pallium. Ezekre került később – mintegy borításként – a papság korabeli, kerek, széles karimájú, ún. papi kalapja, amelyet a nyugati országokban hétköznapi öltözékükhöz manapság is viselnek a katolikus lelkészek. E könyvet hazánkban Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás viselte köznapi utcai öltözékéhez, valószínűleg utolsóként.

A magyar főpapok közül először 1365-ben Kálmán győri püspök címerén jelenik meg a püspöksüveg (ld. 1. tábla), ahol még a sisakon szerepel, ezután 1423-ban Marcali Dózsa László címerén találjuk, már sisak nélkül, majd 1441-ben Mezőlaki Péter csanádi püspök címerén látható (ld. 1. tábla).

A főpapi címerek pajzsának háta mögé fektetve a pásztorbot is megjelent, majd szinte egyidőben a főpapi kereszt is.

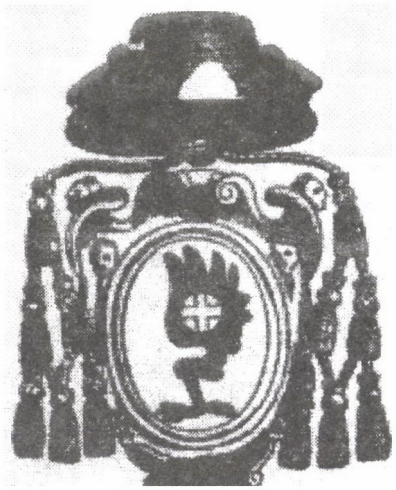

1. ábra. Váncsa István, az első magyar bíboros (1242), esztergomi érsek címeres pecsétje, amelyen a főpapi kalap bojtjaival együtt látható

A főpapi *kalap*ot először Váncsa István – az első magyar bíboros – esztergomi érsek 1252-ből származó pecsétjén találjuk *(1. ábra)*. (Ennek a pecsétnek az eredetiségét napjainkban kétségbe vonták.) A nyugati főpapoknál mintegy 10 évvel később jelent meg az első, hasonló címeres pecsét. Ezután 1380-ban Demeter bíboros, esztergomi érsek címerén *(2. ábra)*, majd 1465-ben Széchy Dénes bíboros, szintén esztergomi érsek, címerén találjuk.

A kalap mindkét oldalán bojtokat látunk, melyek zsinóron függnek a pajzs két oldala mellett. A bojtok eredetileg a 12. századból származnak, amikor úgy a

főpapok, mint a világi méltóságok ünnepélyes alkalmakkor a hintóikba fogott lovak szerszámozását ilyen zsinórokon függő bojtokkal díszítették. Innen kerültek a főpásztorok címerei fölé, hogy azt díszesebbé tegyék. Az első időkben a bojtok száma, a kereszt, a mitra és a pásztorbot elhelyezése teljesen ötletszerű volt. Hogy ebben némi rend tétessék, a pápák fokozatosan szabályozták, először a címerhasználatra kötelezett főpapok, majd később az alacsonyabb rangú papság címereit is.

2. ábra. Demeter, esztergomi érsek (1380) címere a főpapi kalappal és bojtjaival

Elsőként, 1650-ben, X. Ince pápa szabályozta a bíborosi címereket, majd 1659-ben VII. Sándor már 21 szabályt határozott a papi címerekkel kapcsolatosan. Kialakult és előírás lett, hogy *a papi címerek egyúttal az egyházi hierarchiában elfoglalt rangot is jelöljék.*

A hanyatló heraldika korában az egyházi címerhasználat és címerszerkesztés egyre egyértelműbb szabályokat kapott, és töretlenül élt, és él tovább ma is. Ha napjainkban új püspököt szentelnek fel, akkor egyidejűleg választott címerét is el kell készíttetnie, melyet a Vatikán heraldikai hivatalában nyilvántaremelten különböztesse meg. A vörös színt azzal indokolta, hogy ha szükség mutatkozik, a bíborosok elsőként legyenek készek vérüket is kiontani Krisztusért és az egyházért. Így tehát címerfedélként is csak a bíborosok viselhetik a vörös (nem bíbor!) kalapot, két oldalán 15–15 vörös, sodrott zsinóron függő vörös bojttal.

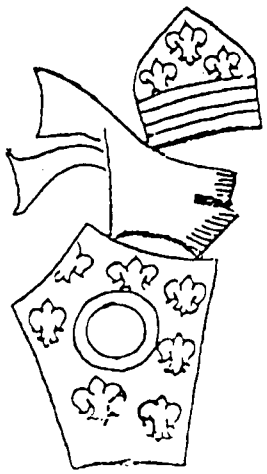
A Vatikán ún. belső főpapjai valamikor lila kalapot viseltek, ezért az egyházi heraldika címereikre is lila színű kalapot ír elő, általában 6–6 lila bojttal, de vannak olyan tisztségek is, ahol a bojtok színe vörös, illetve fekete.

A prímások, pátriárkák, püspökök és a nullius apátok/prépostok címerfedele a zöld színű kalap, zöld zsinóron függő zöld bojtokkal. A zöld főpapi kalap Spanyolországból származik, az ottani főpásztorok kezdték viselni. Európa többi országában is hamar elterjedt, és a heraldika is alkalmazta. A szín választásának okát pontosan nem tudjuk, de nagyon valószínű cél volt, hogy jól elüssön a spanyol népviselet széles karimájú, fekete kalapjától, amely formára nagyon hasonló volt a fekete papi kalaphoz.

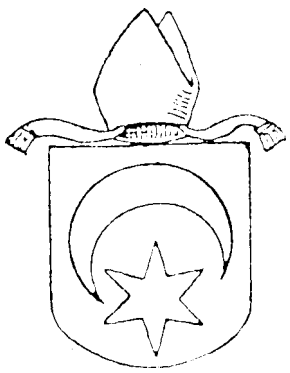
A prímások 15–15 zöld bojtot kaptak címerükre, a pátriárkák szintén, mert joghatóságuk megegyezik a prímásokéval, de ennek ellenére a pátriárkák heraldikai bojtjait és zsinórzatát arany szálakkal szőtték át, amelyet a szokásjog elfogadott. Így finoman kifejezésre jut a pátriárkák ősibb tekintélye. A római egyháztartományok közül 14-et patriarkátusnak neveznek, mert alapításuk közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik az apostolok (pátriárkák = ősatyák) egyházszervező munkásságához. Ezek élén áll a pátriárka. Patriarkátus pl. a velencei, a lisszaboni, az alexandriai, a jeruzsálemi egyháztartomány.

Azok a szerzetesrendi elöljárók, akik megkapták az „apáttá avató áldás"-t, címerpajzsuk felett fekete kalapot viselhetnek, két oldalán függő 6-6 fekete bojttal. Joghatóságuk csak az apátságukra, illetve prépostságukra terjed ki. Apát címet viselő elöljárója csak azoknak a rendeknek lehet, amelyek Szent Benedek életszabályát követik. Prépostjaik a szabályzott

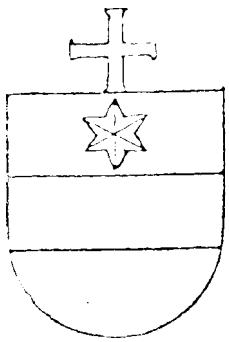
1. tábla

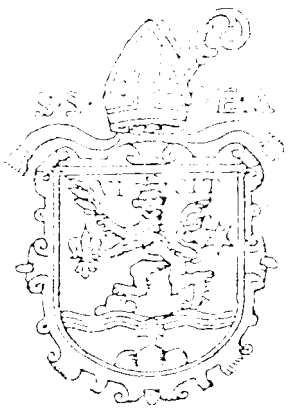
Kálmán győri püspök 1365-ből származó címere, amelyen először jelenik meg a püspöksüveg

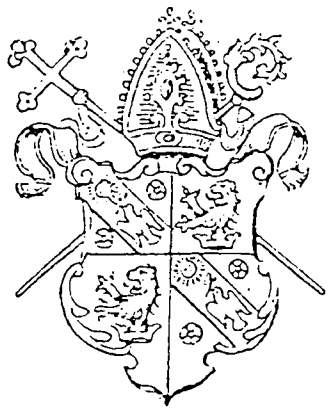
Mezőlaki Péter csanádi püspök címere egy 1441-ben kelt okirata pecsétjén. A pajzsbeli kép a Hunt–Pázmán nemzetség jelvénye

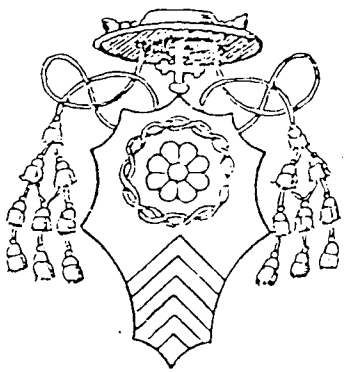
Zólyomi Benedek zágrábi püspök címere az 1440–1454 közötti évekből, amelyen megjelenik a kereszt

Szuhay István kalocsai érsek korábbi, 1600-ból, egri püspöki pecsétjéről származó címer, amelyen már a mitra és a pásztorbot együtt szerepel. Az S. S. E. A. betűk jelentése: Stephanus Szuhay Epicopi Agrienſis. (Szuhay István Eger püspöke)

Pethe Márton kalocsai érsek (1598–1601) főpapi címere, amelyen már a mitra, a pásztorbot és a kereszt együtt láthatók

Isvalies Péter bíboros, veszprémi püspök címere 1550-ből származó pecsétjén

szék irányítása alatt áll, közte és a pápa között nincs „senki" (nullius). Hazánkban a Szentszék a Pannonhalmi Főapátságot nyilvánította nullius főapátságnak, így mindenkori elöljárója viseli a nullius főapáti címet (Archiabbas Nullius).

Az érsekek zöld kalapjáról 10-10, a püspökök szintén zöld kalapjáról pedig 6-6 zöld bojt függ le. A nullius apátok/prépostok is már zöld kalapot helyezhetnek a címerpajzsuk fölé a fekete helyett.

A kanonokok fekete kalapot 3-3 fekete bojttal, az esperesek ugyancsak fekete kalapot 2-2 fekete bojttal, míg a plébánosok, káplánok és azok a lelkészek akiknek tartós tisztségük van, a fekete kalapról függő 1-1 fekete bojtot helyezhetnek címerük fölé. A diakónusok pedig csak a fekete kalapot helyezhetik címerük fölé, zsinór és bojtok nélkül.

A címzetes apostoli főjegyzők (protonotáriusok), a vikáriusok, prefektusok és apostoli kormányzók fekete kalapot, két oldalán fekete zsinóron függő 6-6 fekete bojttal viselhetnek címerük fölött. A címzetes apostoli főjegyzői méltóság élethosszra szól, az utána felsorolt tisztségek viselői pedig csak addig használhatják címerük felett, a kalapot amíg megbízatásuk tart.

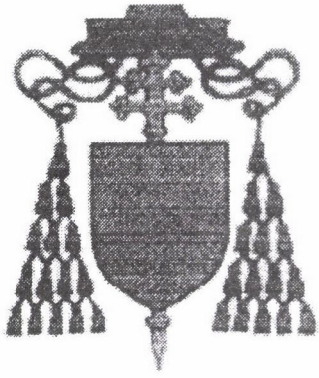
A rangjelzés másik heraldikai kifejezője a pajzs mögé állított *kereszt*. Formájára nézve hasonló a körmeneti kereszthez, színe azonban arany, szára pedig ezüst, olykor fehér. A heraldikai mintául szolgáló példányokattt liturgiai és egyéb ünnepélyes alkalmakkor viszik a pátriárkák, érsekek és püspökök előtt. Valamikor csak a pápa és legátusai előtt vitték azokat, majd 1310 körül az érsekek is megkapták ezt a jogot. A püspökök eleinte csak címerpajzsuk mögött kezdték használni, amit a szokásjog elfogadott, és így a 15. századtól kezdve a püspöki méltóság egyik heraldikai jelképe is lesz. Ekkor azonban szükségessé vált a magasabb érseki rang megkülönböztető jelölése, amire az apostoli kettőskeresztet használták. Hazánkban először Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek címere mögött jelenik meg a 16. század első éveiben *(3. ábra.)*.

Az érseki rang jelöléséhez tartozik még a *pallium*. Eredetére nézve a római birodalom konzuljainak öltözékéhez tartozó rövid, fehér köpenyhez hasonló ruhadarab volt. Később a kora kereszténység főpapjai viselték, ekkor kerültek rá a fekete keresztek. Az idők folyamán a köpeny mérete egyre kisebbé vált, végül tenyérnyi széles bő gallér maradt, amelynek elejéről viselőjének mellére – mintegy arasznyi hosszúságban, hátulján pedig ugyanilyen méretű szalag a viselője hátára nyúlik. A pápa liturgikus jelvényként már a 4. században használta és a 6. század elején már adományozta a használat jogát. Ezután vált az érsekek jelvényévé annak jelölésére, hogy viselője bizonyos mértékben részt vesz a pápai egyházkormányzásban. A 12. században már annyira összefonódott az érseki méltósággal, hogy III. Ince pápa elrendelte: az érseki címet viselni és joghatóságát gyakorolni csak a pallium átvétele után szabad. Püspökök személyre vagy egyházmegyéjükre szólóan kiváltságként megkaphatják a palliumot, de ez pusztán tiszteletbeli cím, és nem jár kibővített joghatósággal. A kiváltságot kapott főpásztor címerén viselheti, de az érseki rangjelző 10-10 bojtot és a kettőskeresztet nem használhatja. A címzetes érsek viszont viselheti címerén a kettőskeresztet és a főpapi kalapról lefüggő 10-10 bojtot, de a palliumot nem teheti címerére. A pallium a pajzs mögött is kiteríthető, de mindenesetre úgy kell a címerre helyezni, hogy az a pajzsmezőbe ne lógjon bele. Hazánkban a váci és pécsi püspökség részesült a pallium viselésének kiváltságában, de a Szentszék ezt az engedélyt visszavonta.

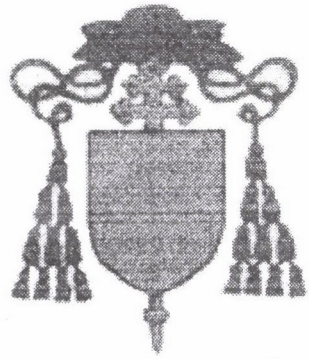

3. ábra. Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek (1497–1521) egyik pecsétjének rajzolata. A kép aljában, a címerpajzs mögött az érseki kettőskereszt látható

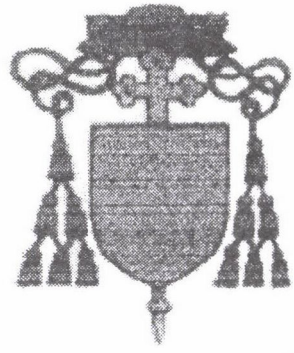
2. tábla

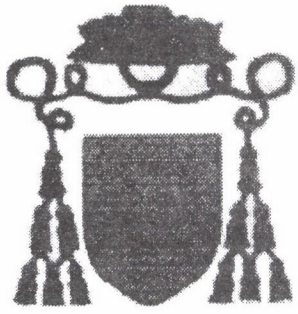
Püspöki címerfedél

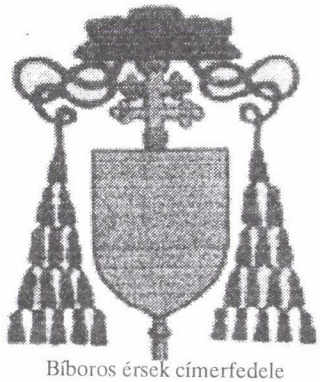
Érseki címerfedél

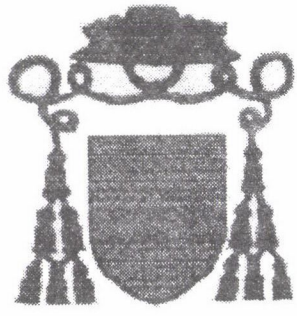
Pátriárkák és prímások címerfedele

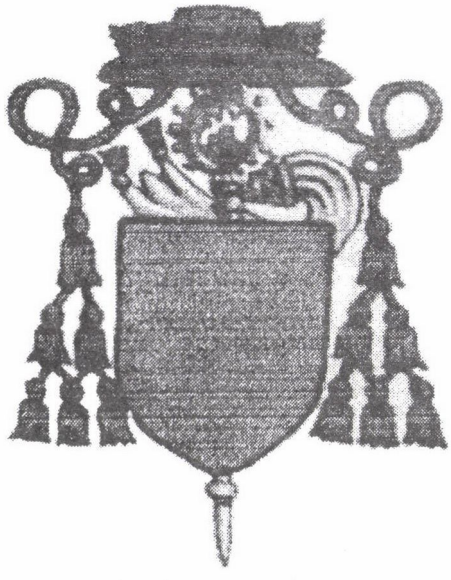
Prelátusok címerfedele

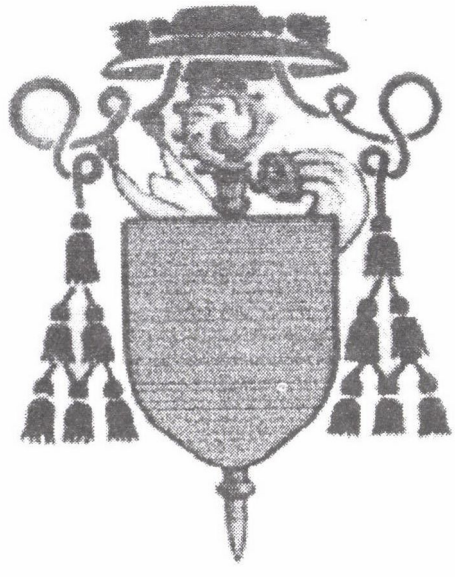
Bíboros érsek címerfedele

Apostoli protonotáriusi címerfedél

Apáti címerfedél

Mullius apátok és prépostok címerfedele

Szólni kell még a római Szentszékkel egyesült keleti szertartású egyházak főpapjainak címereiről. Rájuk ugyanúgy vonatkozik a címeres pecsét használat kötelezettsége, mint a római egyház főpásztoraira. Az ő címereik külső díszei azonban eltérőek. A keleti liturgiát követő egyházak püspökei nem mitrát, hanem koronát viselnek. Ez egy koronához hasonló, zárt föveg, csúcsán kereszttel. Pásztorbotjuk nem csiga formában végződik, hanem két egymással szembefordult, ágaskodó kígyó látható a bot felső végén.

1969-ben VI. Pál pápa eltörölte az érseki és a püspöki címerekről a püspöksüveg és a pásztorbot használatát. Ez utóbbit az apátok, prépostok pajzsai mögött hagyta csak meg. A pajzs mögött középen, függőlegesen kell elhelyezni. A pásztorbot csigája alá erősítve egy selyemkendő függ (velum), amely azt a célt szolgálja, hogy csupasz kézzel ne érintsék a botot. A liturgikus kesztyű viselése csak az érsekeknek és püspököknek engedélyezett. (A kormányzó kéz megerősítését jelképezi.) Ezt a liturgikus kesztyűt az apátok és prépostok csak külön pápai kiváltságként viselhetik, de pásztorbotjukon a kendőt ebben az esetben is meg kell hagyni, úgy a liturgikus alkalmakkor, mint a címereiken.

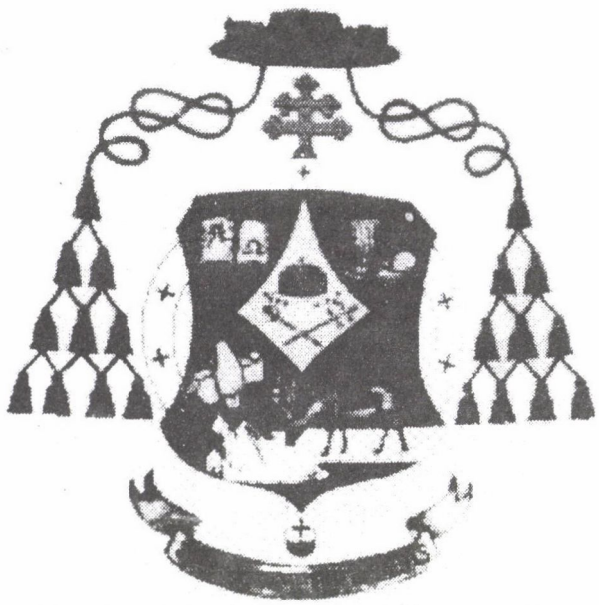
A hercegprímások és hercegérsekek címereik borításának takaróként használhatják a kívül bíbor színű, belül hermelinnel bélelt hercegi *palást*ot, amelynek csúcsán zárt, hercegi korona van. Hazánkban 1714-ben Keresztély Ágost bíboros, Szász-Coburgi herceg volt az az esztergomi érsekprímás, aki mint családi címerdíszt viselte a palástot és az uralkodói koronát főpapi címere külső díszeként. Kieszközölte III. Károlytól, hogy minden utódát nevezze ki a Szent Római Birodalom hercegévé, és így megkapja a jogot a cím viselésére és heraldikai ábrázolására. A Szent Római Birodalom megszűnt, így a hercegi cím használatának is vége szakadt. Mindszenty bíboros viselte utoljára a hercegprímási titulust.

A rangjelző külső címerdíszeket ritkább esetekben *monogram*ja felett is használta néhány főpásztor. Ha megnézzük a kalocsai érseki palota díszes kerti vaskapuját, P. G. betűket láthatunk kovácsolva, az építtető Patasich Gábor érsek nevének kezdőbetűit, felette a heraldikai érseki rangjelző díszekkel. Úgyszintén a székesfehérvári püspöki palota bejárati főkapuján fából faragva láthatjuk a püspöki heraldikai rangjelzés alatt az S. F. betűket, amelyek az egyik építtető, Steiner Fülöp emlékét örökítik meg.

A 19. század eleje óta szinte minden főpásztor ábrázolja címerpajzsa alatt a *jelmondat*át. Ezzel óhajtja kifejezni azt a szellemiséget, amely szerint magas joghatóságát gyakorolja. Ezek általában a Szentírásból vett idézetek, esetleg a vallásos irodalom más területéről származnak, vagy kimagasló szentek, rendalapítók a forrásaik. A magyar főpapok közül talán egyedülálló Mindszenty bíboros jelmondata: „Sacra Pannonia". Ezzel nyilvánította ki hazaszeretetét, amelyet mindenek fölé helyezett. A jelmondatot szalag formájú keretbe, az egyház hivatalos nyelvén, latinul írták.

A főpapok címereinek pajzsbeli képeit a 19. század közepéig a magyar főpásztorok többnyire saját családi címereikből vették, s néhányuk kibővítette ezt, olykor annak a szerzetesrendnek címerpajzsbeli képével, ahol egyházi pályáját kezdte. Gyakoriak az Oltáriszentség, a Szentlélek, a Szentírás attribútumai. Igen kedveltek a Szűzanyát megjelenítő attribútumok is. Püspökök és érsekek egyházmegyéik védőszentjét is gyakran jelenítik meg. Marosi Izidor, nyugalomba vonult váci püspök például az ötszirmú fehér rózsával jelenítette meg Szűz Máriát, ahol az öt szirom Mária nevének egy-egy betűje.

Tempfli József nagyváradi püspök Szent László királyt ábrázolta címerében, egyik csodatétele, a vízfakasztás közben. Nagy királyunk alapította az egyházmegyét, ő a védőszentje, s földi maradványait is ott helyezték végső nyugalomra.

4. ábra. Dankó László, kalocsai érsek címere. amelyen a kiterített palliumra helyezte a pajzsot

Dankó László kalocsai érsek is követte a régi, szép hagyományt, amikor címerpajzsának közepén a magyar Szent Koronát ábrázolja *(4. ábra)*. Szent István királyunk ugyanis a Kalocsai Főegyházmegye (érsekség) védőszentje, az ő attribútuma a Szent Korona.

Az attribútumok egyetemes ismertetőjelek, amelyekről a keresztény világ bármely nyelvterületén felismerhető, hogy egy festmény, szobor vagy más műalkotás melyik szentet vagy szenteket jeleníti meg. Innen vette át a címertan is, ezért magát a szent alakját nem ábrázolja, hanem csak ismertetőjeleivel szimbolizálja.

Padányi Bíró Mátyás egykori veszprémi püspök címerében láthatjuk az egyházmegye (püspökség) védőszentjének Szent Mihály főangyalnak attribútumait. Széchenyi Mihály egri püspök 1367-ben glóriával (dicsfénnyel) övezett sast is ábrázolt pajzsbeli képében, amely Szent János apostol ismertetőjele, aki az Egri Főegyházmegye védőszentje. Esterházy Imre esztergomi érsek 1725-ben az érsekség védőszentjét, Szent Adalbertet is megjeleníti címerében, Esterházy Pál pécsi püspök pedig 1781-ben Szent Péter apostol, a püspökség védőszentje ábrázolásával bővítette címerét.

Nemcsak az egyházmegyék, hanem az egyházi intézmények, templomok, kórházak, iskolák, rendházak, nevelőotthonok, szociális otthonok stb. is valamelyik szent védő oltalmában állnak. Ezek az intézmények hivatalos pecsétjeiken rendszerint ezt a szentet jelenítik meg.

Az attribútumokat a szentek életéből vették, valamely jellemző, jellegzetes eseményből vagy csodatételükkel kapcsolatos körülményből, esetleg mártírhalálluk módjából. Egy-egy szentnek több attribútuma is van. Például Péter apostolt rendszerint egy vagy két kulccsal ábrázolják. Ezek nem a „mennyország kulcsai" mint azt sokan tévesen hiszik, hanem az oldás és kötés kulcsai. Amikor Jézus Péter apostolra hagyta egyházát és földi hatalmát ezt két kulcs jelképezésével fejezte ki, a következő szavak kíséretében: „Amit megkötsz a földön, megkötik azt a Mennyekben is, és amit feloldasz a földön feloldják azt a Mennyekben is." Ismertető jelei között szerepel még a kakas is, megelevenítve azt az epizódot, amikor Jézus elfogatása után azt mondta neki: „...mire megszólal a *kakas*, háromszor tagadsz meg engem". Attribútuma még a megfordított latin kereszt is (amit ezért péterkeresztnek is neveznek), mert mártírhalálát keresztrefeszítés által szenvedte el. A legenda szerint ő maga kérte, hogy így végezzék ki, mert mint mondotta: „Nem vagyok méltó arra, hogy úgy haljak meg, mint az én Uram."

Szent Pál apostolt pallossal jelenítik meg, mert lefejezték, Szent Lőrincet rostéllyal, mert lassú tűzön égették el, Szent Sebestyént nyílvesszőkkel, mert ezek ölték meg, Nepomuki Szent Jánost öt csillaggal, mert kivégzése után hívei öt csillag segítségével találták meg holttestét.

Árpádházi Szent Erzsébetet rózsákkal ábrázolják. Külföldön élt, a thüringiai őrgróf felesége volt. Korán özvegységre jutott, s minden erejét és idejét a szegények segítésének szentelte. Rokonai rossz néven vették a sok alamizsna osztását, és megtiltották, hogy javaikat a koldusoknak herdálja. Erzsébet ennek ellenére továbbra is vitte a kenyeret, az alamizsnát a szegényeinek, csak most már köpenye alá rejtve. Egy alkalommal kenyeret vitt így, amikor sógorával találkozott. Az szigorúan megkérdezte, hogy mit visz köpenye alá rejtve. Erzsébet ijedten a váratlan találkozástól azt válaszolta, hogy rózsákat. De a rokon nem tágított, látni akarta. Erzsébet kinyitotta köpenyét, és ott a kenyér helyett rózsák voltak. Így ábrázolja a magyar királyleányt a budapesti Rózsák terén felállított szobra is.

Gömbös Tamás

FORRÁSMŰVEK

Heim B. B.: Heraldy in the catholic church, Van Duren, Buckinghamshire, 1981.

Ströhl H. G.: Die Heraldik der Katolischen Kirche, Monatschrift Kunst und Kunsthandwerk, 1910. XIII. Jahrgang, Wien.

Pfleiderer Rudolf: Die Attribute der Heiligen, Fourier Verlag, Wiesbaden, 1989.

Seibert Gutta: A keresztény művészet lexikona. Budapest, 1986.

Gömbös T.: A szerzetes- és lovagrendek címerei és viseletei. Budapest, 1993.

EGY PÉCSI SÁRGARÉZÖNTŐ PECSÉTJE

A réz a természetben elemi állapotában is előfordul. Ezért ismerete, feldolgozása és használata is évezredes múltra tekint vissza. A középkorban kialakuló céhes ipar idejében a rézzel kapcsolatos mesterségek az alábbiak szerint szakosodtak:

– Rézművesek, vagy üstkészítők (kolompárosok)

– Bronzöntők, általában mint harangöntők szerepeltek

– Sárgarézművesek, főleg vereteket, csatokat készítettek

– Sárgaréztöntők

A különböző rézműves mesterségek a 19. századi iratokban nem mindig különíthetők el egymástól. Adóösszeírásokban és egyéb a mesterségre is utaló iratokban sok átfedés van, a mesterségeket nem különböztették meg túl szigorúan egymástól. Igaz gyakran a mesterek is átrándultak egymás szakterületére. Pedig a rézöntő megolvasztott fémmel dolgozott, a rézműves pedig elsősorban hidegen munkálta meg az anyagot.

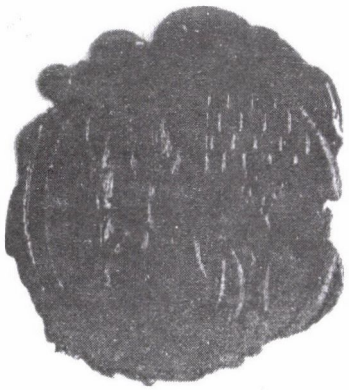
Munkamódszerük a céhük jelvényén is tükröződött. A rézműveseknél rendszerint üst és kalapács, a legfontosabb termékük és a legfontosabb munkaeszközük volt a jelvény főmotívuma. A rézöntők pedig olvasztókemencét, esetleg az öntés műveletét, vagy valamilyen öntött terméket, például gyertyatartót, gyertyakoppintót tüntettek fel jelképükként. A céhes ipart képviselő testületek jelvényeit a mesterek is átvették és egyéni mesterjelvényként használták azokat. Az iparos mesterjelképek tartalmilag és az ábrázolás módjában is legtöbbször teljesen azonosak voltak a céhjelvényekkel.

Az eddigi feldolgozások alapján, beleértve az iparos pecséteket is, úgy látszik, hogy Magyarországról sárgarézöntő jelvény még nem került elő.[1]

Ezek előrebocsátása után bemutatjuk egy pécsi sárgarézöntő iparos pecsétjét, amelyen mestersége jelvénye, mint iparának legfontosabb jelképe szerepel igen szemléletesen.

König Gusztáv sárgarézöntő mesterlegény 1848. április 7-én kérelemmel fordult Pécs szabad királyi város tekintetes tanácsához, amelyben azt kérte, hogy adózó lakosnak vegyék fel a város kötelékébe, és arra az esetre, ha a Pesten lévő céhbe mesternek felveszik, mint mestert ismerjék el Pécsett is. Ekkor a sárgarézöntőknek nem volt külön céhük Pécsett, és az egy időben működő egy-két helyi mester valószínűleg a pesti céhhez tartozott. A kérelem indoklásában az áll, hogy atyja meghalt és anyja – feltehetően özvegyi jogon gyakorolva a mesterséget – inasokat nem szabadíthat fel, és éppen emiatt nehezen tud inast kapni, pedig az a mesterségben nélkülözhetetlen. Különösen nélkülözhetetlen akkor, ha az ipart nem maga, hanem özvegyként folytatja. A kérelemhez csatolta a vándorlási könyvét, amelyet természetesen a hatóság kellő áttanulmányozás után visszaadott a tulajdonosnak. De a másik melléklet, egy német nyelvű igazolás megmaradt, amelyet anyja írt alá 1848. március 27-én König Anna néven, és lepecsételt volt férje mesterségjegyét viselő pecsétjével. Ebben az igazolásban tulajdonképpen azt bizonyítja, hogy König Gusztáv a mesterséget kitanulta.

A vörös viaszpecséten felül HK monogram olvasható ki. Alatta egy jól felismerhető falazott kemencét látunk, a tetején lángnyelvek mutatják, hogy a kemencében tűz ég. Ez a fémolvasztó kemence volt a mesterség legfontosabb kelléke. Mellette egy férfi áll, kezében az olvasztott rezet tartalmazó öntőtégelyt tartja, jellegzetes hosszúnyelű tégelyfogóval, amelyen az olvadék kiöntéséhez szükséges kar is felfedezhető. Az öntőtégely tetején is lángnyelvek emelkednek, vagy füst gomolyog, jelezve az izzó anyag jelenlétét.[2]

(Háger József felvétele)

Pécs város tanácsa megtárgyalta az ifjú mesterlegény folyamodványát, és „A felmutatott vándorkönyvből, a bizonyítványból a folyamodónak mind erényes magaviselete, mind az, hogy mint mesterségbeni kiképzéséhez megkívánható vándorlását folyamatos munkálatban töltötte, légyen bizonyosodván, e város lakosának bevétetik és a Pesthi Czéh leendő felvétele esetében a városban mesternek elismerni fog."[3]

Atyja König Henrik (másutt Heinrich) 1842. november hó 26-án hunyt el 67 éves korában.[4] Innen tehát a HK monogram a pecséten. Annyit tudunk róla, hogy az 1842/43 évekre még adót fizetett. Az 1849/50 adóévben már özvegye szerepel, mesterségét tekintve a céhnélküli mesterségek rovatába lett bevezetve, mint rézműves, de a műves szót az írnok utólag áthúzta, és föléírta, hogy öntő. Tehát helyesen rézöntő.[5] A kérelemben határozottan sárgarézöntő, a német nyelvű igazolásban is Gelbgiesser szerepel a mesterség megnevezéséül.

Talán még annyi megjegyzéssel egészíthető ki a pecsét leírása, hogy ebben az időben Pécsett csak egyetlen mester foglalkozott pecsétkészítéssel, Grabmann Viktor „pecsétmetsző". Ezért okkal feltételezhetjük, hogy a pecsétnyomó az ő kezéből kerülhetett ki.

Úgy véljük, Nagybákay feldolgozását alapul véve, amely szerint Magyarországon ez a céhjelvény ismeretlen, a kiváló tartású pecsét bemutatásával nemcsak egy szép céhjelvényt sikerült megismernünk, hanem a kevésbé feldolgozott céhmesteri pecsétekre is igyekeztünk ráirányítani a figyelmet.

Raýman János

JEGYZETEK

[1] *Nagybákay Péter*: A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei. Bp., 1995. 13.

[2] Baranya Megyei Levéltár. 1826/1848 polgármesteri iratok.

[3] Baranya Megyei Levéltár. Pécs város tanácsülés jegyzőkönyve 1848.

[4] Baranya Megyei Levéltár. Pécs Gyertyaszentelő Boldog Asszony egyház Anya Megyénk 1842 esztendei megholtak Anyakönyve.

[5] Baranya Megyei Levéltár. Pécs sz. kir. Belváros 1842/43 évre szolgálandó Rovásbeli összve írásában 88. szám alatt, Nendtvich Tamás helyi gyógyszerész házában volt a műhely, az akkori Nepomuk utcában. Ma Munkácsy M. u. 12.

Az 1849/50. évi adóösszeírásban szintén 88. számon szerepel.

Az adóösszeírások szerint a 248. számú házban, amely Bedegovics Ádám tulajdona volt, dolgozott Grabmann pecsétmetsző mester.

KISEBB ROVATOK

KIS HERALDIKAI VÁLASZ A GRIFFMADÁR NEMI SZERVÉRŐL

A Dudás László, jeles formatervező által tervezett megyei és fővárosi címereket ábrázoló bélyegsorozat felkért heraldikai konzultáns szakértője voltam. Ezért a személyes érintettség okán kénytelen vagyok reagálni Makra Zsigmond, „Bélyegen fellelhető heraldikai abszurditások" című cikkére, melynek alcíme: „Lehet-e a griffmadárnak nemi szerve. Igényt tart-e Borsod-Abaúj-Zemplén megye Burgenlandra?" (Turul, 1997/3–4. 117–119.)

A Magyar Posta Vezérigazgatóság megbízatása Dudás László és számomra egyértelmű volt, a jelenleg hivatalos használatban lévő megyei és fővárosi címereket kellett bemutatnunk. A korrekt eljárás érdekében ezért az összes megyei önkormányzattól megkértem a jelenlegi hivatalos használatban lévő címerek ábráit, valamint a címereket jogaikba helyező rendeleteket, melyek tartalmazzák a címerek leírásait is. Beszereztük Budapest színes címerábráját és a hozzá tartozó 5/1990. /IX. 30./ Főv. Tan. Rendelet a fővárosi címerről és zászlóról című jogszabályt.

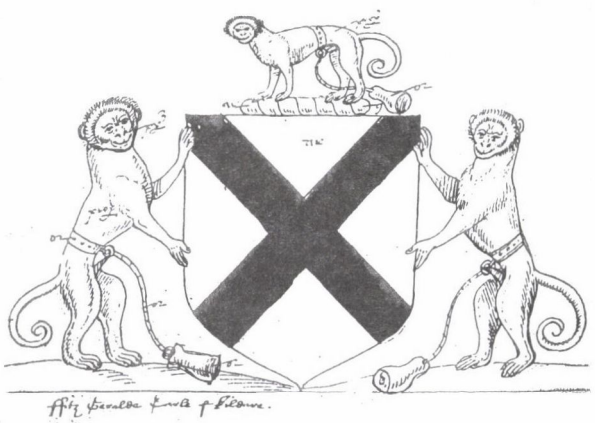
Borsod-Abaúj-Zemplén megye csücsköstalpú, negyedelt címpajzsának 1. Mezőjében Abaúj-Torna címerét szelés osztja ketté, a felső rész vörös mezőjében ezüst pólya, az alsó rész kék mezőjében kiterjesztett szárnyú ezüst sólyom lebeg, fején arany koronával. (BAZ-megyei Közgyűlés 7/1991. sz. rendelete.) A bélyeg ábrája ennek megfelelő.

Fejér megye címerének leírásából csak a „kifogásolt" részre vonatkozót idézem: „A felajánlott korona, kard és jogar alatt, zöld mezőben csücsköstalpú pajzson ábrázolt kiscímer: jobbról vörössel és ezüsttel kilencszer vágott mező, ..." (Fejér Megye Közgyűlése számára dr. Erdős Ferenc tanulmánya). A bélyeg ábrája ennek megfelelő.

A főváros említett rendeletében olvashatjuk: „Mindkét vár kapuja nyitott, bejáratának háttere égszínkék." A pajzstartó arany oroszlán és griff nemi szerveiről nem tesz említést a rendelet, de a beszerzett ábrán ezek félreérthetetlenül megmutatkoznak. (Eredetijét a Fővárosi Levéltár őrzi.)

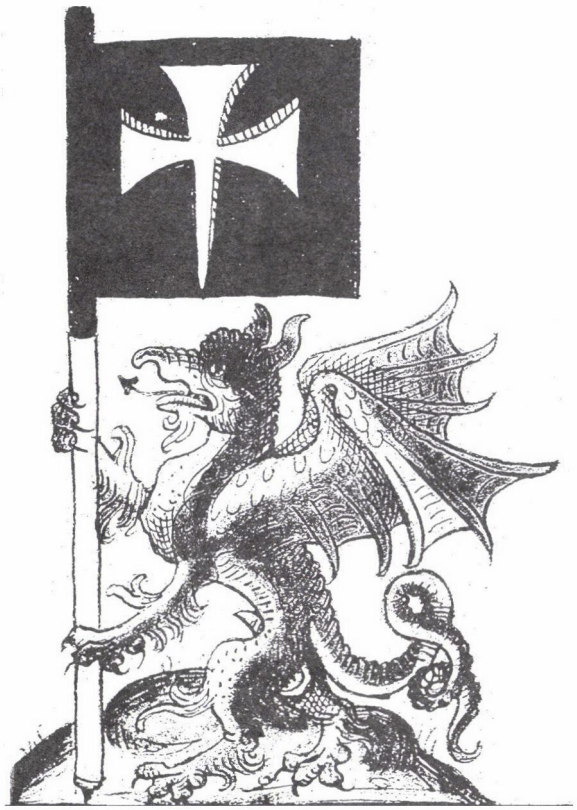
Makra Zsigmond azt írja a főváros címeréről: „Ami viszont bosszantó, agyrém, címertani nonszensz a bélyegnél: a griffmadárnak, csak úgy az oroszlánnak jól fejlett nemi szerve van... Rögzítem a tényt, a bélyeg borzasztó." A címben már megelőlegezte, hogy „heraldikai abszurditásokról" fog írni. Ami magyarán annyit tesz: képtelen, lehetetlen, értelmetlen, ostoba, szemtelen.

Tehát kizárólag arra az alcímben feltett kérdésre kívánunk válaszolni, lehet-e a griffmadárnak nemi szerve?

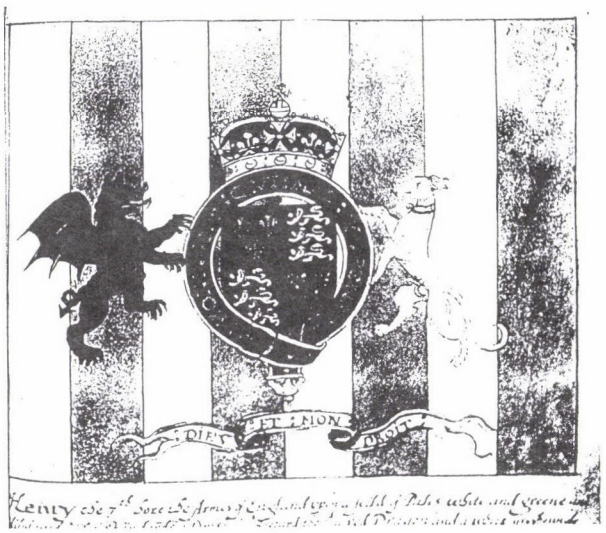
A Fitz Gerald-majom, Gerald FitzGerald, Kildare grófjának pajzstartó és oromdísze, kb. 1601

A Fitz Gerald-majom pajzstartóként és oromdíszként fejlett nemi szervvel ábrázoltatott egy 1601-ből származó grófi címeren. Egy zászlótartó sárkány kifejezetten karakterisztikus nemi szervvel látható a Gad-

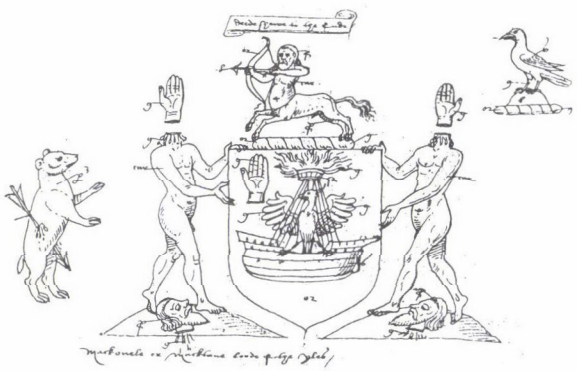

walader királynak tulajdonított címereslevélen a 16. századból. I. Jakab, angol király (1603–1625) címertartó unikornisa és oroszlánja sem szűkölködik a nevezett testrészben. VII. Henrik (1485–1509) címerének pajzstartó sárkánya és kutyája ágyékában a herék is jól láthatók. Mack Macklane of the Yles 1601 körüli címerét emberalakok tartják diszkréten rajzolt nemi szervvel, az oromdíszként alkalmazott nyilas kentaur ugyancsak meggyőző természetességgel viseli eme testrészt. Mindezeket egy – remélem eléggé – hiteles munkában találjuk. Henry Bedingsfeld és Peter Gwynn-Jones „Címertan" című könyvében, melynek a borítóján a pajzstartó eb ugyancsak. A könyv magyar szaklektora közismert és nagyra becsült heraldikus asszony.

És hogy magyar példával is szolgáljak. Tessék megnézni a vegliai és modrusi Frangepán család címerét, melyben az arany gömbökkel labdázó oroszlánok ágyékában diszkréten bár, de mégiscsak ott van. (Rajzolta Kornis Gabriella.) További bizonyítékok: galántai Eszterházy, branyiczkai báró Jósika, csábrági és szitnyai Koháry stb. (Nagy Iván legújabb kiadásának színes táblái.)* A Turul folyóirat is közölt már ilyet: például a rátóti Gyulaffy család címerének oroszlánjait (1893. 153.).

VII. Henrik címere

A pajzstartók szerepe a pajzs tartása, ám ez Macklane of the Yles címere esetében nem is kis feladat

A feltett kérdésre, miszerint lehet-e a griffnek nemi szerve, a válaszunk, hogy miért éppen tőle tagadnánk meg, ha már az oroszlánnak, sárkánynak, kutyának, embernek stb. lehet. Egyébként a Budapest lexikon I. kötet (Akadémiai Kiadó, 1993) 384. oldala után következő színes táblán látható a főváros hivatalos címere, mely szintén minket igazol.

Az általam válaszként leírtak megegyeznek Dudás László bélyegtervező véleményével, aki megalkotta ezt a sorozatot, amely belföldön és külföldön is szép sikert aratott, babérokat hozva a Magyar Postának és a magyar bélyegművészetnek.

Horváth Lajos

* Valamennyi Kornis Gabriella adaptációja (szerk.)

EGY PÉCSI KETTŐS CÍMERRŐL

Ismeretlen címerként tartotta számon, és így ismerteti Sey Gábor „Címerek Pécsett" című könyve is az Apáca (volt Geisler Eta) utca 4. szám alatti udvari homlokzaton látható, mészkőből készült kettős címert.

Szinte biztosra vehetjük, hogy a páros címer a sárdi Somssich József–Ürményi Mária házaspár címere. A jobb oldali címerképen, halmon nyugvó heraldikai koronán álló, jobbra fordult, ágaskodó oroszlán jobbjában három, lefelé fordított nyílvesszőt tart. Ez a Somssich család címere, amelyről 1716-ban kaptak címerújító levelet. A nyílvesszőt Nagy Iván családtörténeti munkája hibásan, felfelé irányulónak ábrázolja. A helyes címerkép a Csánki Dezső szerkesztette „Somogy vármegye monográfiájá"-ban található.

A bal oldali címerkép talajon álló, szembefordult nőalakot ábrázol, felemelt jobbjában három virágú liliomtővel, oldalra kitartott bal karral. A testtartásból első ránézésre kiderül, hogy bal kezéből hiányzik valami, hiszen ha semmit nem tartana, a heraldikai hagyományok alapján bal kezét csípőjén nyugtatná. A hiányra, amely feltehetően kopásból, renoválás során következett be, választ ad az Ürményi-címer, ahol a nőalak baljában pálmaágat tart. Nagy Iván munkájában az Ürményi-címer alakja három rózsát tart jobbjában, ez azonban nem különös. A rózsáknak liliomra váltása és fordítva, nem ritka a heraldikában. A Szente-Mágocs nemzetség három rózsája az ugyanezen nemzetségből származó Kölcsey és kölcsei Kende családoknál három liliomra változott. Hasonló példát említ Csoma József heraldikus a „Magyar nemzetségi címerek" című munkájában: a Püspöky, másképp Sommersdorfer család címerében a pajzs harántpólyája korábban három rózsával megrakott, később három liliommal. Egy még későbbi címerábrázoláson már három csillag szerepel a virágok helyett, ugyanakkor a címer más elemei mindvégig azonosak.

A grófi rangra emelkedett Somssich-ok Somogyban és Baranyában töltöttek be jelentős tiszteket. Somssich József édesapja, Antal Somogy megyei alispán volt. Somssich József felesége, Ürményi Mária az országbíró Ürményi József nővére volt.

Kováts Ferenc, grafikus

HOZZÁSZÓLÁS B. SZABÓ JÁNOS: A NÁDASDY-HUSZÁREZRED TISZTI GALÉRIÁJA BETLÉREN CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

Az tény, hogy gr. Andrássy I. Károly (sz. 1726. június 7., † Betlér, 1792. szeptember 6.), cs. kir. kamarás, tábornok 1763–64-ben a Nádasdy-huszárok vezénylő ezredese volt, sőt felesége, Rebeka (sz. 1729. július 9., † Betlér, 1796. június 7.), gr. Nádasdy Lipót Flórián kancellár (Ferenc altábornagy fivére) és Josepha Glin von Trautmannsdorf leánya volt. Valószínűleg vele került Nádasdy Ferenc Bécsben festett portréja Betlérre.

Azt azonban kétlem, hogy a 107. oldalon látható festmény *(Andrássy Károly vezérlő ezredes, a tiszti galéria feltételezhető megrendelője, Lt. sz. B. 53.)* Andrássy Károlyt ábrázolná. Bár a kép elmosódott, annyi kétségkívül megállapítható, hogy a festmény bal felső sarkában látható, harántpólyával szelt címernek semmi köze sincs az Andrássy család betléri ága által használt bárói vagy grófi címerekhez.

Emellett összehasonlítva az ábrázolt alak rangjelzését (karpaszományok) több korabeli katonaportréval (A Hg. Esterházy Pál Antal-huszárezred tisztikara; a fraknói vár gyűjteményében), ez sem ezredesre, hanem altábornagyra, illetve lovassági tábornokra utal.

Lehetséges, hogy a leltár az említett képet Andrássy Károly képének mondja, ez azonban a címerből és rangjelzésből ítélve téves kell, hogy legyen. Andrássy Károly valódi arcképe feltétlen része volt a gyűjteménynek, s gondos munkával valószínűleg meg is lehetne találni.

Berényi László

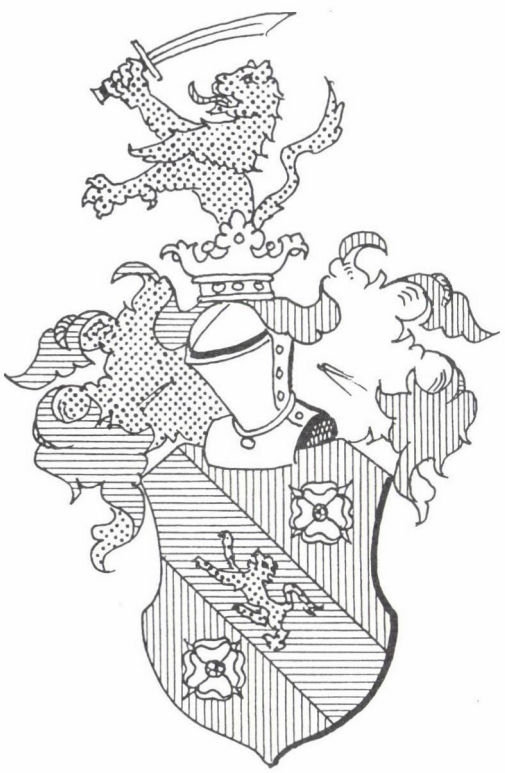
CÍMERESLEVÉL-GYARAPODÁS A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN

A Magyar Országos Levéltárban található eredeti, vagy formahű, hiteles másolatban megtalálható oklevelekről az 1980. december 31-i állapotot tükrözve levéltári segédlet készült.[1] Ez a jegyzék tartalmazza a fő címerszerző nevét, az oklevél kibocsátásának keltét, a kibocsátó nevét, azt, hogy az adomány mire vonatkozik (címer, nemesség, rangemelés stb.), továbbá megadja azoknak a személyeknek a nevét, akik a fő címerszerző által az adományban részesültek.

Megjegyzésként szerepel, ha hamisítás nyoma fedezhető fel, továbbá ha a címerkép helye üresen maradt. A tárgyalt oklevél levéltári jelzete zárja az ismertetést.

A segédlet megjelenése óta jelentősen gyarapodott a Levéltár címereslevél-gyűjteménye, ezek ismertetésére kerül sor folyamatosan a folyóirat hasábjain.

1. Tutor György
1613. március 18. Pozsony
II. Mátyás
nemesség és címer

1. Tutor György címere (1613)

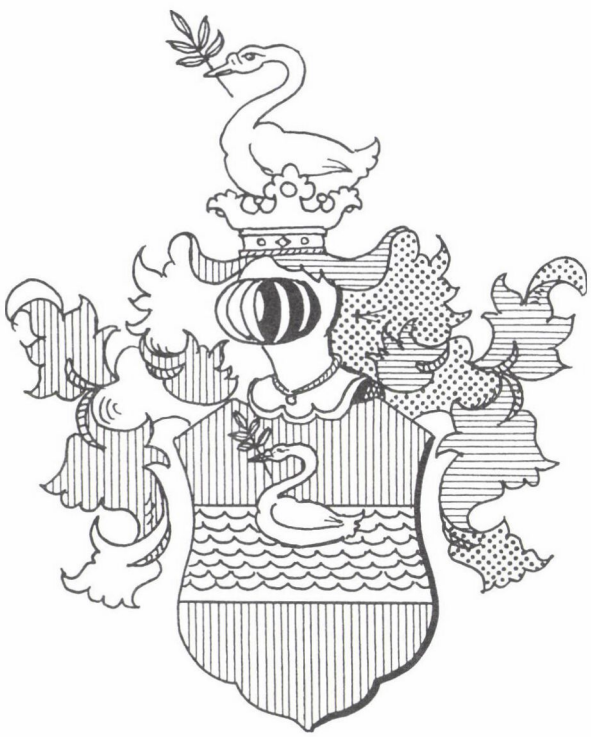
általa: felesége Tanda Orsolya, gyermekei István, Katalin, Anna és egy olvashatatlan név

Címerleírás: álló, háromszögű tárcsapajzs vörös mezejében kék, jobbharánt pólya jobbra futó, arany oroszlánnal megrakva, a bal felső és jobb alsó részében egy-egy ezüst rózsa. *Sisak*: jobbra fordult csősisak koronával. *Sisakdísz*: jobbra fordult arany oroszlán. *Takaró*: kék–arany, vörös–ezüst.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van, függő pecsétje sérült, az oklevél szövege elmosódott.

Jelzet: R 64

2. Nagy János
1628. december 29. Prága
II. Ferdinánd
nemesség és címer
általa: felesége Deressy Erzsébet, fiai István, György, András, János, lányai Margit és Katalin

2. Nagy János címere (1628)

Címerleírás: álló, hegyestalpú tárcsapajzs vörös mezejének közepén ezüst pólyán (hullámos vízen) jobbra úszó, csőrében zöld ágat tartó természetes

hattyú. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: a pajzsbeli hattyú a koronába helyezve. *Takaró*: vörös–ezüst, kék–arany.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van, az oklevél sérült, hiányos.

Jelzet: R 64

3. Szepsi Mihály

1632. szeptember 2. Bécs

II. Ferdinánd

nemesség és címer

általa: gyermekei István, Mihály, József

Címerleírás: álló, kerektalpú pajzs kék mezejében zöld hármashalom közepén fatörzsön jobbra fordult, kiterjesztett szárnyú galamb, felemelt jobbjában és csőrében zöld ággal. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: a koronából kinőve három liliomszál. *Takaró*: kék–arany, vörös–ezüst.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van, az oklevél restaurált.

Jelzet: R 64

3. Szepsi Mihály címere (1632)

4. Heinzely János

1659. március 19. Pozsony

I. Lipót

nemesség és címer

általa: felesége Reüll Katalin, fia János Ábrahám, atyafia Heinzely Mátyás

Címerleírás: álló, kerektalpú tárcsapajzs vörössel és feketével negyedelt; 1. és 4. mezejében ívelt zöld talajon szembefordult, fekete hajú, vörös ruhás női alak, jobbjában átlós helyzetű kard, baljában mérleg; a 2. és 3. mezőben zöld dombon befelé lépő, kétfarkú arany oroszlán kiöltött vörös nyelvvel. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: két sasszárny között a pajzsbeli oroszlán kinövő helyzetben. *Takaró*: kék–arany, vörös–ezüst.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van.

Jelzet: R 64

4. Heinzely János címere (1659)

5. Király István

1666. december 4. Fogaras

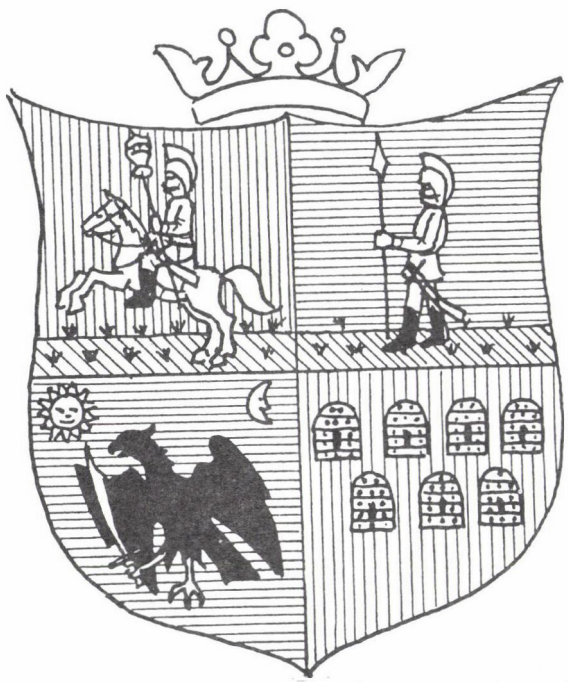
Apafi Mihály fejedelem

általa: fiai Miklós, György, István

Címerleírás: álló, hegyestalpú tárcsapajzs vörössel és kékkel negyedelt, 1. mezejében zöld fűcsomókkal megrakott talajon jobbra fordult, ágaskodó lovon ülő páncélos vitéz, baljában lándzsa, melyre török fej van tűzve; 2. mezejében az 1. mező talaja folytatódik, melyen az 1. mezőben szereplő vitéz jobbra lépő alakja látható, a lándzsán itt nincs török fej; a 3. mezőben lebegő helyzetben félig kiterjesztett szárnyú, fekete sas felemelt jobbjában cölöpösen tartott kard, a mező jobb sarkában arany naptól, a balban emberarcú ezüst holdtól kísérve; a 4. mezőben 7 (4, 3) arany kaptár. *Sisak*: nincs, a pajzson heraldikai korona nyugszik.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van, az oklevél enyhén sérült, pecsétje elveszett, a címer utólag került megfestésre, a leírás és a kép között eltérés van.

Jelzet: R 64

5. Király István címere (1676)

6. Fogarasi Czizmadia alias Nagy György
1676. április 16. Fogaras
Apafi Mihály fejedelem
általa: fiai György és János

Címerleírás: álló, háromszögű pajzs kék mezejében lebegő arany koronából kinyúló, kardot tartó kar. *Sisak*: jobbra fordult, zárt, koronás. *Sisakdísz*: nincs. *Takaró*: kék–arany, vörös–ezüst.

Jelzet: R 64

6. Fogarasi Czizmadia alias Nagy György címere (1676)

7. Rozár Ferenc Mihály
1751. április 26. Bécs
Mária Terézia
nemesség és címer
általa: gyermekei Pál és Terézia

7. Rozár Ferenc Mihály címere (1751)

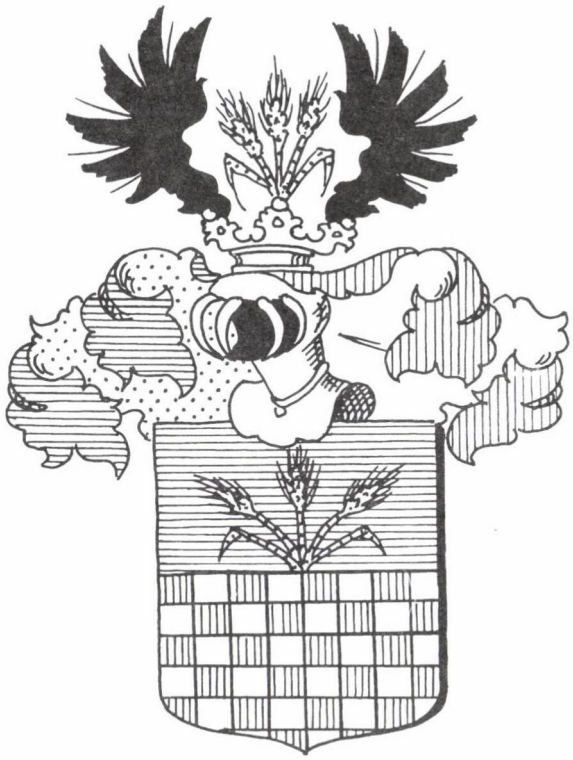
Címerleírás: álló, háromszögű pajzs kék mezejében jobbra lépő oroszlán felemelt jobbjában karddal. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: kinövő helyzetben a pajzsbeli oroszlán. *Takaró*: kék-arany.

Jelzet: P 1881

8. Hegedűs Ferenc, másik Ferenc és György
1753. július 2. Bécs
Mária Terézia
nemesség és címer

Címerleírás: álló, csücsköstalpú, vágott pajzs felső, vörös mezejében egy függőlegesen és két átlósan helyezett arany búzakalász két oldalt egy-egy levéllel, az alsó mező vörössel és ezüsttel 40-szer sakkozott. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: két fekete sasszárny között a pajzsbeli búzakalászok. *Takaró*: kék-arany, vörös-ezüst.

Jelzet: R 64

8. Hegedűs Ferenc, másik Ferenc és György címere (1753)

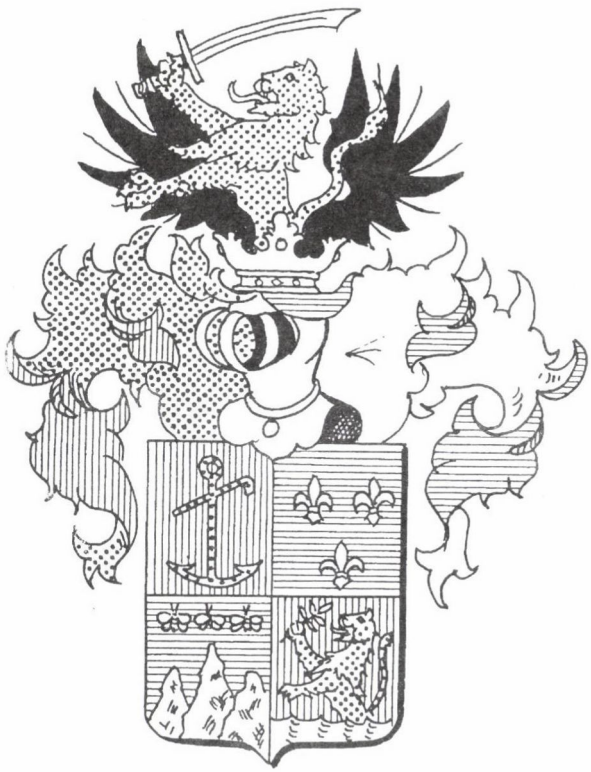
9. Wurm József
1834. november 30. Bécs
I. Ferenc
címer, birtokadomány, valamint névváltoztatás Almay-ra, és az „Almássi" előnév használatának engedélyezése

általa: a Kluger Rózával kötött első házasságából származó fia Rudolf Gottfried József, valamint a második házasságából született lányai: Erzsébet és Klára

Címerleírás: álló, csücsköstalpú, vörössel és kékkel negyedelt pajzs 1. mezejében cölöpösen helyezett arany horgony; 2. mezejében 3 (2, 1) ezüst liliom; 3. mezőben három természetes sziklacsúcs felett három egyvonalban elhelyezett, felfelé repülő méh; 4. mező alján ezüst hullámzó vízből kinövő, befelé fordult, felemelt jobbjában pálmaágat tartó arany oroszlán. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: két fekete sasszárny között a pajzsbeli oroszlán mancsában karral. *Takaró*: vörös-arany, kék-ezüst.

Megjegyzés: kihirdetési záradék van, a könyv formájú, erősen megkopott oklevél részletesen leírja a címerszerző érdemeit.

Jelzet: R 64

9. Wurm József címere (1834)

10. Trux Lajos Dr. és Trux Jenő Dr.
1910. december 7. Bécs
Ferenc József
nemesség, címer, valamint a „Rónaszéki" előnév

Címerleírás: álló, csücsköstalpú, arannyal és kékkel vágott pajzs felső mezejében a választóvonalon állva, jobbra fordult, kiterjesztett szárnyú, arany koronás és arannyal vértezett fekete sas, csőrében kalapácsot tartva. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: koronán álló helyzetben a pajzsbeli sas. *Takaró*: kék-arany, vörös-ezüst.

Megjegyzés: a könyv formátumú oklevélen szerepel a kihirdetési záradék.

Jelzet: R 64

JEGYZET

[1] A Magyar Országos Levéltárban őrzött címereslevelek jegyzéke. Összeállította: Nyulászíné Straub Éva. Forrástudományi segédletek 2. Bp., 1981.

10. Trux Lajos Dr. és Trux Jenő Dr. címere (1910)

Nyulászíné Straub Éva

KÖNYVISMERTETÉS

GERD SCHARFENBERG–ULRICH FACH–HERBERT B. BLANK:
Die Anhaltischen Schützenmedaillen. Ein Katalog. Verlag Klaus D. Patzwall Norderstadt, 1998.
ISBN 3 931533 39 5. 102 p., gazdagon illusztrált

A lövészérmek sajátos részterülete a falerisztikának, numizmatikának. Az anhalti vonatkozásokról ez az első, átfogó, szisztematikus feldolgozás. Dr. Scharffenberg, Gerd (Berlin) átfogó, teljességre törekvő, az anhalti falerisztikára vonatkozó kutatásai „melléktermékeként" jött létre ez az érdekes kötet.

A szerző átkutatta a vonatkozó anyagot őrző közgyűjteményeket, egyes fontos magángyűjteményeket. Átnézett, az elmúlt száz esztendő vonatkozásában, nagyszámú aukciós katalógust, illetve kereskedőjegyzéket. Hasznosította a helytörténeti irodalom, a korábbi falerisztikai (rész)kutatások eredményeit stb.

Anhaltban, más német területekhez hasonlóan, a lövészegyesületek hagyományai a középkorra mennek vissza. A polgárok eredetileg íjjal, számszeríjjal, később pedig tüzifegyverekkel lőttek. Lőgyakorlatokat általában munkaszüneti napokon tartottak. A lövészek már korán céhekbe, társaságokba szerveződtek. Részletes előírások szabályozták a szervezetet, a tagok jogait, kötelességeit. A városok vezetősége (a tanács) érdeke volt a polgárok hadrafoghatósága, így ezeket a szervezeteket támogatták, a legjobb lövőknek díjakat tűztek ki. A lövészversenyek, a lövészet a 16–17. században élte fénykorát. A 30 éves háború és az állandó hadseregek létrejötte idején e szervezetek veszítettek addigi jelentőségükből. Azonban a Napóleoni-háborúk idején újraéledtek e tradíciók. A fenti körben létezett az ún. lövészkirály intézménye. A lövészkirályok számára, díszes, általában láncról lefüggő jelvényeket létesítettek. Ezeket időről időre megkapták a későbbi lövészkirályok is. A központi díjakon túl a későbbiekben szokássá vált, hogy az egyes személyek is kaptak (viselhető) lövészelismeréseket. A szalagon hordott (kitüntetésszerű) lövészérmek létesítésére leginkább a 19. századtól kezdődően került sor. Ezen elismeréseket többnyire a tradicionális zöld–fehér szalagon hordták.

Az anhalti lövészszövetség 1896-os megalapítása, illetve a Bernburgban 1897-ben tartott első országos lövészet megrendezése óta Anhaltban is nagy számban, folyamatosan adtak ki (különféle) lövészkitüntetéseket.

A nagymúltú lövészszervezeteket 1934-től (kényszerrel) egyesítették különféle nemzetiszocialista szervezetekkel. A II. világháborút követően egy ideig nem létezett a (tradicionális) német lövészsport és szervezetei. Az NSZK-ban 1951-ben újraalapították a hagyományos német lövészszövetséget, azóta folyamatosan rendeznek lövészversenyeket. 1997-ben a 46. lövészversenyt Magdeburgban tartották (a korábbi NDK területén). A hagyományoktól eltéröen, sajátosan létezett lövészsport az NDK-ban. 1990 után e területeken is létrehozták a korábbi hagyományos szervezeteket, így Anhaltban 1994–1996 között.

A feldolgozott anyagcsoporton belül további kategóriákat lehet elkülöníteni: így lövészinsigniákat, ünnepi jelvényeket, jubileumi érmeket.

Az egyes éremcsoportok különféle szervezetek, szervezetcsoportok (pl. Anhalti lövészszövetségi érmek), különféle rendezvények – lövészetek – (pl. anhalti szövetségi és országos lövészetek érmei), illetve területi alapon (pl. anhalti városok és községek lövészérmei) kerülnek bemutatásra (16–20. század).

A fenti falerisztikai emlékek döntően kerek ér-

mek, de előfordulnak keresztek, illetve mandula, négyzet, valamint hatágú csillag alakzatok is. A megjelenített motívumok között gyakoriak az előkelőségek arcképei, illetve heraldikai vonatkozások. Általánosak a lövészetre utaló vonatkozások is (pl. fegyverek, céltábla, lövészek, különféle beállításokban).

Pandula Attila

SOÓS FERENC: Magyarország kincstartói. 1340–1540. Argumentum Könyvkiadó Bp., 1999. 95., illusztrált
ISBN 963 446 118 2, angol, francia, német összefoglalóval

A szerző az archontológia, de egyben a genealógia, heraldika, numizmatika, szfragisztika szempontjából nézve is érdekes munkát adott ki, amely jó példa a történelmi segédtudományok eredményeinek komplex jellegű vizsgálatára, összegzésére.

Soós Ferenc, két évszázad vonatkozásában vizsgálja a királyi kincstartók (1340–1531), illetve az ún. rendi kincstartók (1511–1522) archontológiáját. Ezt a korábbi tudományos feldolgozások, illetve a rendelkezésre álló oklevelek alapján állította össze.

A tárgyalt időszakban 52 fő volt (egyszer, vagy többször) királyi kincstartó. Választott, országos vagy rendi kincstartó pedig 8 fő volt. A kötetben szerepel valamennyi személy mikrobiográfiája – „a minimális genealógiai adatok" –. Amennyiben ismert, közlésre került az adott személy családi címerének leírása, rajza.

Fontos megemlíteni, hogy a magyar pénzeken a verdejegy-mesterjegy rendszer (a 15. század elején) úgy alakult ki, hogy az érem hátlapján, az éremkép szemből nézett bal oldalán látható a verdejegy, jobb oldalán pedig a mesterjegy. A mesterjegy a pénz kibocsátásáért felelős tisztviselő (főtisztviselő) nevének kezdőbetűje keretben. Ezt felváltva, viszonylag korán megjelenik azonosító jelként, ennek helyén az adott személy családi címere, mint egyéni azonosító jele. A legelső ilyen Zsigmond király aranyforintján látható, Jakcs András, György és István családi címere. Míg hat esetben szerepel királyi kincstartók családi címere érmeken.

A kötetben, egy rövid (intézménytörténeti, illetve a feldolgozás tárgyát, annak fontosságát vázoló) bevezetés után következik a kincstartók névsora, majd pedig – kronologikus sorrendben – az egyes személyekre vonatkozó összegezések. Ezt egy – a jegyzetekhez készített – rövidítésjegyzék, majd egy névmutató követi.

Pandula Attila

MARTINUS ZEILER: A magyar királyság leírása
Szerkesztette Kollega Tarsoly István, eredeti szöveggel egybevetette és az utószót írta G. Etényi Nóra, fordította: (németre) Glósz József, (latinra) Élesztős László
Babaits Kiadó kiadása, Szekszárd, 1997. 368 oldal, 38 metszettel, ISBN 963 9015 39 3

A 17. században több kiadást is megélt munka, amelyben Zeiler Magyarország történetét és településeit összegezte, országleírást adott stb. A kiadás alapjául szolgáló változat 1664-ben Lipcsében látott napvilágot. A szerző, a 17. század egyik legismertebb, uralkodók és tudósok által egyaránt elismert útleírás és geográfia szerzője volt. Megjegyzendő, hogy a korban kiadott, azonos profilú összeállítások szerzőihez hasonlóan, szinte bizonyos, hogy nem járt hazánkban. A korábbi szerzők, nehezen hozzáférhető földrajzi és történeti munkáinak anyagát élvezetes és közérthető stílusban szintetizálta. Egyes német írók, pl. Salamon Schweiger, Fröhlich Dávid (út)leírásain túl magyar szerzők (latinul és németül) megjelent műveire is erőteljesen támaszkodott (pl. Thúróczy, Bonfini, Zsámboky János). Egyik fő forrásának Istvánffy Miklós számított.

A kötetben a török háborúk időszaka (így a 15 éves háború) elevenedik meg. Érdekes, hogy a (kiemelt) ismert várak, városok történetén túl a szerző foglalkozott a kisebb várak, véghelyek eseményeivel is.

A kötetben jelentős, történeti ikonográfiai forrásanyag, 38 város és erőd (vár) ábrázolása – metszetek – is tanulmányozhatóak. Az ismert – közismert – helyszíneken (pl. Buda, Eger, Érsekújvár, Esztergom, Győr, Kassa, Komárom, Nagyvárad, Nándorfehérvár, Pécs, Pozsony, Székesfehérvár, Szigetvár, Temesvár, Vác, Visegrád) túl, olyan városok és várak képei (pl. Hatvan, Kálló, Szolnok, Tokaj) is megtalálhatók a munkában,

amelyek – akkori formájukban – mára teljesen elenyésztek.

Ugyancsak említhetők – a kötet értékeiként – kevéssé ismert helyszínek ábrázolásai is (Balaszentmiklós, Szarvaskő – helyesen: Szarvas –, Szikszó).

A kötet magyarországi városokat, várakat bemutató metszetei Wilchelm Dilich metszetei nyomán készültek. Ezek az eredetileg a 15 éves háború korában készült ábrázolások, még jóval később (így a 17. század végi török háborúk korában is) népszerűek és ismételten felhasználhatóak voltak.

Ezek a metszetek nem feltétlenül hiteles város-(vár)ábrázolások, de nem is azzal az igénnyel készültek, hogy teljesen pontos képet adjanak egy településről, helyszínről. Céljuk inkább a tájékoztatás volt, így mindenképpen bemutatták a helyszín jellegzetes fekvését, a legfontosabb épületeket.

A Magyarországon nehezen elérkető könyvritkaság közreadásával a Kiadó, különösen a történeti ikonográfiai ábrázolások és a régi (Magyar)országleírások kedvelőinek szerzett sok örömet.

Pandula Attila

CSALÁDFÁK ÉS CSALÁDI KRÓNIKA

Késmárky és a vele rokon Vissy, Vojnits, Zákó, Domonkos és más családok. Második, bővített kiadás. Szerk.: Késmárky István. Budapest, 1999. 318 p., számos fényképpel és leszármazási táblával

Családtörténeti irodalmunk örvendetesen virágzik. Áll ez folyóiratunkra (lapozzuk át az eddig megjelent nyolc évfolyamot, a családtörténet túlsúlya mind abszolút számban, mind a címertanhoz, pecséttanhoz viszonyítva szembeszökő), de még inkább áll az önálló művekre: a könyvekre. Új jelenség az évszázaddal korábbi állapothoz képest, hogy e családtörténeti mű halmaz két részre válik. Vannak szakkönyvek – kisebbségben – és bőven vannak amatőr művek. Az „amatőr" kifejezés talán kifogásolható, ezért célszerű magyarázatot fűznünk hozzá. Szabatos tudományos művet – szakkönyvet – csak kellő szakismeretek birtokában írhatunk, ez egyaránt áll a kvantumfizikára és a növénynemesítésre is. Éppen a családtörténet esetében volna másként? Genealógiai, heraldikai, szfragisztikai, latin nyelvi, diplomatikai – és még sorolhatnánk – ismeretek nélkül ez nehezen megy. Az elmúlt századok gondolkodásától távol került tiszteletreméltó mai utódok jámbor okfejtéseiből igen szép csokrot gyűjthetünk – más művekből, ami természetesen itt nem célunk. Rátérve viszont az ismertetendő műre: meg kell állapítanunk, hogy gondolatmenete, okfejtése általában világos, következtetései helyesek. E megállapítás érvényes a nagyszámú apró pontatlanság, kisebb félreértés ellenére is. Ezeket a szakértő lektor könnyűszerrel kiigazíthatta volna, részletezésüktől eltekintünk, hiszen most nem lektori véleményt írunk. A mű jelentős hányada első személyben írt visszaemlékezés, ezeknek közlése helyénvaló, ha az írás az elmondottakhoz érzelmileg is kötődő családtagokhoz szól.

Nézzük ezek után a könyvet a szakember szemüvegén át. A közölt nagyszámú leszármazási tábla kifogástalan. A címben említetteken túl értékes adatokat kapunk a pirosi *Szlávi, Fleckenszein, Thum* (Bozsoki), *Thész, Majer* (Major, Marjai), *Sztrányi, Bánlaky*, érsekújvári *Szokolay* családokról is. Ha figyelembe vesszük, hogy a Késmárky leszármazási rend 15 nagy oldalt tölt be, de a Vojnitsé is nyolc oldal (sokkal bővebb az irodalomban fellelhetőnél), a Mayer családé három oldal (8 íz, 196 személy), elismeréssel kell adóznunk e hatalmas munka létrehozóinak.

Befejezésül említsük meg, hogy a szerzők mégis kaptak szakmai segítséget: Szluha Márton a Vojnits családfa összeállításában vett részt, a latin szövegeket pedig Sölch Miklós fordította, természetesen hibátlanul. (Hány gyatra fordítást láthatunk manapság!)

Makra Zsigmond

KOZICZ JÁNOS: 1848-as zászlók

Thorma János Múzeum Füzetei 2. Időszaki kiállítás: 1999. október 8-tól. A kiállítást rendezte, a katalógust szerkesztette Szakál Aurél. (Kiskunhalas, 1999) 32 p., 28 fekete-fehér és 6 színes ábrával. ISSN 1416-1435

Kozicz János Kecskemét címerei és zászlói című könyvéről (1996) már olvashattunk ismertetőt a Turulban. A jelenlegi tetszetős kivitelű füzetben 28 olyan 1848/49-es zászló rajzbeli rekonstrukcióját adja közre, amelyekről csak említés, leírás, jobb esetben fényképfelvétel maradt korunkra, de maguk a zászlók elpusztultak azóta.

A zászlók között akadnak ún. politikai zászlók (egy ismeretlen pozsonyi jurátusé, a Landerer- és Heckenast Nyomdáé, a Magyar Tudományos Akadémiáé, a nagyváradi megyeházáé, a Veszprém megyei Lókút községé, egy pesti népgyűlésé, a szebeni magyaroké), toborzó-zászlók (ismeretlen eredetű, Kossuth Lajosé), nemzetőrzászlók (a pesti nemzetőrség 6. osztályáé, a Bács-Bodrog vármegyei nemzetőrzászlóaljé, a nagyszebeni magyar nemzetőrségé, a kecskeméti nemzetőrségé, a ceglédi lovas nemzetőrségé), honvéd csapatzászlók (6. [veszprémi], a 7. [keszthelyi], 11. [beregi], 12. és 32. [marosvásárhelyi], 52. [Bocskai], 91. [beregi], 98. [komáromi] honvéd gyalogzászlóaljaké, 1. honvéd vadászezred szepességi századáé, 14. [Lehel] honvéd huszárezredé), szabadcsapat zászlók (pesti „fekete seregé", Pesti Szabad Portyázó Csapaté, Rákóczi-szabadcsapatoké) és népfelkelő zászló (a „budapesti kereszteseké").

Minden egyes zászlónak rövid történetét is olvashatjuk. A füzetet jegyzetek és irodalomjegyzék egészíti ki.

Közismert, hogy szabadságharcunk zászlóinak jó része elpusztult vagy szétszóródott a világban. A napjainkig is megmaradt példányok pedig itthon és külföldön egyaránt féltett kincsei a múzeumoknak. Ezért örvendetes ez a Kerekes Zoltán korábbi feldolgozásait kiegészítő gyűjtemény, amely Kodály Zoltán gondolatát követve született: „A hagyomány minden porszemére szükségünk van ...".

Bár a fenti kijelentéssel maradéktalanul egyetértek, ugyanakkor nem hagyhatom szó nélkül, hogy – kivéve azokat a zászlókat, amelyekről fényképpel is rendelkezünk – a rajzos zászlórekonstrukciók részleteikben sokszor erősen kérdésesek. A legtöbb korabeli leírás vagy pláne a későbbi visszaemlékezés ugyanis nem tér ki az apróbb részletekre, s az ábrázolások formai megoldásait illetően (pl. feliratok betűtípusai, címerek pajzsformái, vagy akár a zászlólapok alapjai) sem nyújt elegendő információt.

A szövegben néhol keveredik a zászló és a lobogó megnevezés használata. Mindezek ellenére a 150 éves évforduló egyik szép és hasznos füzete került ki a szerző kezéből. Munkája arra is jó példa, hogy a kortársak emlékezéseink, és a hírlapoknak időigényes és aprólékos áttanulmányozása néhol egészen speciális tudományterületeknek – esetünkben a vexillológiának – is újabb adalékokat szolgáltathat.

Rainer Pál

GÖMBÖS TAMÁS

(1933–2000)

Amikor barátainkat búcsúztatjuk, saját sorsunk is tükröződik távozásukban ... Tamás barátunktól – aki április 13-án megrendítő hirtelenséggel hagyott itt bennünket – a budai várbeli evangélikus templomban, amelynek korábban presbitere volt –, május 2-án vettünk búcsút. Mint köztudott, egyik tagja volt annak a maroknyi kis csoportnak, amely a 80-as évek elején elérkezettnek látta az időt, hogy a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság újjáélesztését megkísérelje. Ez sikerült, és attól a naptól kezdve neve egybeforrott mindazzal, ami a hazai heraldikai és genealógiai élet területén mindmáig történt. Származása következtében családjával együtt kitelepítették, a forradalom bukása után internálták. Mostoha körülményei ellenére vegyésztechnikusi képesítést szerzett, és ezen a téren is tudott maradandót alkotni.

Igazi képességei azonban mint szervező, kutató heraldikus bontakoztak ki. Haláláig vezetőségi tagként, s mint alelnök rengeteget tett a Társaságért, a címertan és családtörténelem ügyéért. Mint a Heraldika Könyvkiadó alapítója és igazgatója a szakirodalom publikációit tette az érdeklődők széles rétegei számára hozzáférhetővé.

Rengeteg terve, elképzelése lett volna még, de a Gondviselés úgy találta, hogy eddigi munkássága is elegendő ahhoz, hogy nevét, eredményeit soha ne feledjük. Hamvaitól május 2-án családjának és tisztelőinek népes serege vett búcsút, és kísérte Móron végső nyughelyére.

Harmath Arisztid Sándor

TURUL Bd.72. 1999. Heft 1–2.

ZUSAMMENFASSUNG

György Antal Spillenberg-Diószegi liefert die abschliessende Abhandlung der Geschichte der Familie Spillenberg, deren erster Teil im Heft 3–4 des Jahres 1998 erschienen ist. Die aus Westfalen stammende Familie tauchte in der Mitte des 16. Jahrhunderts in der Zips auf, und war dort im Bergbau tätig. Die Familie wurde vom Matthias II. 1615 in den Adelsstand erhoben, der später vom Karl III. 1772 erneuert wurde. Drei Generationen der Familie bekleideten im 18. Jahrhunderts das Amt des Stadtphysikus in der Stadt Leutschau (Lőcse – Levoča). Andere Familienangehörige lebten in Kaschau (Kassa – Košice) als Kunstmaler. In ihren jeweiligen Heimatstädten spielten die Spillenbergs im öffentlichen (in den Stadtmagistraten, Stadtgerichten und Kirchenvorständen), geistigen (Auslandsstudien, literarische Tätigkeit) und wirtschaftlichen (Bergbau bzw. Errichtung von Papier- und Schusspulvermühlen) Leben wichtige Rollen. Ihre Tätigkeiten beschränkten sich nicht nur auf das ungarische Oberland, sondern verbreiteten sich sowohl auf die deutsch-österreichischen und böhmisch-mährischen Gebiete als auch auf das Fürstentum Siebenbürgen.

In dem Aufsatz über die Jugendjahre des Palatins Miklós Esterházy (1583–1645) berichtigt László Berényi die Serie von zählebigen genealogischen und historischen Ungenauigkeiten wie z. B. das fehlerhafte Geburtsdatum, die Umstände seiner Kinderzeit, Schulung und militärischen Laufbahn, sein Verhältnis zum Palatin István Illésházy, die Legende seiner ersten Eheschlissung mit Orsolya Dersffy usw., die er auf den Einfluss des bewusst entstellenden zeitgenössischen protestantischen Schriftums und auf die oberflächliche, mangelhafte Quellenkritik der späteren historischen Fachliteratur zurückführt. Diese Richtigstellungen werden wesentlich dazu beitragen, daß die Lebensbahn des bedeutendsten, dem Haus Habsburg nahestehenden ungarischen Staatsmannes des 17. Jahrhunderts realistischer dagestellt wird.

Die polemische Auseinandersetzung von Szabolcs Vajay versucht die Genealogie der ungarischen nationalen Dynastie, die des Hauses der Árpáden richtigzustellen und zu ergänzen. Der Vf. vertritt die These, daß die bisher schon bekannte Frau des Königs András I. (1046-1060), Anasthasia – die Tochter des Fürsten von Kiew, Jaroslaws des weisen – nur seine zweite Frau gewesen sein wäre. Nach den neueren genalogoischen Forschungsergebnissen über die Rurikieden ist diese Ehe im Jahre 1050 geschlossen worden. Da die älteste Tochter des Königs András I., Adelhaid, im Jahre 1056 schon als die Frau des böhmischen Fürsten Wratislaw II. auftauchte, und um 1059 schon auch ein Kind zur Welt brachte, könnte sie kaum einer erst 1050 geschlossen Ehe entstammen. Daraus schließt der Vf. auf eine frühere erste Eheschließung des Königs András I. und nimmt an, daß seine erste Frau die bisher namentlich nicht bekannte Tochter (eventuell Adelhaid) des Herzogs von Friesland, Luidolf und von Gertrud von Egisheim gewesen sein könnte. Diese erste Eheschließung des Königs András I. wird um 1039 vermutet und das Ableben seiner ersten Frau nach seiner Tronbesteigung auf die Jahre 1048-1049 gesetzt. Die Bewahrheitung dieser Hypothese könnte auch zur Klärung von zahlreichen schwer interpretierbaren Stellen der diese Epoche behandelnden Chroniken beitragen.

Anhand von acht Bürgerhäusern der Budapester Innenstadt referiert Zsuzsa Pekár über das Alltagsleben und die verwandschaftlichen Beziehungen der darin wohnhaft gewesenen städtischen Patrizierfamilien der 18–20 Jahrhunderte.

Der Aufsatz von János Frivaldszky d. Ä. vertritt die Hypothese, daß das Jahr 1410 im Leben des skrupellos gewalttätigen Wojwoden von Siebenbürgen Stibor (1348–1414), einer der führenden Persönlichkeit des Zeitalters Sigismund von Luxemburg einen schweren Bruch darstellt. In diesem Jahr wurde nämlich der polnischen Gnadenort Alt-Sandez, die Ruhestätte der ungarischen Königstochter, Kinga der Heiligen verwüstet. Die an seinem Lebensabend von Stibor gegründeten Stiftungen werden als Reue und Gewissenbisse über diese Tat gedeutet. Es wird auch angenommen, daß die zerstörte alte Kirche von Frivald, von einem Familiarius des Wojwoden Stibor, Mihály Walach, der wahrscheinlich an dem Raubzug von 1410 auch teilgenommen hatte, aus ähnlichem Beweggrund neugebaut wurde. Als indirekter Beweis dafür wird der seltene Patrocinium der Kirche von Frivald, die Jungfrau Maria als Königin der Engelschar, die auch die zentrale Gestalt der Spiritualität Kinga der Heiligen darstellt, angeführt.

Attila Pandula berichtet über die im Budapester Kriegsgeschichtlichen Museum veranstaltete Ausstellung „Rumänische Orden und Medaillen", die aus dem Bestand des Muzeul Militar National, Bucaresti entlehnt wurde. In der Austellung wurden die Orden, Medaillen von der rumänischen Staatsgründung, bis zur Wende 1989 gezeigt, wobei der Schwerpunkt auf der Epoche des Königreichs Rumänien (1881–1947) lag.

TURUL Bd.72. 1999. Heft 3–4.

Das vorliegende Doppelheft ist dem 60 jährigen Ordinarius der Phlisophischen Fakultät der Loránd-Eötvös-Universität Budapest, Iván Bertényi gewidmet. Seine wissenschaftliche Laufbahn wird von dem Gratulanten Lajos Gecsényi mit dem Wunsch gewürdigt, daß der Jubilar bald möglichst mit der Leitung des Lehrstuhls der Historischen Hilfswissenschaften beauftragt wird.

István Draskóczy skizziert die Tätigkeit und die verwandschaftlichen Beziehungen der sg. Baski-Zweiges des mächtigen Geschlechts Aba im 13–14 Jahrhundert.

Anhand einer Grenzstreitigkeit des 15 Jahrhunderts gibt Gábor Dreska einen Einblick in das spätmittelalterliche Alltagsleben der adeligen Grundbesitzer eines west-ungarischen Ortes (heute: Győrújbarát) in der Hügellandschaft Sokoró.

Géza Érszegi untersucht den Transsumpt von 1364, der für eine Inserierung einer aus dem Jahre 1029 stammenden Adelsverleihungsurkunde Stephans des Heiligen gehalten wurde. Der Vf. wies nach, daß die Originalausfertigung dieser Urkunde erst später, unter Regierung Stephans III. (1162-1172) ausgestellt wurde. Durch die Transsumierung des Kapitels von Fehérvár wollten die Empfänger, kirchliche Prädialisten aus der Gemeinde Nova, ihre Abstammung von einem in der Gemeinde Vidornyaszőlős belehnenen königlichen Famulus und ihre Zugehörigkeit zum Landesadel bestätigen lassen.

Der prosopografische Aufsatz von Lajos Gecsényi rekonstruiert den Aufstieg und die Laufbahn eines kleinadeligen Kammeralbeamten, Ferenc Nagyváthy de Bogárd (†1595) im 16 Jahrhundert. Als Angehöriger der Familie des Erzbischofs von Esztergom, Miklós Oláh (1553–1568) erwarb Nagyváthy eine hervoragende Geistesbildung und ansehnliches Vermögen. Nach dem Ableben des Erzbischofs wechselte er in die kgl. Kammeralverwaltung über, wo er 1572–1574 als Kassierer der Ugarischen Kammer, 1574–1579 als Rat der Zipser Kammer diente und nachher zum kgl. Rat, um 1586–1592 zum oberungarischen Hofrichter aufstieg. Er gehörte auch dem Humanistenkreis von Preßburg an und fungierte als Kreditgeber seines eingenen Herrschers. Als Anhang wird sein Testament abgedruckt.

Anhand des Verzichtes des Königs Kálmán auf die bischöfliche Investitur im Kozil von Guastella im Jahre 1106 liefern József Gerics und Erzsébet Ladányi wichtige Beiträge zur Klärung des Begriffs der Investitur und der Ausübung der kanonischen Wahl.

József Kardos bietet eine zusemmenfassende Darstellung über die Tätigkeit des Polyhistors und Universitätsprofessors Lajos Schedius (1768–1847), wobei ausführlich über seine pädagogischen Ansichten und Bestrebungen referiert wird.

Péter Kóta berichtet über das Familienarchiv Fölnagy aus Nagyrákos, daß in letzter Zeit in die Verwahrung des Komitats Vas übernommen wurde.

Attila Pandula referiert über den Ablauf des Budapester Weltkongresses des Malteser Ritterordens im Jahre 1938 und beschäftigt sich auch mit dem faleristischen Belangen des Ereignisses, vor allem mit der herausgegebenen Gedenkmünze und den stattgefundenen Ordensverleihungen.

László Solymosi setzt sich mit dem Problem auseinander, ob der Abt von Pannonhalma im Komitat Somogy im 11 Jahrhundert bischöfliche Jurisdiktion innehatte. Über die frühe kirchenrechtliche Zugerhörigkeit des Komitats Somogy sind in der ungarischen historischen Literatur zwei entgegengesetzte Auffassungen vorhanden. Einerseits wird behauptet, daß das Komitat Somogy von Anfang an der Diözese Veszprém angehörte. Andererseits ist man der Meinung, daß das Komitat Somogy erst nach der Gründung des Bistums von Agram (Zágráb – Zagreb) der Diözese Veszprém zugewiesen wurde und bevor die bischöfliche Jurisdiktion von dem Abt von Pannonhalma ausgeübt wurde. Mit seiner Beweisführung untermauert der Vf. die Zugehörigkeit des Komitates Somogy zu der Diözese Veszprém und betont, daß der Abt von Pannonhalma dort nur das Zehntrecht besaß.

Gábor Thoroczkay unterrichtet über die ausländischen Quellen, die von dem Verfasser der „Gesta Hungarorum„, Magister P., beim Schreiben seines Werkes verwendet wurden.

Auf Grund eines im Jahre 1397 abgeschlossenen Besitzprozesses formuliert Attila Zsoldos seine These über die schon früher eingetretene soziale Schichtung der „Zipser Zehn-Lanzenträger", die bisher als einheitlicher lokaler Dienstadel betrachtet wurden. Er vertritt die Meinung, daß dieser lokaler Adel nach einer Reform des Königs Béla IV. auf „die Söhne der Zipser Burguntertanen„ und auf die „Zipser kämpferischen Adeligen„ aufgespalten war.

Abschließend enthält dieses Doppelheft die Bibliographie der Werke des Professors Iván Bertényi (1960–1999)

TURUL Bd.73. 2000. Heft 1–2.

Antal Zelmos Nagybákay behandelt die Geschichte der Familie Várady-Szabó vom Ende des 17. Jahrhunderts bis zu unserer Zeit, wobei eine ausführliche Darstellung über den sg. Debrezíener Hauptzweig der im 18. Jahrhundert auf drei Teile verzweigte Familie geboten wird. Der Kaufmann und Weinbergbesitzer, Mihály Szabó, wohnaft in Debrecen und Várad, wurde 1687 in den Adelstand erhoben. Trotz der Adelsverleihung blieben seine Nachkommenschaft auch später im Handel tätig. Die Auslandsstudien gehörten zur Familientradition und dadurch spielten die Familienmitglieder im Leben der Bürgerschaft von Debrecen und in den verschiedenen sozialen, geistigen Bewegungen eine bestimmende Rolle. Im 20. Jahrhudert zerstreute sich die Familie von Kanada bis nach Australien.

László Berényi referiert über die Geschichte der nach Frankreich verzweigte Linie der Grafen Esterházy. Die Gründer des französischen Zweiges der Grafen Esterházy, Bálint József Esterházy (1705–1743), der Sohn des Kuruzzengenerals Grafen Antal Esterházy (1676–1722), trat 1721 in den französischen Dienst und stieg zum Husarenobersten – post mortem Brigadier – auf. Sein Sohn, Graf Bálint László Esterházy (1740–1805) hatte eine glänzende militärische Laufbahn. Als Gründer des 2. Französischen Husarenregiments wurde er zum Marschall Frankreichs befördert. Auch die Lebenswege seiner Nachfahren, sowie die Familienumstände des Majors Walsin-Esterházy, der im Dreyfus Prozeß verwickelt war, werden ausführlich dargestellt.

Tamás Gömbös skizziert die Geschichte der Heraldik der Katholischen Kirche in Ungarn, womit das heraldische Handbuch von Iván Bertényi organisch ergänzt wird.

Die Entstehung des sg. Kossuth-Wappens wird von Gábor Somogyi mit neuen Daten beleuchtet. Iván Bertényi hat schon 1998 die These in Abrede gestellt, wonach das Advokatendiplom von Lajos Kossuth aus dem Jahre 1823 wegen der republikanischen Gesinnung des späteren Gouverneur-Präsidenten mit dem ungarischen Staatswappen ohne die Heilige Krone versehen wurde. Die erwähnte Wappenkonstruktion wurde vom Vf. an drei Advokatendiplomen aus dem Jahre 1830 endeckt. So steht es fest, daß das kleine ungarische Staatswappen ohne die Heilige Krone nicht auf dem persöhnlichen Wunsch der Diplomerwerber, sondern an den von der Universität Pest ausgefertigten Diplomen allgemein verwendet wurde.

Der Diskussionsbeitrag von Gyula Kristó befaßt sich mit der weltlichen und kirchlichen Jurisdiktion

des Komitates Somogy zur Zeit Stephans des Heiligen. In der Mitte der 1990-er Jahre sind darüber verschiedene Ansichten erschienen. István Bóna nimmt an, daß das Komitat Somogy erst in den späten Jahren der Regierung Stephans des Heiligen, um 1030 entstand und läßt die Frage seiner weltlichen Zugehörigkeit offen. Attila Zsoldos und László Solymosi sind der Meinung, daß das Komitat Somogy zur Zeit Stephans des Heiligen keine selbstständige Verwaltungseinheit, sondern der Bestandteil der Komitate Kolon oder Veszprém war. Dagegen behauptet der Vf., daß das Komitat Somogy schon von Anfang an selbstständig war. Aus kirchlicher Hinsicht gehörte es in den frühen Jahren der Regierung Stephans des Heiligen zur Abtei von Pannonhalma und erst später (im Jahre 1061 schon sicher) befand wurde es sich unter der Jurisdiktion des Bischofs von Veszprém. Diese Unsicherheit wird mit den Übergangslösungen der stephanischen Staatsgründung erläutert.

Gábor Sey schildert die Familienumstände des Inspektors des Kapitels von Pécs, Antal Sey, der 1780 in der neuen kgl. Freistadt Pécs als erster Bürgerrecht erworben hatte. Die aus der Gemeinde Sé (Komitat Vas) stammende Familie wurde vom König Sigismund 1418 in den Adelstand erhoben und die Familienangehörigen bekleideten in den Komitaten Süd-Transdanubiens verschiedene Ämter.

János Rayman beschreibt den Siegel des Messingsgießers Gustav König aus dem Jahre 1848, der zu der seltenen Art von Zunftsiegeln einzuordenen ist.

Ferenc Kováts berichtet über das Doppelwappen von József Somssich und seiner Frau Mária Ürményi, das sich an einem Wohnhaus von Pécs (Apáca utca 4.) befindet.

Die Streitschrift von Lajos Horváth reagiert auf die Kritik, die Zsigmond Makra über die heraldischen Briefmarkenserie der ungarischen Post geübt hatte (Turul, Band 70 1997. Heft 3–4), und plädiert dafür, daß die heraldischen Kompositionen die heraldischen Tiergestalten in ihrer natürlichen Form – die Geschlechtsorgane einbegriffen – darstellen sollen.

László Berényi berichtigt eine Feststellung des Aufsatzes von János B. Szabó über die Offiziersporträts des Husarenregiments Nádasdy (Turul, Band 71 1998 Heft 3–4), wonach das dem Obersten Grafen Károly Andrássy zugeschriebe Porträt – der Uniform und der Wappendarstellung nach – nicht von ihm, sondern von einem unbekannten General verfertigt wurde.

HÍREK

Az Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde alapításának 10. évfordulóján, Bécsben tartja 5. rendjeltudományi tanácskozását. A hazai- és külföldi előadók közreműködésével létrehozott, reprezentatív rendezvényre 2000. június 22–25. között kerül sor.

*

Az Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde alapítása 10. évfordulóján, a neves osztrák árverezőház, az Auktionshaus H. D. Rauch, nemzetközi összehasonlításban is jelentős rendjel-, és kitüntetésárverést rendezett Bécsben, 2000. június 21-én.

*

Szlovákiában, a Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, a Heraldické kollégium, a Trenčianske museum v Trenčíne rendezésében. *„Településcímerek Szlovákiában"* címen 2000. szeptember 9-én a treneséni Múzeumban tudományos ülésszakot rendez

*

Május 2–7-ig ülésezett a burgundiai Besançonban a XXIV. Nemzetközi Genealógiai és Heraldikai Kongresszus, a Francia Szövetség rendezésében, Monsieur *Jean Morichon* elnökletével, *Chirac* köztársasági elnök fővédnöksége alatt.

A közel 500 résztvevő három világrész mintegy 30 országából érkezett, jó részükben mégis a vendéglátó francia szakma képviseletében.

A gazdag program egyrészt elvi kérdéseinek taglalásából, másrészt konkrét kutatások eredményeiről szóló beszámolókból tevődött össze. – Kiemelendők: *Armin Wolf* (Németország) értekezése Thüringia tartomány-grófjainak helyesbített eredetéről, *Stanislaw Dumin* (Oroszország) beszámolója az orosz nemesség képzelt genealógiáiról, *Giovanni Arcangeli* (Olaszország) alapvető ismertetése a római Állami Levéltárban való kutatás lehetőségeiről, és *Michel Popoff* (Franciaország) átfogó képe a heraldikai kutatás mai állásáról, problémáiról és összehasonlító nyilvántartásáról.

Magyar részről *DR. Bertényi Iván* nagy nemzetközi érdeklődésre számot tartó fejtegetése említendő, a középkori magyar heraldika motívumkincsének európai kötődéseiről.

A Kongresszus keretében került sor a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének hagyományos kétévenkénti díjkiosztására is. A 2000-ben odaítélt tíz nemzetközi kitüntetés egyikének jutalmazottja *Gudenus János József* ötkötetes műve *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* spanyol, olasz, portugál, svájci, osztrák, argentín és mexikói kitüntetettekkel együtt, díját *Vajay Szabolcs* bizottsági elnök kezéből vette át, aki *Michel Teillard d'Eyry* szövetségi elnök és *Ugo Barzini* olasz nagykövet, a megelőző XXIII. torinói Kongresszus elnökével hármasban vezette le a ceremóniát.

A Kongresszust követően *Gudenus János József* két nagysikerű előadást tartott Párizsban is, a franciaországi Magyar Kultúrintézetben, illetve a párizsi Katolikus Misszió székházában. *Bertényi Iván* professzor ugyancsak tartott párizsi előadást.

A Besançonban hozott határozat értelmében a legközelebbi, XXV. Nemzetközi Kongresszus székhelye Dublin lesz 2002 őszén.

Vajay Szabolcs